

UTJECAJ SLOBODNOG VREMENA NA RAZVOJ PROBLEMA U PONAŠANJU MLADIH-USPOREDBA REPUBLIKE HRVATSKE I REPUBLIKE ITALIJE

Hromin, Natalie

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:227066>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-04-02**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

SVEUČILIŠTE U SPLITU

FILOZOFSKI FAKULTET

**UTJECAJ SLOBODNOG VREMENA NA RAZVOJ
PROBLEMA U PONAŠANJU MLADIH – USPOREDBA
REPUBLIKE HRVATSKE I REPUBLIKE ITALIJE**

DIPLOMSKI RAD

NATALIE HROMIN

SPLIT, 2021.

ODSJEK ZA PEDAGOGIJU
DIPLOMSKI STUDIJ PEDAGOGIJE
KOLEGIJ: PEDAGOGIJA SLOBODNOG VREMENA

UTJECAJ SLOBODNOG VREMENA NA RAZVOJ
PROBLEMA U PONAŠANJU MLADIH – USPOREDBA
REPUBLIKE HRVATSKE I REPUBLIKE ITALIJE

DIPLOMSKI RAD

MENTORICA:

doc. dr. sc. Ines Blažević

STUDENTICA:

Natalie Hromin

Split, rujan 2021.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja **Natalie Hromin**, kao pristupnica za stjecanje zvanja **magistre pedagogije i edukacije talijanskog jezika i književnosti**, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskog rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također, izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskog rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 23. rujna 2021.

Potpis

**IZJAVA O POHRANI DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI REPOZITORIJ
FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU**

Studentica: Natalie Hromin

Naslov rada: Utjecaj slobodnog vremena na razvoj problema u ponašanju mladih – usporedba
Republike Hrvatske i Republike Italije

Znanstveno područje: Društvene znanosti

Znanstveno polje: Pedagogija

Vrsta rada: Diplomski rad

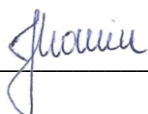
Mentorica rada: doc. dr. sc. Ines Blažević

Članovi povjerenstva: prof. dr. sc. Ivana Batarelo Kokić, Sani Čavar, asistent

Ovom izjavom potvrđujem da sam autorica predanog diplomskog rada i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 46/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17) bude rad **u otvorenom pristupu**.

Mjesto, nadnevak: Split, 23. rujna 2021.

Potpis studentice: _____

SADRŽAJ

SAŽETAK.....	1
SUMMARY	2
1. UVOD	3
2. TEORIJSKI OKVIR	5
2.1. Slobodno vrijeme.....	5
2.1.1. <i>Pojmovno određenje slobodnog vremena</i>	5
2.1.2. <i>Pedagogija slobodnog vremena</i>	9
2.1.3. <i>Adolescencija i slobodno vrijeme</i>	11
2.1.4. <i>Roditeljski stilovi odgoja i slobodno vrijeme</i>	13
2.1.5. <i>Oblici provođenja slobodnog vremena</i>	15
2.1.6. <i>Obrazovanje i osposobljavanje za slobodno vrijeme</i>	18
2.2. Problemi u ponašanju	21
2.2.1. <i>Pojmovno određenje problema u ponašanju</i>	21
2.2.2. <i>Rizični i zaštitni čimbenici razvoja problema u ponašanju</i>	26
2.2.3. <i>Prevenција</i>	33
3. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE	37
3.1. Cilj i problem istraživanja	37
3.2. Hipoteze, zadaci i varijable istraživanja	37
3.2.1. <i>Hipoteze istraživanja</i>	37
3.2.2. <i>Zadaci istraživanja</i>	38
3.2.3. <i>Varijable istraživanja</i>	39
3.3. Metodologija istraživanja	39
3.3.1. <i>Instrument istraživanja</i>	39
3.3.2. <i>Uzorak i postupak istraživanja te metode analize podataka</i>	39
3.4. Analiza i interpretacija podataka	40
3.4.1. <i>Deskriptivna analiza</i>	40

3.4.2.	<i>Deskriptivna obrada skala</i>	45
3.4.3.	<i>Faktorska analiza</i>	49
3.4.4.	<i>Testiranje hipoteza</i>	51
4.	REZULTATI I RASPRAVA	65
5.	ZAKLJUČAK	69
	POPIS LITERATURE	71
	POPIS SLIKA	78
	PRILOZI.....	81

SAŽETAK

Slobodno vrijeme može se smatrati temeljnim instrumentom koji je omogućio razvoj kultura i tradicija u svijetu. Budući da tijekom njega pojedinac najviše pokazuje svoje želje, interese, stavove i aspiracije, može biti dobra polazišna točka za praćenje ponašanja s ciljem otkrivanja određenih anomalija. Glavni cilj ovog istraživanja bio je ispitati kako način provođenja slobodnog vremena utječe na razvoj problema u ponašanju mladih. Istraživanje je provedeno među gimnazijama te strukovnim i umjetničkim školama u gradu Zadru i talijanskom gradu Salernu te je njime obuhvaćeno ukupno 204 učenika. Rezultati pokazuju da ispitanici najviše vole svoje slobodno vrijeme provoditi s prijateljima i to kroz aktivnosti zabave i korištenje medijima. Isto tako, rizična ponašanja podjednako su zastupljena među mladima u Republici Hrvatskoj i Republici Italiji, a najviše se ističe ispijanje alkoholnih pića, pušenje cigareta, pridruživanje prijateljima kada se radi nešto što nije dozvoljeno, izostajanje s nastave te laganje roditeljima o tome s kime i gdje provode vrijeme. Time se potvrdila ključna hipoteza prema kojoj postoji povezanost načina provođenja slobodnog vremena s razvojem problema u ponašanju i to na način da oni koji svoje vrijeme više provode koristeći se medijima ili provodeći vrijeme u kafićima pokazuju veću sklonost u manifestiranju spomenutih blažih oblika devijacija.

Ključne riječi: mladi, organizacija slobodnog vremena, pedagogija slobodnog vremena, problemi u ponašanju, slobodno vrijeme

SUMMARY

Leisure time can be considered a fundamental instrument that has enabled the development of cultures and traditions in the world. Since it is during this time that the individual shows his desires, interests, attitudes and aspirations the most, it can be a good starting point for monitoring behavior in order to detect certain anomalies. The main aim of this study was to examine how the way of spending leisure time influences the development of behavioral problems in youth. The research was conducted among gymnasiums, vocational and art high schools in the city of Zadar and the Italian city of Salerno and it included a total of 204 students. The results show that the respondents preferred to spend their leisure time with friends through entertainment activities and the use of the media. Furthermore, risky behaviors are equally prevalent among young people in Croatia and Italy. The most prominent ones are drinking alcohol, smoking cigarettes, joining friends when doing something that is not allowed, skipping classes and lying to parents about where and who they spend their time with. This confirms the key hypothesis that there is a clear connection between the way of spending leisure time with the development of behavioral problems in such a way that those who spend more time using the media or spending time in cafes show a greater tendency to manifest mentioned forms of behavioral deviations.

Key words: youth, organization of leisure time, leisure time pedagogy, behavioral problems, leisure time

1. UVOD

Slobodno vrijeme postojalo je oduvijek, odnosno od kada je i čovjeka. Sve one aktivnosti kojima se počeo baviti i ono što je postalo dijelom identiteta nekog naroda, radio je tijekom slobodnog vremena. Stoga se može reći da je upravo ono temelj na kojem su se razvile kulture i tradicije u svijetu, odnosno instrument koji je omogućio njihov razvoj. Osim toga, njegova važnost leži i u činjenici da se danas puno toga o pojedincu može zaključiti iz načina na koji provodi svoje slobodno vrijeme. Može biti dobra polazišna točka za praćenje ponašanja s ciljem otkrivanja određenih anomalija jer tijekom njega pojedinac najviše pokazuje svoje želje, interese, stavove i aspiracije. Rezultati brojnih domaćih, ali i stranih istraživanja pokazuju su da mladi danas svoje slobodno vrijeme najčešće provode družeći se s vršnjacima i to obično odlazeći u kafiće i disko klubove. Nakon toga, najviše vremena provode na društvenim mrežama, odnosno koristeći se internetom općenito. U tom kontekstu važno je obratiti pozornost na načine organizacije slobodnog vremena. Treba poticati na bavljenje aktivnostima koje su raznovrsne i bogate iskustvom te tako doprinose razvoju ličnosti osobe koja ih prakticira. Najveća pozornost treba se pružiti upravo toj funkciji slobodnog vremena, a tek onda funkciji razonode i odmora jer mladi se uglavnom usmjeravaju isključivo na ove posljednje dvije, što ponekad može imati i negativne posljedice. Česte su situacije u kojima na raspolaganju imaju dosta neorganiziranog slobodnog vremena, pa ga onda provode na neadekvatne načine, upadajući tako u loše društvo i prakticirajući razna rizična ponašanja koja mogu dovesti i do poremećaja u ponašanju. Najčešće to započinje bježanjem s nastave, laganjem o tome s kime i gdje se provodi vrijeme, a često završi eksperimentiranjem s alkoholom i drogama. Ovisno o uvjetima i okolnostima, ponekad može doći i do nekih većih zakonskih prekršaja. Iz tog je razloga važno znati kvalitetno organizirati slobodno vrijeme i ispuniti ga onim aktivnostima koje odgovaraju i pospješuju adekvatan razvoj ličnosti pojedinca. Pritom je, naravno, bitno da roditelji imaju na umu kako te aktivnosti djetetu ne treba nametati jer one trebaju biti odraz njegovih želja i interesa. U svemu tome mogu pomoći znanja relativno nove znanstvene discipline – pedagogije slobodnog vremena. Budući da je usmjerena na unapređivanje čovjeka izvan okvira rada i glavni joj je cilj odgoj za slobodno vrijeme, njezina je uloga ovdje iznimno važna. Postoje brojna istraživanja koja pokazuju povezanost količine slobodnog vremena i načina njegova provođenja s razvojem različitih problema u ponašanju. To je posebno vidljivo kod adolescenata koji upravo u tom razdoblju počinju formirati svoj identitet. Preuzimaju više odgovornosti i postaju samostalniji, pa traže nova iskustva, što uključuje i ona koja sa sobom nose određeni rizik. Sva ta eksperimentiranja i traženja vlastita

identiteta odvijaju se tijekom slobodnog vremena i zato je nužno obratiti posebnu pozornost na njegovu organizaciju i provođenje. Zato je upravo adolescencija ključan period razvoja koji će se obrađivati u ovom radu i na kojem je postavljen naglasak. Osim u Republici Hrvatskoj, situacija je slična i među adolescentima u Republici Italiji, iako oni po nekim istraživanjima (ESPAD, 2015) i praćenju njihova ponašanja mogu predstavljati i nešto lošije rezultate u odnosu na Republiku Hrvatsku. Dosadašnja domaća istraživanja o ovoj temi bila su uglavnom ograničena na jedno geografsko područje, a nešto manje su se radile usporedbe više njih. Uzimajući u obzir da su se na našim područjima slabo radile međunarodne usporedbe, ovaj rad bavit će se upravo time. Točnije, ispitat će se učenici srednjih škola u jednom hrvatskom i jednom talijanskom gradu. Cilj je saznati postoje li kakve razlike u načinu provođenja slobodnog vremena mladih Hrvata i Talijana, s obzirom na to da su kulture poprilično slične i da se uspoređuju dva grada koja se nalaze na jugu država. Još jedan razlog odabira upravo ove države je i da taj da dosta mladih Talijana često putuje u Republiku Hrvatsku, ali i obrnuto. Isto tako, dobar uvid u njihovo stanje dobila je i sama autorica rada na temelju šestomjesečnog boravka u Republici Italiji, pomoću kojega je i prikupila podatke za provedbu istraživanja. Vrijednost ovoga rada najviše leži u tome da se istakne važnost kvalitetne organizacije i načina na koji mladi provode svoje slobodno vrijeme, jer ako se loše i neadekvatno organizira, može dovesti do brojnih negativnih posljedica kako po pojedinca, tako i po njegovu okolinu.

2. TEORIJSKI OKVIR

2.1. Slobodno vrijeme

2.1.1. Pojmovno određenje slobodnog vremena

Slobodnog vremena bilo je oduvijek, a način njegova provođenja s vremenom se mijenjao. Tako se u starom Rimu ono provodilo se na javnim mjestima poput foruma, koji je tada predstavljao središte svakodnevnog života te je bio poznat kao veliko okupljalište. Ondje su se održavali različiti religijski obredi, javni govori i suđenja kojima je javnost mogla slobodno pristupiti i pratiti ih. Slična navika naglo je ponovno zaživjela ove godine i na forumu u Zadru. Mladi ljudi počeli su provoditi svoje slobodno vrijeme ispijajući kavu na suncu, u društvu prijatelja i obitelji, međutim ipak u nešto većem broju nego što je to bilo u prošlom stoljeću. Na taj način oživjeli su svrhu foruma kao glavnog okupljališta, koja dugo nije tako zaživjela. To se može vidjeti na *Slikama 1 i 2* (Livazović, 2018).

Slika 1. Sunčanje na Forumu, 1968.

(Izvor: Ante Brkan https://scontent-fco1-1.xx.fbcdn.net/v/t1.6435-9/127218435_229221115285815_3250011950274552829_n.jpg?_nc_cat=100&ccb=1-3&_nc_sid=730e14&_nc_ohc=D6NoLk3KIJsAX-CUZ61&_nc_ht=scontent-fco1-1.xx&oh=2fb421b14420f8025c852a76be3c12c3&oe=60A431E1)

(Preuzeto 21. travnja 2021.)

Slika 2. Zadarski forum danas.

(Izvor: Luka Gerlanc, Cropix <https://static.slobodnadalmacija.hr/images/slike/2021/02/27/17014596.jpg>)

(Preuzeto 21. travnja 2021.)

Međutim, slobodno vrijeme kao fenomen nastaje u industrijskoj civilizaciji kao posljedica skraćivanja radnog vremena (Martinić, 1977; prema Ilišin i Radin, 2002). U znanstveno-istraživačkim okvirima interes za problematiku slobodnog vremena javlja se u drugoj polovici 20. stoljeća, uviđajući važnost i potencijal ovog fenomena. Tako Fiamengo (1963; prema Livazović, 2018) ističe da je ono preduvjet za ostvarenje harmonijske ličnosti. Slobodno vrijeme kroz povijest dobilo je i svoj pokret koji se polovicom 19. stoljeća razvija pod nazivom *Pokret za slobodno vrijeme*. Glavno obilježje bila mu je organizacija rekreativnih aktivnosti s ciljem osobnog rasta, a upravo je to osnova na kojoj se kasnije razvija stav prema kojemu neorganizirano slobodno vrijeme i ono koje je okarakterizirano dosadom može dovesti do razvoja delinkventnosti i ovisnosti (Livazović, 2018).

Slobodno vrijeme važna je društvena pojava i kao takva prodire u sva područja društvenog života. Odnosno, prodire u socijalno, ekonomsko, političko, kulturno i druga područja te tako predstavlja mnoštvo mogućnosti i izazova za pedagoško djelovanje. Važnost slobodnog vremena leži i u činjenici da može biti presudna prilika za odabir buduće profesije zato što je jedno od temeljnih područja kroz koje mladi izražavaju i razvijaju svoj identitet (Dragun, 2012; Janković, 1973; prema Livazović, 2018; Livazović, 2018; Rosić, 2005). U *Enciklopedijskom rječniku pedagogije* termin slobodnog vremena definira se kao vrijeme u kojem je pojedinac

slobodan raditi ono što želi, prema vlastitim interesima, a ne prema vanjskoj potrebi (Franković, Predrag i Šimleša, 1963) Aktivnostima u slobodnom vremenu pojedinac se svojevolumno bavi onda kada nema poslovnih, obiteljskih ili društvenih obveza, bilo da se tako odmara ili zabavlja, usvaja nove informacije ili razvija sposobnosti (Dumazedier 1967; prema Livazović, 2018). Međutim, kao i obično, prilikom definiranja društvenih pojmova, najčešće se u literaturi nailazi na nekoliko varijacija, a takav je slučaj i ovdje. Većina stručnjaka slaže se da je to ono vrijeme koje nam preostaje kada obavimo sve obveze i zadovoljimo fiziološke potrebe (Janković, 1973; prema Livazović, 2018). Najpotpuniju definiciju ipak nudi francuski sociolog Dumazedier, prema kojemu je to „vrijeme izvan radnih obveza, obiteljskih dužnosti i fizioloških potreba, koje pojedincu ostaje za njegovo slobodno i samostalno odlučivanje i opredjeljivanje čime će se baviti. Sloboda izbora što će netko raditi je temeljno načelo u određenju slobodnog vremena (str. 69; prema Rosić, 2005)“.

Pored slobodnog vremena, u literaturi se još mogu pronaći termini besposlica i dokolica. Može se reći da unutar slobodnog vremena razlikujemo dokolicu kao aktivno i produktivno te besposlicu kao pasivno i neproduktivno provođenje slobodnog vremena. Na njih se može gledati i kao na dvije dimenzije jednog pojma. S jedne strane, ako se vrijeme provodi aktivno i produktivno, tada se čovjekovi potencijali razvijaju. Pokazalo se da dokolica ima pozitivan utjecaj na zdravlje i pravilan fizički razvoj, intelektualni odgoj (razvijanje strategija, kreativnost, kritičko mišljenje) i socijalizaciju osobe, a stječu se i brojne kvalitete kao što su smisao za rad, odgovornost, disciplina, organizacijske sposobnosti, upornost, preciznost i sustavnost. Sve to u konačnici rezultira zadovoljstvom i pouzdanjem u vlastite sposobnosti. S druge strane, pasivno i neproduktivno vrijeme čovjeka može prazniti i unazaditi, odnosno lako dovesti do otuđenja i samodestruktivnosti, posebno ako roditelji i okolina ne vode računa o tome. Besposlica i dosada izvor su frustracija izazvanih prazninom, bespomoćnosti, monotonijom i izgubljenosti, čime se ujedno i gubi identitet osobe (Livazović, 2018; Vukasović, 1972; prema Livazović, 2018; Weber, 1963; prema Livazović, 2018).

Jedna od glavnih misli koje Livazović (2018, str. 129) provlači kroz svoju knjigu je ta da se slobodno vrijeme ne može promatrati i istraživati odvojeno od rada, jer „radna uloga oblikuje čovjekovo ponašanje u slobodnom vremenu“, a samim time i njegovu cjelokupnu ličnost. Dakle, tko se susreće s pasivnim oblikom radnih obveza, vjerojatno će na isti ili sličan način provoditi i svoje slobodno vrijeme. To je tzv. pesimistička perspektiva uloge slobodnog vremena. S druge strane, postoji i optimistička, prema kojoj će pojedinac kroz kreativno, aktivno i produktivno slobodno vrijeme unaprijediti i svoju radnu ulogu. Znači, ono se više ne

može shvaćati kao dodatak, već kao sastavni dio svakodnevnog života, ali i rada. Kada bi se na slobodno vrijeme gledalo kao na suprotnost radu, onda bi to značio nerad, a upravo je to ono što se nastoji izbjeći (Rosić, 2005). Cilj je okrenuti se dokolici, a ne besposlici.

Što se tiče funkcija slobodnog vremena, može se reći da postoje tri ključne kategorije. Iako se one često međusobno isprepliću i ne isključuju jedna drugu pa se neke aktivnosti ubrajaju u više njih, ovo je njihova glavna podjela oko koje se složilo više autora. Te kategorije su odmor, razonoda, odnosno zabava i razvoj ličnosti. Odmor ima za cilj oporavak od umora od svakodnevnih djelatnosti, tj. povratak fizičke i psihičke snage. To se prvenstveno odnosi na šetnju, vožnju biciklom, automobilom, čamcem, kupanje, sunčanje, slušanje glazbe, laganu gimnastiku, yogu, manji izlet ili piknik i slično. Druga kategorija povezana je s aktivnostima odmora, ali više s ciljem ostvarenja dobrog i vedrog raspoloženja. To može biti odlazak u kino, bavljenje sportom, igranje društvenih igara, ples, zabave i priredbe, čitanje, gledanje televizora, „uradi sam“ aktivnosti, provođenje vremena „surfajući“ internetom ili na društvenim mrežama. One aktivnosti koje se istovremeno ubrajaju u kategoriju odmora i zabave predstavljaju rekreaciju, odnosno aktivan odmor koji istovremeno zabavlja – npr. vožnja biciklom. Posljednja kategorija odnosi se na razvoj ličnosti i ona podrazumijeva aktivnosti koje podupiru razvoj niza aspekata čovjekova razvoja. Tako se, primjerice, zdravstveno-fizičkim aktivnostima pojedinac može baviti radi pokretljivosti i zdravlja, umjetničkim aktivnostima radi podupiranja aspekta estetike ili obrazovnim djelatnostima poput predavanja, izložbi i tečajeva radi podupiranja intelektualnog aspekta (Janković, 1973; prema Livazović, 2018; Livazović, 2018; Rosić, 2005). Osim ove podjele, aktivnosti slobodnog vremena mogu imati tri uloge:

- preventivnu – odnosi se na primarnu prevenciju maloljetničke delinkvencije jer se organiziranim aktivnostima u slobodno vrijeme izbjegavaju društveno neprihvatljiva ponašanja, kao što su skitnje, ovisnosti, nasilje, nemarnost, lijenost i slično;
- odgojno-formativnu – usmjerenu na razvoj pozitivnih kvaliteta i osobina, odnosno formiranje ličnosti kod mladih koji su pokazali sklonost devijantnom ponašanju te
- kurativnu – obično se provodi u popravnim i odgojnim domovima, kaznenim zavodima i sličnim mjestima, a odnosi se na preodgoj djece i mladih koji su prekršili zakonske norme. U ovom slučaju slobodno vrijeme organizira se s ciljem pomoći u izgradnji identiteta, svjetonazora, ideala i interesa kroz različite aktivnosti u kojima se naglašava pozitivan stav prema životu. Te aktivnosti su različite radionice, sekcije, klubovi i slično (Livazović, 2018; Rosić, 2005).

Mladi danas imaju na raspolaganju puno više različitih načina na koje mogu provoditi svoje slobodno vrijeme nego što su to imali mladi nekada. Samim time, prisutan je i veći broj mogućih negativnih, opasnijih načina provođenja istog. U tom kontekstu dobro je obratiti pozornost na određena načela koja se trebaju poštivati prilikom odabira aktivnosti u slobodnom vremenu. To su u prvom redu sloboda izbora i smislenost. Zatim slijedi individualnost (da to bude u skladu s vlastitim interesima i sposobnostima), kolektivnost, zajedništvo, dobrovoljnost, kreativnost, raznovrsnost, organiziranost prilikom planiranja, amaterizam te primjerenost dobi i spolu (Janković, 1967; prema Paravina, 1970; Livazović, 2018; Rosić, 2005). Ograničavanje slobode, spontanosti i kreativnosti te nametanje određenih aktivnosti i interesa gotovo sigurno rezultira revoltom u obliku rizičnih ponašanja, zloupotrebom psihoaktivnih tvari ili nekim drugim oblikom neprihvatljivog ponašanja (Mlinarević, Miliša i Proroković, 2007; Previšić, 1987; prema Livazović, 2018). Treba im samo pomoći u izboru i pokazati različite aktivnosti koje su u ponudi te naglasiti da ih uvijek mogu mijenjati ako to požele. Nema ništa lošega u tome ako djetetu dosade treninzi nogometa i želi započeti s vaterpolom. Često ni sama nisu sigurna što točno žele pa je bolje dati im mogućnost da iskušaju različita iskustva dok ne pronađu ono što im se zaista sviđa. Slobodno vrijeme trebalo bi biti prostor u kojem se aktivnosti odabiru i mijenjaju po želji, a da ta zamjena sa sobom ne nosi sankcije (Prosenc, 1971).

Konačno, slobodno vrijeme nudi niz mogućnosti za razvoj ljudskih potencijala uz istovremeno izražavanje pravog identiteta i životnog stila pojedinca pa ga je zato važno primjereno iskoristiti. To može biti i prostor za širenje spektra znanja, kako kroz neformalno, tako i kroz informalno učenje. U te kategorije ubrajaju se i izvannastavne i izvanškolske aktivnosti, literarne, dramske, sportske, folklorne, glazbene aktivnosti, kazališta, amaterske udruge i zajednice, odnosno sve ono što potiče razvoj stvaralaštva i kreativnosti te usvajanje znanja i vještina. Snažan je čimbenik u kreiranju slobodne, aktivne i demokratske ličnosti, ako se prate spomenuta načela organizacije istoga. Međutim, živi li pojedinac u patogenim okvirima slobodnog vremena unutar obitelji, razvija se ličnost suprotna spomenutoj (Brajša, 1976; Ilišin, Marinović-Bobinac i Radin, 2001; Jeđud i Novak, 2005; Livazović, 2018; Mlinarević, Miliša i Proroković, 2007).

2.1.2. Pedagogija slobodnog vremena

Pedagogija slobodnog vremena smatra se jednom od suvremenijih pedagoških disciplina koja nastaje šezdesetih godina prošlog stoljeća, a usmjerena je na razvoj kompetencija osmišljavanja i upravljanja vlastitim slobodnim vremenom (Pöggeler, str. 224, 227-228; prema

Livazović, 2018). Ona tumači, proučava, prati i istražuje problematiku i zakonitosti slobodnog vremena te na temelju toga savjetuje, pomaže, potiče i pronalazi povoljne uvjete i mogućnosti za njegovo provođenje te za razvoj pojedinca prema njegovim potrebama, mogućnostima i sposobnostima. Pritom je naglasak na slobodi, spontanosti, kreativnosti, individualnosti i prije svega, dobrovoljnosti. Najkraće rečeno, predmet proučavanja pedagogije slobodnog vremena je odgoj u slobodno vrijeme (Livazović, 2018; Rosić, 2005). Slobodno vrijeme razdoblje je unutar kojeg pojedinac zadovoljava i razvija vlastite interese i ličnost te širi svoje horizonte. Iz toga Livazović (2018, str. 146) izvlači novi pedagoški zadatak, a to je „odgoj za svrsishodno korištenje slobodnog vremena koje postaje bitna komponenta odgoja svestrane ličnosti“.

U sklopu pedagogije slobodnog vremena odgoj se promatra kao emancipacija čovjekovih sposobnosti i mašte te se usmjerava na razvoj viših oblika kreativnog djelovanja tijekom slobodnog vremena. Dakle, usmjerenje je na osposobljavanje, a ne (pasivnom) konzumiranju sadržaja. Pritom se misli na osposobljavanje za razvoj, odnosno stvaranje pozitivnih uvjeta za odgojno-obrazovni rad u slobodnom vremenu. Ključna misao kojom se treba voditi jest kako najfunkcionalnije iskoristiti slobodno vrijeme kroz stvaralaštvo, kreativnost te zadovoljavanje potreba i interesa (Rosić, 2005). Pritom se na stvaralaštvo gleda kao na svojstvo koje treba razvijati kod svakog pojedinca, bez obzira na to koju će razinu doseći, a slobodno vrijeme daje više mogućnosti za to nego nastava (Potkonjak, 1972). Takvo djelovanje zove se pedagogizacija slobodnog vremena (Mlinarević, 2004).

Jedna od smjernica koje naglašava ova pedagojska grana uključuje intelektualni odgoj za slobodno vrijeme. To znači da djecu treba odgajati da istražuju, uče i traže istinu i nove spoznaje oko sebe (Klarić, 1971; prema Vukasović, 1976; prema Livazović, 2018). Odgoj je sam po sebi složen i dugotrajan proces čovjekova razvoja, a posebnu vrijednost ima u djetinjstvu i mladosti jer se tada postavljaju temelji cjelokupnog identiteta jedne osobe. Zato se ono, zajedno s obrazovanjem, može smatrati kao jednom od najsloženijih ljudskih djelatnosti koje sa sobom nose i veliku odgovornost (Rosić, 2005). To potvrđuje i Wiener (1954, str. 165; prema Livazović, 2018) prema kojemu je „slobodno vrijeme jedan od najtežih i najzanimljivijih problema kojima ljudi trebaju ovladati“. Nadalje, može se reći da ova disciplina analizira kako na formiranje ličnosti utječu pojedine aktivnosti slobodnog vremena, odnosno njihova načela i metode korištenja (Livazović, 2018).

Kroz tu analizu nastoji se zadovoljiti pet glavnih zadaća discipline:

1. oblikovati teoriju i praksu pedagogije i didaktike slobodnog vremena;
2. oblikovati ciljeve, sadržaje, načela i metode njegove organizacije;
3. pratiti i proučavati utjecaj slobodnog vremena na razvoj ličnosti;
4. savjetovati za kvalitetnije korištenje slobodnog vremena;
5. brinuti o osposobljavanju kadrova za istraživanje, organiziranje i vođenje djelatnosti slobodnog vremena (Rosić, 2005).

U pedagogiji slobodnog vremena odgajatelj je suvremeni učitelj, koji se često vodi parolom „pomoz mi da to učinim sam“, što je ujedno i temelj slavne Montessori pedagogije. On je voditelj koji potiče pojedinca na samostalno djelovanje. Treba biti dosljedan, optimističan i imati vjere u razvoj odgajnika, poštovati njegovu osobnost, ali i zahtijevati izvršenje zadaća. Njegovo djelovanje najbolje opisuje izjava Rosića, prema kojoj „uspješan odgajatelj odgajanicima daje sebe kao čovjeka, stručnjaka i pedagoga (str. 161, 2005).“ Ulaganje u odgoj i obrazovanje za slobodno vrijeme znači ulaganje u boljitak i općenito bolju budućnost društva, jer zemlje koje rade na tome imaju i manje zatvora i represivnih organa (Kapitsa, 1971; prema Livazović, 2018). Što prije društvo prihvati važnost pedagogije slobodnog vremena te afirmira i uključi u praksu njena dostignuća, prije će se razviti nova škola, s novim nastavnicima i sretnim učenicima, odnosno novo i zadovoljnije društvo općenito (Rosić, 2005).

U konačnici, sve karakteristike ove relativno nove grane znanosti o odgoju mogu se svesti na jednu definiciju, a prema Hrvatskoj enciklopediji (2021) pedagogija slobodnog vremena definira se kao „grana pedagogije koja proučava, istražuje i unaprjeđuje odgoj čovjeka izvan profesionalno-radnih obveza i obiteljskih dužnosti radi boljeg oblikovanja njegova slobodnog vremena, odmora, rekreacije, razonode, socijalizacije i zadovoljavanja individualnih stvaralačkih mogućnosti. Pedagogija slobodnog vremena pozitivno usmjerava aktivnosti čovjeka koje nisu uvjetovane biološkom, društvenom ili profesionalnom nužnošću. Predmet su njezina proučavanja različiti oblici neformalnog obrazovanja kojima se pojedinac bavi (slobodno i aktivno) po vlastitom izboru i želji“.

2.1.3. Adolescencija i slobodno vrijeme

U pogledu razvoja, adolescencija je razdoblje u kojem mladi počinju oblikovati svoj identitet, pa tako sve više slobodnog vremena provode s vršnjacima. Dokazuju se često eksperimentirajući s različitim sredstvima, izgledom i ponašanjima, pronalaze ono što im

odgovara, formiraju ličnost te preuzimaju sve više odgovornosti i postaju samostalniji. Postoji više tumačenja oko toga koje se točno godine uvrštavaju u adolescenciju, ali otprilike se može reći da je to razdoblje od 11. do 25. godine života. Pritom bi se ranom adolescencijom smatrao period od 11. do 14. godine, srednjom od 14. do 18. te kasnom adolescencijom razdoblje od 18. do 25. godine (Nikčević-Milković, Božičević i Manestar, 2018). Ovo je razdoblje sazrijevanja tijekom kojega se odvijaju različite tjelesne, seksualne, kognitivne, emocionalne i socijalne promjene. Mladi se suočavaju s promjenama koje ih uvode u svijet odraslih pa se tako rizična ponašanja počinju očitovati upravo u ovoj fazi razvoja. S obzirom na to da vole eksperimentirati, nedostatak znanja i iskustva u donošenju odgovornih odluka često dovodi do rizičnih ponašanja i ispitivanja granica dopuštenog (Meščić, 2007; prema Radetić-Paić, 2019). Isto tako, raste interes za vlastitu seksualnost i seksualno eksperimentiranje pa je poželjno obratiti pozornost i na opasnost razvoja promiskuitetnog ponašanja te neželjenih trudnoća i spolnih bolesti. Istraživanje u Republici Italiji iz 2000. godine pokazalo je da adolescenti smatraju da je najbolje doba za prvo stupanje u seksualne odnose između 17. i 19. godine, dok novija istraživanja pokazuju kako se ta brojka smanjila na period između 15 i 17 godina. Ono što je pomalo šokantno je podatak da ne tako mali broj (gotovo 25%) ispitanika smatra da je najbolji period za to razdoblje od 12 do 14 godina (Azienda Usl di Ferrara, 2015).

Nešto više nego inače mladi su u adolescenciji osjetljivi, emotivni i puni novih težnji kroz koje traže mogućnost ostvarivanja vlastitih sposobnosti te postizanje uspjeha u okolini (Novak-Reiss, 1970). Imaju potrebu za socijalizacijom, pripadnošću grupi, žele biti prepoznati pa tako njihov odnos s vršnjacima postaje ključan za ostvarenje tih ciljeva. Vršnjački odnos važan je još od djetinjstva, ali posebnu važnost dobiva upravo u ovom razvojnom periodu (Azienda Usl di Ferrara, 2015). Zato je u adolescenciji vrlo izražena potreba za dokazivanjem vršnjacima te su česta eksperimentiranja s alkoholom i cigaretama, pa čak i psihoaktivnim tvarima. To je jedan od načina na koji žele pokazati da više nisu djeca, nego odrasli i ozbiljni ljudi, odnosno, to čine kako ne bi ispali „slabići“ (Ilišin, Marinović-Bobinac i Radin, 2001; Nikčević-Milković, Božičević i Manestar, 2018). Traže uzbuđenja iz čega onda često proizlaze rizična ponašanja. Pokazalo se da se isti češće i ranije javljaju kod dječaka i to obično kroz ispijanje alkohola, fizičke borbe, pušenje cigareta i marihuane te donošenje oružja u školu. Djevojke više razvijaju internalizirane poremećaje (npr. ozbiljno razmišljanje o samoubojstvu), a općenito se javljaju kasnije nego kod dječaka. Isto tako, mladi obično pokazuju više rizičnih ponašanja, a ne samo jedno. Najčešće je to kombinacija ispijanja alkohola, konzumacije psihoaktivnih tvari, rizičnih seksualnih ponašanja i nekog oblika fizičke agresije (Mihić i Bašić, 2008). To kasnije može

rezultirati razvojem ovisnosti, lošijim fizičkim i mentalnim zdravljem i profesionalnim postignućem. Što se takva ponašanja ranije jave, veća je mogućnost za razvoj takvih posljedica (Maeder i sur., 2016; prema Šentija Knežević, Kuculo i Ajduković, 2019). Zato adolescencija nije razdoblje u kojem bi roditelji trebali biti manje angažirani u odgoj djece, već naprotiv. Bitno je imati bliske i ravnopravne odnose s njima, a sada su već samostalniji i vrijeme je da preuzmu na sebe više odgovornosti za svoje postupke. To znači da se na umjeren roditeljski nadzor i podršku u adolescenciji može gledati kao na uvjete za uspješnu psihosocijalnu prilagodbu mladih (Raboteg-Šarić, Sakoman i Brajša-Žganec, 2002). To je ključan period da usvoje zdrave stavove i ponašanja radi prevencije rizičnih ponašanja te da nauče razlikovati „zdravo“ od „nezdravoga“. Zato sustavno i od malena treba poticati i promicati kulturu i navike dokolice. Janković (1973; prema Livazović, 2018) savjetuje usmjeravanje aktivnosti slobodnog vremena prema sadržajima koji potiču humanost i pozitivne međuljudske odnose, kulturno ponašanje te poštivanje temeljnih ljudskih prava. To potvrđuje i Vukasović (1972; prema Livazović, 2018) ističući kako je upravo etički segment onaj u kojem se javljaju različiti oblici nezakonitog i devijantnog ponašanja sa štetnim posljedicama na razvoj mladih. Treba pojasniti posljedice i opasnosti socijalno neprihvatljivih ponašanja jer im je objašnjenje ponekad potrebno, iako to možda ne žele priznati. Tako im je moguće barem malo približili tu određenu situaciju kako bi se mogli držati podalje iste. Ipak, da bi se takve akcije pokazale učinkovitima, na njima je potrebno raditi sustavno, kao što se radi i s malom djecom. Važno je nakon djetinjstva nastaviti s razgovorom o posljedicama takvih ponašanja, a ne ih samo zabraniti.

2.1.4. Roditeljski stilovi odgoja i slobodno vrijeme

Obitelj je prva i temeljna društvena sredina djeteta i kao takva ima najveći utjecaj na njega i njegov razvoj. Zato je ovdje prvenstveno važna komunikacija unutar obitelji, kako verbalna, tako i ona neverbalna (Brajša, 1976). Ne treba zaboraviti da djeca od malena „upijaju“ i prate ponašanja i stavove svojih roditelja te ih projiciraju kroz svoje ponašanje. Roditeljski postupci u odgoju usko su povezani s djetetovim socijalnim razvojem, koji se u konačnici ogleda i kroz slobodno vrijeme. Tako oni mogu predstavljati dvojaku funkciju – mogu biti i rizični i zaštitni faktor, ovisno kakvih su karakteristika (Reitz, Deković i Meijer, 2010; prema Klarin i Đerđa, 2014). Tako sukobi u obitelji i manjak kontrole ponašanja tijekom adolescencije utječu na odabir delinkventnih vršnjaka kao prijatelja (Ary i sur., 1999; prema Klarin i Đerđa, 2014). Općenito govoreći, odnosi u obitelji, posebno oni među roditeljima, preslikavaju se na dijete i njegovo ponašanje, koje onda ono prakticira u okolini i s vršnjacima tijekom slobodnog

vremena. Tako će primjerice niska razina emocionalne povezanosti i empatije u obitelji kod djeteta rezultirati tako što će vjerojatno pokazivati više agresije i nezadovoljstva u ponašanju. S druge strane, zdravi i kvalitetni odnosi, puni ljubavi i međusobnog poštivanja rezultirat će većim samopouzdanjem kod djeteta, bit će više odgovorno i samostalno te će znati procijeniti koja su ponašanja primjerena, a koja nisu.

Kada se govori o karakteristikama odgoja, mogu se razlikovati četiri osnovne vrste roditeljskog stila. Autoritaran stil imaju roditelji koji su strogi, zahtjevni te pružaju djetetu malo topline i ljubavi. Za ovaj stil može se reći da ima najlošiju kombinaciju karakteristika koje roditelji mogu pokazati u odnosu prema djetetu te se preporuča izbjegavati ga. Drugi stil je onaj permisivan, popustljiv, gdje su roditelji pretjerano blagi, jako slabo ili čak nikako ne kontroliraju dijete. Dopuštaju mu da radi što ga je volja, ali to rade zbog ljubavi, topline i razumijevanja prema njemu. Treći stil zove se indiferentni, a karakterizira ga malo ili nimalo ograničenja i niska količina ljubavi, pažnje i razumijevanja prema djetetu (Raboteg-Šarić, Sakoman i Brajša-Žganec, 2002). Ovakvi roditelji slabo brinu o djeci te su ona često prepuštena sama sebi, pa se snalaze kako znaju, što često završava provođenjem slobodnog vremena na ulici s pogrešnim društvom. Najboljim stilom pokazao se autoritativan, a kombinacija je prva dva. Točnije, roditelji su puni ljubavi i topline, ali istovremeno rade na disciplini, kontroli i odgovornosti. Rezultati istraživanja iz 2002. pokazali su i da je ovaj stil povezan s pozitivnim socijalizacijskim učincima, boljim školskim uspjehom te manjom ili nikakvom konzumacijom alkohola i droge. Djeca roditelja koji prakticiraju ovakav stil više su uključena u različite organizirane izvannastavne, sportske i kulturne aktivnosti tijekom slobodnog vremena, češće čitaju, neovisna su, uspješno reguliraju svoje ponašanje, emocionalno su prilagođena te zadovoljna i društveno odgovorna (Maccoby i Martin, 1983; prema Raboteg-Šarić, Sakoman i Brajša-Žganec, 2002; Raboteg-Šarić, Sakoman i Brajša-Žganec, 2002). Mladi koji s roditeljima imaju prisniji odnos s više prihvaćenosti te manje odbacivanja i psihološke kontrole obično imaju i manje poremećaja u ponašanju, bilo da se radi o internaliziranima ili eksternaliziranima (Klarin i Đerđa, 2014; Raboteg-Šarić, Sakoman i Brajša-Žganec, 2002). Temelj dobre komunikacije čine međusobna tolerancija, uvažavanje mišljenja i strpljenje. Pritom je autoritativni roditeljski stil odgoja ujedno i prevencija neželjenih ponašanja kod djece te put do lakšeg rješavanja problema jer podrazumijeva dobro razvijenu komunikaciju (Ilišin, Marinović-Bobinac i Radin, 2001). Konačno, razviju li roditelji dobru komunikaciju s djecom, veća je vjerojatnost da će se prvo obratiti upravo njima kada imaju neki problem, pa tek onda drugim osobama i izvorima. Pretpostavka je da takav adekvatan odgoj započinje u mlađoj dobi, tako da se u adolescenciji

već stvore oblici ponašanja za koje više nije toliko nužno uplitanje roditelja, odnosno da se već razvije određena razina odgovornosti, samostalnosti i međusobnog povjerenja (Ilišin, Marinović-Bobinac i Radin, 2001). Dakle, „za uspješan odgoj djeteta potreban je autoritet koji se gradi uporno i strpljivo, a lišen je sile ili potkupljivanja pa budi kod djeteta želju da mu se dragovoljno podčini, odnosno da ga slijedi“ (str. 38) (Ljubetić i Reić-Ercegovac, 2010).

2.1.5. Oblici provođenja slobodnog vremena

Slobodno vrijeme moguće je provoditi na različite načine. Ono nam služi za odmor, razonodu, opuštanje, stvaralaštvo ili razvoj ličnosti. Tako to može biti odlazak u kafić ili kino, disko klubove, sportske događaje, šetnju, slušanje glazbe, čitanje, igranje ili pak ljenčarenje. Niz domaćih istraživanja pokazao je da se na vrhu ljestvice aktivnosti mladih nalazi upravo druženje s prijateljima ili mladićem/djevojkom, a zatim gledanje TV-a ili slušanje radija. Mjesta okupljanja uglavnom su trgovački centri ili izlasci u klubove i kafiće, što se pokazalo da je povezano s češćom konzumacijom alkohola, cigareta, ranim seksualnim odnosima i lošijim školskim uspjehom. Ponekad su to i neki vlastiti prostori gdje nemaju kontrole i nadzora roditelja. Zatim slijede kina i sportska igrališta, a priroda i čisti zrak na posljednjem su mjestu. U ranoj adolescenciji oko 70-80% mladih u Republici Italiji uključeno je u barem jednu organiziranu aktivnost tijekom slobodnog vremena, ali ta se brojka smanjuje s porastom dobi. Oni koji nisu uključeni u niti jednu imaju veće šanse i vjerojatnost da će se upustiti u spomenuta rizična ponašanja od onih koji u svoje slobodno vrijeme kombiniraju i organizirane i neorganizirane aktivnosti. Ipak, nije dovoljno samo sudjelovanje u njima da bi se zaobišla takva ponašanja, ali svakako je poželjno izbjegavati provođenje slobodnog vremena isključivo kroz neorganizirane aktivnosti. Kod zadarskih srednjoškolaca također najviše dominiraju nestrukturirane aktivnosti, odnosno druženja i korištenje medijskim sadržajima, a najmanje svoje vrijeme provode u župi, biblioteci, posjećujući izložbe, volontirajući ili pohađajući tečaj stranih jezika (1-2%) (Badura, Geckova, 2018; Borraccino i dr., 2020; Dragun, 2012; Ilišin, 1998; Ilišin, 1999; Ilišin i Radin, 2002; Mlinarević, Miliša i Proroković, 2007; Rosić, 2005). U usporedbi s današnjom situacijom, može se reći da je stanje vrlo slično. Jedina razlika je ta što su televizor i radio zamijenile društvene mreže i pametni telefoni. Dakle, i onda i sada prevladavaju aktivnosti koje idu u prilog funkciji zabave i razonode u slobodnom vremenu, a manje one koje doprinose razvoju ličnosti. Ista je situacija i među Talijanima, a čak jedan na tri učenika voli ne raditi ništa, odnosno potpuno pasivno provoditi vrijeme. Na pitanje o tome s kim najviše vole provoditi svoje vrijeme i mladići i djevojke su odgovorili s prijateljima. Nakon

njih, djevojke više vole druženje s partnerom pa roditeljima, a mladići s roditeljima, pa tek onda s partnericom (Azienda Usl di Ferrara, 2015).

Kako djeca više rastu, manje je onih sadržaja okrenutih kulturi (Ilišin, Marinović-Bobinac i Radin, 2001). U našoj sredini mali se broj populacije općenito u slobodno vrijeme okreće kulturnim sadržajima. Kako navodi Livazović (2018, str. 140), „da bi se moglo planirati kulturno slobodno vrijeme, treba biti sposoban nositi se kompetentno s vlastitim slobodnim vremenom“. Prema Ilišin i Radin (2002), način na koji će pojedinac koristiti svoje slobodno vrijeme usko je povezano i ovisi o nekoliko subjektivnih i objektivnih faktora. Subjektivni se pritom odnose na društveni položaj, obrazovanje, sposobnosti, stečene navike i slično. Tako primjerice, tenis, koji se smatra nešto „skupljim“ sportom, neće moći trenirati netko tko nije u povoljnoj financijskoj situaciji. S druge strane, objektivni faktori su kultura okoline, ponuda i dostupnost sadržaja. U Republici Hrvatskoj je kultura okoline takva da dječaci najčešće treniraju nogomet, rukomet ili košarku, a nešto rjeđe sportove poput tenisa ili primjerice vaterpola. Dakle, ekonomski status jedan je od jačih čimbenika koji utječe na to koliko i kojim brojem različitih aktivnosti će se pojedinac baviti, a kulturno-socijalno okruženje na njihovu kvalitetu, tj. kvalitetu provođenja slobodnog vremena (Rosić, 2005). Namećući djetetu one aktivnosti koje mu interesno ne odgovaraju odbijaju ga od zabave i razonode, pa će one za njega predstavljati samo obvezu koja izaziva dosadu i napor te neće uživati u njoj. Dakle, to ne bi trebala biti dužnost niti zadatak, već stvar slobodnog izbora, jer napor i ulaganje energije pripadaju svijetu rada (Muradbegović i Dizdarević, 1970; Novosel, 1970).

Nedostatak razonode i velika količina slobodnog vremena dovode do povećanja nediscipline, odnosno stjecanja loših navika, teže prilagodbe i drugih posljedica koje pogoduju razvoju problema u ponašanju. Istraživanje koje su provele Ilišin i Radin (2002) dalo je rezultate kako dvije trećine mladih ima na raspolaganju više od tri sata slobodnog vremena dnevno. Oni koji su nezadovoljni načinom njegova provođenja, navode da je razlog nedostatak novaca za provođenje vremena na željeni način. Također se pokazalo i da je u periodu od 10 do 15 godina prije provedbe istraživanja pa do 1999. općenito porasla uporaba psihoaktivnih tvari. Iako je to bilo razdoblje u kojem je Republika Hrvatska prolazila kroz ratno okruženje, velik utjecaj pripisuje se i modernizaciji i globalizaciji.

Ako mladi nemaju osiguranu zabavu u sklopu nekog organiziranog objekta, tada ju kreću tražiti sami na ulici. Veliki broj istraživanja pokazao je da je najviše prijestupa zabilježeno u onim dijelovima grada gdje je najmanje prostora za organiziranu igru, dječjih igrališta i sportskih

terena. Tako dolazi do upuštanja u avanture koje se kose sa zakonom, tj. razvijaju se interesi prema aktivnostima koje često vode kockanju, huliganstvu, krađi, provalama, nemoralu, drogama i drugim oblicima rizičnih ponašanja (Mraković, 1970). Glavni problem kod aktivnosti koje se nude djeci i mladima je taj što nije u skladu s njihovim interesima i potrebama, pa se tako često i zanemaruju. Ako nisu ponuđene raznolike aktivnosti kojima bi se mogli baviti i koje bi im bile interesantne, tj. ako je ponuda loša i „siromašna“, oni će ih sami osmisliti, ponekad i na neprimjeren način. Stoga je poželjno da lokalna zajednica nudi što više različitih oblika aktivnosti za svoju djecu i mlade. U tom pogledu, škola treba ispitati interese svojih učenika kako bi utvrdila ne samo vrstu nego i sadržaj aktivnosti kojima bi se oni htjeli baviti. Tek tada bi se značajnije privukli pozornost i interes za iste, a uključio bi se i veći broj učenika pošto bi i ponuda vjerojatno bila svestranija. Dakle, nužno je uključiti djecu i mlade, kao glavne aktere svog slobodnog vremena, u odabir ponude aktivnosti namijenjene njima (Muradbegović i Dizdarević, 1970).

Budući da mladi danas uglavnom pasivno provode svoje vrijeme, najčešće sjedeći, tjelesna aktivnost trebala bi imati prioritet u ovom kontekstu kako ne bi došlo do kašnjenja u tjelesnom razvoju. Dobra je u području socijalizacije, smanjuje anksioznost, pozitivno adresira agresivnost i može poslužiti i kao „ispušni ventil“ za smirenje (Mraković, 1970). Bavljenje sportom jedna je od popularnijih oblika dokolice, ali poželjno je usmjeravanje i na umjetničke aktivnosti (likovne, glazbene, scenske i druge) kojima se oplemenjuje duh, kao i bavljenje različitim hobijima (Livazović, 2018; Rosić, 2005). Međutim hobiji danas nisu više isti kao nekada. Prije su predstavljali odraz stvaralaštva i kreativnosti, kao primjerice izrada „origami“ modela od papira ili ukrasa i nakita od različitih materijala. Često su djeca prikupljala i raznorazne sličice, poštanske marke, razglednice i tako radili svoje kolekcije. Neki su fotografirali, crtali, slikali, izrađivali makete, pisali pjesme ili pak blogove, a moguće je i volontiranje u skloništu za nezbrinute životinje. Velike su prednosti bavljenja takvim hobijima – razvija strpljenje, donosi nova znanja pa tako obogaćuje intelektualni aspekt razvoja, razvija unutarnji mir i zadovoljstvo te lakše nošenje sa stresom, a pomaže i u stjecanju radnih navika tj. produktivnosti. To je jedan od načina na koji je moguće barem malo spriječiti da se u kasnijim godinama slobodno vrijeme pretvori u vrijeme dosade (Božović, 1970). U konačnici, hobiji mogu život učiniti općenito sretnijim i kvalitetnijim, a najbitnije je da se u njemu uživa. Danas su nažalost uglavnom vezani za računala i igraće konzole, pa se rijetko koja od spomenutih prednosti ističe kroz takve hobije.

Provođenje slobodnog vremena na društvenim mrežama i internetu općenito danas je jedna od visoko zastupljenih aktivnosti kojima se mladi bave. Jedan od razloga zbog kojeg tehnologija i mediji pridonose takvom pasivnom obliku slobodnog vremena je činjenica da su zbog svoje lake dostupnosti smanjili kontakte ljudi s obitelji i prijateljima (Livazović, 2018). Glavni problem je taj što su razvili kulturu u kojoj interes za određenu aktivnost traje prekratko, pa ljudi ulažu manje truda i napora u to. Zanimacija u kratkom vremenu naraste, ali brzo i opada te ju zasjeni interes za nešto drugo. Sve to događa se zato što ljudi znaju da im je sve na dohvat ruke i ne trebaju se ni za što potruditi. Ipak, mediji mogu imati i obrazovnu ulogu – oni prenose mišljenja, stavove i vrijednosti te tako utječu na mlađe korisnike. Budući da mladi većinu svog vremena provode na mobitelu i internetu, mediji bi trebali promovirati primjere dobre i pozitivne prakse u zajednici (Nikčević-Milković, Božičević i Manestar, 2018). Međutim, to nije uvijek slučaj. Često predstavljaju veliki problem jer su okrenuti pretjeranoj seksualizaciji. To šalje zbunjujuće poruke i mlade dovodi do zablude, pa ostaju zakinuti za pouzdane informacije o odgovornom seksualnom ponašanju. Uz pomoć medija mogu se promovirati razna pozitivna iskustva, a jedno od njih može biti poticanje što dužeg zadržavanja u sustavu obrazovanja. Također je vrlo zanimljiva ideja o osnivanju udruga mladih, posebno zato što nisu toliko popularizirane, a mogu imati niz pozitivnih učinaka na čitavu lokalnu zajednicu. Kako navodi Livazović (2018), brojna američka istraživanja pokazala su da oni adolescenti koji češće sudjeluju programima zajednice imaju bolji akademski i socijalni uspjeh, a kod onih koji to izbjegavaju postoji gotovo 60% veća šansa za rano napuštanje škole (Eccles i sur., 1999; citirano u World Youth Reportu, 2003; prema Livazović, 2018). Samo neke od vrijednosti koje se kroz djelovanje udruga mogu potaknuti su volonterstvo, zajedništvo, aktivno djelovanje, pomaganje, savjetovanje, razmjena iskustava, pripadnost zajednici, kvalitetnije interakcije s okolinom, upoznavanje drugih kultura, informiranje kroz interaktivne radionice i seminare o temama koje prema interesu odaberu mladi, međusobno druženje u sigurnim prostorima, odgovornost i obveze prema udruzi, samopouzdanje i slično.

2.1.6. Obrazovanje i osposobljavanje za slobodno vrijeme

Neka djeca i mladi nemaju podršku obitelji i škole, kao ni znanja za organizirano i produktivno slobodno vrijeme. Danas kada ih upitamo što žele biti kad odrastu, sve češće možemo čuti da je odgovor na to *youtuber*, *gamer* ili *influencer*, jer danas oni zarađuju vrlo pristojne novce za nešto što inače vole raditi u svom slobodnom vremenu, a da se pritom nisu morali obrazovati za to. Međutim, takav „posao“ nije nešto što može biti zagantirano pa bi to djeci i trebalo

objasniti. Bez obrazovanja i školovanja teže se u životu prolazi i stoga bi bilo dobro kada bi takve aktivnosti ostale samo hobi. Iako donose sa sobom nova znanja i zadovoljstvo, ne mogu uvijek biti oslonac za daljnji život u financijskom smislu. Nadalje, poželjno je da se nastavnici, tj. visokoobrazovani ljudi upoznaju s temeljnim postavkama pedagogije slobodnog vremena jer u suprotnom, oni kojima nedostaje znanja iz tog područja, inzistiraju na učenju samo svoga predmeta ili bavljenju aktivnostima koje su vezane za njega. Tako djeca koja se ne uspiju sama organizirati ako im se taj predmet ne sviđa, dolaze u situaciju dosađivanja i neorganiziranog slobodnog vremena. Da bi se sve ove smjernice ostvarile, potrebno je usavršavanje nastavnika kroz seminare, radionice, tečajeve, skupove, specijalizacije i slično (Rosić, 2005). Sve to kako bi se usmjerila pozornost i na ovaj aspekt života, tj. odgoja i obrazovanja djece i mladih, a kroz koji se može postići puno pozitivnih stvari ako se dobro iskoristi.

S druge strane, obitelj bi trebala podržavati školski uspjeh djeteta na način da mu omoguće vrijeme i mjesto za učenje te vlastitim modelom, odnosno radnim navikama i ponašanjem pruže podršku. U slučaju da im nedostaje znanja oko toga kako djetetu pomoći, danas su te informacije lako dostupne svima. Moguće ih je pronaći u različitim knjigama, na internetu, u školi ili među stručnjacima. Pridonijeti mogu i edukacije roditelja o smanjenju obiteljskih konflikata, boljem nadziranju djece, autoritativnom stilu roditeljstva i sl. Ipak, glavni i najbolji izvor znanja za sva pitanja i nedoumice je škola i njena stručna služba (Nikčević-Milković, Božičević i Manestar, 2018). Izgradnja odnosa obitelj-ustanova u središtu interesa ima dijete i njegovu dobrobit te zahtijeva angažman i jedne i druge strane tog odnosa. Kako bi se postiglo što veće zadovoljstvo u njemu potrebno je poštivati sljedeća načela:

1. djelotvorna komunikacija,
2. izgradnja povjerenja,
3. pokazivanje poštovanja,
4. dijeljenje iskustava poučavanja,
5. uspješno rješavanje konflikata (Ljubetić, 2014).

Djelotvorna komunikacija odnosi se na laku razmjenu informacija. Njezino uspostavljanje omogućuje lakše odgovaranje na međusobne potrebe obitelji i odgojno-obrazovne ustanove, dogovaranja oko zajedničkih ciljeva i prevencije eventualnih teškoća. Osim toga, pokazalo se i da na kvalitetu odnosa utječe i učestalost neformalnog razgovora pa je poželjno osigurati što više prilika i vremena za međusobnu interakciju (dovođenje i odvođenje djece u ustanovu, bilježnice sa zapažanjima o djetetu u oba konteksta i sl.) (Clarke i sur., 2010). Još jedna metoda

kojom bi se mogla postići djelotvorna komunikacija odnosi se na roditeljske sastanke, posebice kada se oni organiziraju i vode zajednički, imaju unaprijed dogovorene ciljeve i omogućuju otvorenu i izravnu komunikaciju. Konkretni savjeti vezuju se uz pažljivo slušanje druge osobe, odsustvo predrasuda, osjetljivost za drugoga, neokrivljavanje te pozitivni komentari u trenutnim problemskim situacijama u kojima se dijete nalazi (Blue-Banning i sur., 2004.).

Djelotvornom komunikacijom gradi se povjerenje koje jača odnose između ustanove i obitelji. Obitelj svoje povjerenje može pokazati podupiranjem odluka učitelja/odgojitelja, odgovaranjem na telefonske pozive/poruke ili pozive za uključivanjem u razne aktivnosti i sl. S druge strane, praktičari svoje povjerenje pokazuju traženjem roditeljskog uključivanja i naglašavanjem kako im je ono bitno i cijenjeno. Za izgradnju povjerenja najvažniju ulogu ima ozračje u ustanovi koje je usko povezano s osjećajem dobrodošlice roditelja. Taj osjećaj može se stvoriti tako da se članovi obitelji oslovljavaju imenom te da se započne otvoren, iskren i topao kontakt već pri prvoj posjeti roditelja ustanovi. Ukoliko postoje roditelji kojima hrvatski nije materinji jezik, utoliko je poželjno ostavljati obavijesti i poruke na oglasnoj ploči na njihovom izvornom jeziku. Na taj način jezična barijera može povezati, a ne razdvojiti roditelje i ustanovu (Ljubetić, 2014).

Pokazivanje poštovanja odnosi se na uzajamno prihvaćanje i potpunu odsutnost diskriminacije. Konkretno, to znači jasna i jednostavna komunikacija praktičara, bez stručnih izraza i teško razumljivih fraza koje su vrlo često prepreka u razumijevanju te korištenje stvarnih primjera iz prakse (a da se pritom pazi na povjerljivost i zaštitu integriteta pojedinca i obitelji). Tako će obitelj dobiti dojam da nije jedina koja je izložena nekom problemu, ali i da je integritet njenih članova poštovan (Ljubetić, 2014).

Dijeljenjem iskustava poučavanja šalje se poruka da su roditelji jednakopravni učitelji i značajne osobe u razvoju djetetova učenja. To nije puko davanje instrukcija roditeljima kako poučavati određeni predmet, već ukazivanje na važnost oblikovanja obiteljskog konteksta i pružanja obiteljske potpore djetetovu učenju i razvoju (Clarke i sur., 2010). Kako bi dijeljenje takvih iskustava bilo svrhovito, potrebno je slijediti nekoliko koraka:

1. istražiti očekivanja od roditelja – što očekuju od odgojitelja/učitelja, koje ciljeve imaju za svoje dijete itd.;
2. predložiti roditeljima aktivnosti kod kuće koje mogu obogatiti i nadopuniti školske aktivnosti i iskustva učenja;

3. podržavati inicijative učenja koje obitelj provodi, a koje unapređuju djetetovo učenje (npr. postavljanje jasnih očekivanja od ponašanja djeteta, kontroliranje vremena i sl.) (Ljubetić, 2014).

Posljednja stavka odnosi se na uspješno rješavanje konflikata. Ako i dođe do njih, ne treba ih izbjegavati, već ih civilizirano rješavati, a za to je potrebno kontinuirano raditi na savladavanju vještina rješavanja problema. Mogući načini upravljanja konfliktima su strategije bazirane na konsenzusu. Cilj im je zadovoljiti potrebe obitelji, praktičara i učenika kroz konstruktivnu interakciju. Prvi korak je definiranje problema, nakon čega slijedi izrada plana, odnosno prikupljanje i dijeljenje informacija koje vode rješenju problema. Zatim je potrebna i rasprava o napretku i eventualne promjene plana te u konačnici, evaluacija s obje strane. U konfliktima je posebno važno promatranje osobe odvojeno od njenih teškoća, komuniciranje usmjereno na ono što je najbolje za interes djeteta te identificiranje najprikladnijih strategija. Također, priželjkuje se i sastanak s obiteljima čim se problem identificira, empatično slušanje, traženje pojašnjenja po potrebi, pozivanje obitelji da daju svoje prijedloge, usmjerenost na sadašnjost i sl. (Clarke i sur., 2010). U konačnici, važno je naglasiti kako ništa od navedenog neće imati svrhu ako je u središtu ideje zadovoljavanje vlastite potrebe za moći, a ne interes djeteta (Ljubetić, 2014.).

2.2. Problemi u ponašanju

2.2.1. Pojmovno određenje problema u ponašanju

Kako to obično bude, u pokušajima definiranja određene društvene pojave najčešće nastane niz različitih termina i njihovih definicija i to s gledišta različitih znanosti i disciplina. Takva je situacija i ovdje, odnosno postoji nekoliko pojmova koje je važno spomenuti u ovom kontekstu. Jedan od njih je društvena devijacija, koja označava sva nepoželjna društvena stanja, odmak od postavljenih normi, tj. kršenje i odstupanje od njih. Težina devijacije određuje se na sljedeći način: što je neka norma važnija, to je veća vjerojatnost da će se njeno kršenje smatrati devijantnim. Takva odstupanja ugrožavaju društvo i izazivaju negativnu društvenu reakciju. Ako se radi o nekim manje ozbiljnim kršenjima, u tom slučaju ključnu ulogu ima učestalost ponavljanja takvog ponašanja. Stoga, ako je frekvencija kršenja veća, to je veća vjerojatnost da će se okarakterizirati kao devijacija. Postoje još i kriminalne devijacije, a one se odnose na ponašanja zabranjena zakonom, pa se samim time kažnjavaju oštrije nego one nekriminalne. Važno je naglasiti da svaki kriminalitet ne mora označavati devijaciju. Tako primjerice,

prekoračenje brzine u vožnji predstavlja kršenje zakona, ali nije devijacija jer takvo ponašanje ne nailazi na toliku negativnu društvenu reakciju, jer svi to čine s vremena na vrijeme (Bašić, Koller-Trbović i Uzelac, 2004).

Ipak, u ovom kontekstu najčešće se spominje termin poremećaja u ponašanju. Glavna poveznica između devijacija i poremećaja u ponašanju je odstupanje od društvenih normi. Oni označavaju sva ona ponašanja koja odstupaju od širokog okvira uobičajenog ponašanja ljudi u određenoj sredini, a predstavljaju štetnost za pojedinca i/ili okolinu te iziskuju stručnu pomoć. Također, ometaju ga i u svakodnevnom funkcioniranju. Jedan od većih problema na koji treba obratiti pozornost je taj da većina djece danas ostaje bez adekvatne pomoći, podrške ili intervencije iz razloga što čak trećina roditelja ne prepoznaje kada je ona djetetu potrebna. Obično reaguju kada su simptomi već otežani ili ako su prisutni ekstrovertirane smetnje i teškoće u učenju. Isto tako, roditelji su obično više zabrinuti dok je dijete mlađe, a onda ta briga polako opada kako ono raste i stari (Bašić, Koller-Trbović i Uzelac, 2004).

Poremećaji u ponašanju najčešće se dijele na eksternalizirane i internalizirane. Eksternalizirani su aktivni i nedovoljno kontrolirani problemi u ponašanju usmjereni prema drugima. Javljaju se uslijed lošije regulacije negativnih emocija pa su u tom slučaju mladi uglavnom u skobu s roditeljima, nastavnicima i zakonom. Odnosno, pojedinac svoj problem iznosi kroz odnos s društvom te svoj stav pokazuje kroz agresivnost, nametljivost, delinkventno ponašanje, destruktivnost, psovanje, prkos, laganje, bježanje od kuće, promiskuitetno ponašanje i konzumiranje alkohola i droga. S druge strane, internalizirani poremećaji podrazumijevaju ponašanja koja se pretjerano kontroliraju i usmjerena su prema sebi te se obično više javljaju kod djevojčica. Najčešći su depresivnost, plašljivost, anksioznost, povučенost, potištenost, bezvoljnost, lijenost, dosada i nezainteresiranost (Achenbach, 1991; prema Mihić i Bašić, 2008; Klarin i Đerđa, 2014; Ricijaš, Krajcer i Bouillet, 2010).

Još jedan termin koji je važno spomenuti odnosi se na maloljetničke delinkvencije. On označava ponašanja koja podrazumijevaju počinjenje kaznenih djela. To znači da je kriminalitet dio delinkvencije, a ona dio devijacija (*Slika 3*) (Horvatinčić, 1995; prema Krstić, 2014).

Slika 3. Hijerarhija pojmova devijacije, delinkvencije i kriminaliteta.

Najčešće se radi o imovinskoj delinkvenciji, tj. o kaznenim djelima protiv imovine. Razlog zbog kojeg se mladi upuštaju u takve pothvate obično nije vezan za prisvajanje određenog predmeta (krađa), već se uglavnom radi o „dokazivanju“ statusa među vršnjacima, potrebi za samopotvrđivanjem, doživljajem uzbuđenja i opasnosti, odnosno želje za pustolovinom i adrenalinom (Bašić, Koller-Trbović i Uzelac, 2004). Često se za suzbijanje maloljetničke delinkvencije koriste razni oblici kazne, ponekad i onda kada je već kasno za neke druge oblike, ali ovdje iznimno važnu ulogu ima prevencija takvih ponašanja prije nego što do njih dođe. Ona se ogleda i kroz adekvatno organiziranje i korištenje slobodnog vremena. Maloljetnička delinkvencija neće u tom slučaju nestati, ali se na ovaj način može znatno reducirati učestalost njene pojave (Mraković, 1970). Primarni, odnosno najznačajniji činitelji takvog ponašanja su dezintegrirana obitelj, odnosno poremećeni odnosi unutar iste, nezainteresiranost roditelja ili s druge strane prezaštićenost djece, zanemarivanje obiteljskih uloga pojedinaca, a posebno zamjena uloga roditelja i djece, nedostatak odgojnih utjecaja unutar obitelji, nedostatak zajedništva i slično. Još neki od razloga koji često mogu potaknuti ovakve situacije su razvod braka i alkoholizam roditelja, neprihvatanje očuha/maćehe ili čak smrt roditelja. Sekundarni bi bili nezaposlenost roditelja, odnosno materijalni status obitelji te nepohađanje škole, što često rezultira viškom slobodnog vremena, uglavnom neorganiziranog. Izbjegavanje školskih obveza obično dovodi do besciljnog lutanja i druženja s problematičnim vršnjacima s kojima se onda najčešće i vrši krivično djelo. U tom kontekstu treba obratiti pozornost i na maloljetnike pripadnike huliganskih skupina, najčešće onih navijačkih. U posljednje vrijeme ih je sve više te je pripadnost istima postao trend. U konačnici, odsustvo primjerene roditeljske kontrole i svi

dosad navedeni obiteljski problemi često dovode do viška slobodnog vremena, što za sobom može povući i delinkvenciju (Krstić, 2014).

Još jedan važan termin koji se često spominje u literaturi i koji će se najviše koristiti u ovom radu je termin problema u ponašanju. Kako je navedeno na službenoj stranici Vlade Republike Hrvatske, oni označavaju skupni pojam za sva ona ponašanja koja odstupaju od onih koja su primjerena dobi, situaciji i društvenim normama određene sredine, a štetno i opasno utječu na pojedinca i njegovu okolinu. Mogu biti uvjetovani biološkim, psihološkim, socijalnim ili pedagoškim čimbenicima. Unutar tog pojma uključeno je još nekoliko termina, a to su rizična ponašanja, teškoće te poremećaji u ponašanju. Upravo zato što objedinjuje sve tri spomenute kategorije, ovaj termin je ključan u ovom radu.

- Rizična ponašanja su ona kojima osoba dovodi u opasnost svoje i tuđe zdravlje, imovinu i fizički i psihički integritet. Posljedice nisu toliko intenzivne u sadašnjosti, ali predstavljaju podlogu i vjerojatnost razvoja loših ishoda u budućnosti. To su, primjerice, pušenje cigareta, zloupotreba droga i alkohola, neopravdano izostajanje s nastave i kršenje pravila u školi i kući, nedozvoljeni kasni izlasci, promiskuitetno ponašanje i slično (Bašić, Koller-Trbović i Uzelac, 2004; Livazović, 2018; Ricijaš, Krajcer i Bouillet, 2010).
- Teškoće u ponašanju su ponašanja kojima se krše društvene i/ili zakonske norme kroz određeni vremenski period ili odjednom, a posljedice iziskuju pomoć stručnjaka. U ovu kategoriju ubrajaju se krađa, skitnja, bježanje od kuće, napuštanje škole, samoozljeđivanje, nasilni ispadi, socijalna izoliranost, vožnja bez dozvole itd.
- Poremećaji u ponašanju – kao najteža kategorija, odnose se na ponašanja koja su intenzivna i prisutna duže vrijeme, a ugrožavaju svakodnevno funkcioniranje pojedinca i/ili drugih, odnosno ugrožavaju imovinu. Poremećaji u ponašanju traže djelovanje i pomoć stručnjaka i institucija iz više područja istovremeno. Prvenstveno se odnose na teža kaznena djela i prekršaje popu provala, razbojništva, nasilja, preprodaje droga, silovanja, ovisnost, pokušaje počinjenja samoubojstva itd. (Vlada Republike Hrvatske, n.d.).

Problemi u ponašanju mogu se raspodijeliti i po sljedećim kategorijama:

- u obiteljskoj sredini: problemi u komunikaciji, nedostatak odgovornosti prema obiteljskim obvezama, osamljivanje i suicidalne misli;
- u školi: izostajanje s nastave, loš školski uspjeh, nesuradnja s nastavnicima, nasilje prema drugim učenicima, niska motivacija za postignuće, ravnodušnost i apatija;
- na javnim mjestima: lutanje, narušavanje javnog reda i mira, nasilje prema drugima, uništavanje dobara i imovine, vulgarnost, buntovništvo, šaranje po zidovima i slično;
- među vršnjacima: ometanje drugih, opijanje i konzumiranje psihoaktivnih tvari, maltretiranje slabijih i nemoćnih, ponižavanje, neprijateljstvo, drskost... (Bašić, Koller-Trbović i Uzelac, 2004).

S eksperimentiranjem s drogama započinje se već u srednjoj, a u nekim slučajevima čak i u osnovnoj školi. Obično se u takvim situacijama krije dublja problematika kod samih počinitelja i njihovih obitelji koja je dovela do takvog ponašanja (Bašić, Koller-Trbović i Uzelac, 2004).

Prema Livazoviću (2018) postoji pet faza ili obrazaca konzumiranja alkohola i droga:

1. eksperimentalna, u kojoj prevladava znatiželja za isprobavanjem nečeg novog;
2. socijalno-rekreacijska u kojoj započinje češće konzumiranje u društvu s vršnjacima;
3. okolinsko-situacijska podrazumijeva okretanje konzumiranju u stresnim situacijama s ciljem opuštanja, smirenja i rješavanja problema;
4. faza konzumiranja kao sastavnog dijela života te
5. kompulzivna uporaba, odnosno ovisnost koja podrazumijeva intenzivnu i čestu konzumaciju.

Ključan je prijelaz iz prve u drugu fazu. Odnosno, najbitnije je spriječiti da do tog prijelaza uopće i dođe. Ako je adolescent (lako) povodljiv, tj. nesiguran i s manjkom samopouzdanja te na njegovo ponašanje i stav lako utječu riječi drugih, tada je vrlo vjerojatno da će do daljnje i češće uporabe nažalost ipak doći. Ako i dođe do druge faze, tu je ključna samokontrola za koju se ranije pisalo kako još kod većine mladih nije dovoljno razvijena. Poželjno bi bilo kada mladi u tim situacijama ne bi uopće konzumirali takve supstance, ali ako to nije moguće, onda barem da to bude samo po vlastitoj želji, a ne iz razloga što su pod pritiskom drugih. Najveći problem nastaje kada dođe do treće faze u kojoj osoba traži spas u alkoholu i drogama, što ga samo još više čini nezadovoljnim, iako površinski i prividno on može vidjeti neku utjehu u tome. Dobar primjer takvih situacija može se naći i u knjizi *Mi djeca s kolodvora Zoo*, koja je sada dobila i svoju filmsku, odnosno verziju televizijske serije u nekoliko epizoda (*Slika 4*).

Slika 4. Televizijska serija *Mi djeca s kolodvora Zoo*.

(Izvor: <https://i2.wp.com/popkultur.de/wp-content/uploads/wirkindervombahnhofzoo.jpg>)

(Preuzeto 10. kolovoza 2021.)

Priča je inspirirana istinitim događajima, a vrlo realistično se prikazuju svakodnevni problemi petnaestogodišnjaka koji su najčešće zbog nemara i nezainteresiranosti svojih roditelja i obitelji postali ovisnici na više razina. Zbog disfunkcionalne obitelji i manjka njihova nadzora vrijeme su stalno provodili izvan svog doma, odnosno na kolodvoru, gdje su se prostituirali kako bi uspjeli zaraditi za drogu. Ta nezainteresiranost roditelja oko toga gdje im djeca provode vrijeme došla je do te razine da je roditeljima jedne od njih trebalo dvije godine da shvate da im je kćer ovisnica o teškim drogama. Zaključno, to je jedno od književnih djela i serija koje bi trebale podsjetiti kako se stvari uvijek mogu loše odigrati, ako se ne obrati dovoljno pozornosti na znakove koji upućuju na razvoj problema u ponašanju.

2.2.2. Rizični i zaštitni čimbenici razvoja problema u ponašanju

Problemi u ponašanju ne mogu se istraživati i proučavati zasebno, već u širem kontekstu, uzimajući u obzir da su u uskoj korelaciji s drugim čimbenicima, kao što su npr. obitelj, škola, vršnjaci, okolina, kultura, mediji i slično. U kontekstu ponašanja „u riziku“ ističu se rizični i zaštitni čimbenici, tj. čimbenici koji utječu na pojedinca i njegove odluke o ponašanju, a vezuju se za njegove osobine te uže i šire socijalno okruženje.

2.2.2.1. *Rizični čimbenici*

Rizični čimbenici definiraju se kao faktori, varijable, karakteristike ili opasnosti koje, ako su prisutne, povećavaju vjerojatnost da će osoba, prije nego netko drugi iz opće populacije, razviti neki problem u ponašanju. Oni povećavaju vjerojatnost prve pojave tog problema i njegova napredovanja prema vrlo ozbiljnom stanju. Mogu se pojaviti u jednom trenutku ili egzistirati duže tijekom vremena kao stresni događaj. To mogu biti konzumacija alkohola i droge, neučinkovito roditeljstvo, bježanje iz škole, disfunkcionalni odnosi u obitelji i slično (Bašić, 2009; prema Nikčević-Milković, Božičević i Manestar, 2018; Bašić, Koller-Trbović i Uzelac, 2004). Oni se danas mogu razvrstati u tri temeljne kategorije, odnosno domene. Prva se odnosi na individualne rizične čimbenike, odnosno one koji se tiču samog pojedinca, njegova karaktera i načina funkcioniranja. Druga je vezana za rizične čimbenike u obiteljskom i školskom okruženju – npr. nezdravi odnosi u obitelji, problemi u komunikaciji ismijavanje onoga što drugi imaju za reći, nejasna očekivanja roditelja od djece, neuspjeh u discipliniranju ili nedosljedno nadgledavanje djetetova ponašanja. Snažan rizični čimbenik predstavljaju i roditelji koji sami zloupotrebljavaju alkohol i droge ili zlostavljaju djecu na bilo kakav način, kao i izrazito nepovoljna ekonomska situacija (Bašić, Koller-Trbović i Uzelac, 2004; Ferić Šlehan, 2008; prema Nikčević-Milković, Božičević i Manestar, 2018). Posljednja, treća kategorija odnosi se na one čimbenika u širem društvenom kontekstu. Tako primjerice, statistički gledano, obitelji s više (obično troje i više) djece uglavnom žive na selu, s više članova šire obitelji, a roditelji su uglavnom nezaposleni i slabijeg obrazovanja. S druge strane, u gradu je u obiteljima obično manje djece (najviše dvoje), roditelji su zaposleni, visokoobrazovani i žive odvojeno od ostatka šire obitelji. Ta djeca statistički gledano imaju i bolji školski uspjeh za razliku od onih sredina u kojima obitelj ima više djece (Ilišin, Marinović-Bobinac i Radin, 2001). Osim toga, dosadašnja istraživanja pokazala su da rizični čimbenici koji povećavaju mogućnost razvoja internaliziranih poremećaja u ponašanju, a koji se vezuju za roditeljsko ponašanje mogu biti manipulacija, omalovažavanje, kritiziranje te prijetnje s ciljem kontroliranja djetetova ponašanja i misli. Psihološka kontrola također može rezultirati pojavom eksternaliziranih poremećaja, kao što su agresivno i delinkventno ponašanje. Prema teoriji učenja pretjerana kontrola nad djetetom onemogućuje socijalna iskustva i istraživanje okoline te tako ometa i razvoj sposobnosti uočavanja uzročno-posljedičnih veza između pojava i ishoda vlastitog ponašanja (Klarin i Đerđa, 2014). Dakle, može se reći da roditelji dijete opet ne mogu držati pod tzv. „staklenim zvonom“ i stalno ga kontrolirati, ne bi li ga tako zaštitili od negativnih utjecaja iz okoline. Takvo ponašanje može imati samo kontraefekt koji obično

rezultira time da dijete želi prekršiti zabranu koju su mu roditelji dali, posebno ako je ono jedino među vršnjacima ima. Treba balansirati i naći tzv. „zlatnu sredinu“ jer pretjerano kontroliranje može prouzročiti gotovo jednako problema i negativnih posljedica kao i manjak iste. Dijete ne treba „gušiti“ kontrolom, ali ipak je dobro znati gdje i s kim se druži. Važno je da su roditelji uključeni u život svoje djece, ali i obrnuto. Na taj način se razvijaju kvalitetni i zdravi obiteljski odnosi.

Treba naglasiti da se mnogi autori danas slažu s činjenicom da do problema u ponašanju dovede obično međudjelovanje više rizičnih čimbenika, a ne samo jednog. Što ih je više prisutno, to je veća vjerojatnost da će do problema i doći. Maloljetnici koji čine teže i više kaznenih djela obično imaju razvijene dublje i jače probleme u ponašanju. Također, počinitelji kaznenih djela razbojništva i krađa obično vrlo rano bježe od kuće i škole te su često skloni agresivnom ponašanju (Canjer Mraović i Ivanušec, 1998; prema Bašić, Koller-Trbović i Uzelac, 2004). U ovom kontekstu može se spomenuti i nedavni slučaj silovanja u okolici Zadra. Naime, šestorica maloljetnika na zabavi na kojoj su se konzumirali alkohol i droga nasrnula je na 15-godišnju djevojku, njihovu prijateljicu, odnosno djevojku jednoga od njih. Sve to su i snimili te ju kasnije ucjenjivali kako bi iznudili od nje još seksualnih odnosa. To mučenje trajalo je godinu dana, a kada se pokušala suprotstaviti, jedan od njih ju je čak i pretukao. Iz ovog slučaja može se zaključiti da je kod spomenutih maloljetnika prisutno nekoliko poremećaja i na to više razina, s obzirom na to da su spomenute radnje činili u više navrata i kroz dugi vremenski period. Na takva ponašanja djelovao je niz različitih rizičnih čimbenika koji se nisu uočili i riješili na vrijeme, što je u konačnici dovelo do ove situacije. Neki od njih su već ranija konzumacija alkohola i droge te druženje s vršnjacima koji također konzumiraju. To obično rade u grupi i zbog očekivanja da će dovesti do određenih fizioloških efekata – npr. pojačana percepcija i žudnja (za nekom hranom, seksom). Još jedna potvrda koja ide u prilog tome je i činjenica da su mladi koji češće konzumiraju marihuanu skloniji uzimanju težih droga, drugim rizičnim i delinkventnim ponašanjima, teže se prilagođavaju. Isto tako, oni adolescenti koji češće konzumiraju drogu izvješćuju o nedovoljnoj količini roditeljske ljubavi, neprijateljskom okruženju te slaboj upoznatosti roditelja s time tko su njihovi prijatelji i s kime provode vrijeme (Deuton i Kampfe, 1994; prema Raboteg-Šarić, Sakoman i Brajša-Žganec, 2002; Kuzman i sur., 2004; prema Ricijaš, Krajcner i Bouillet, 2010; Šentija Knežević, Kuculo i Ajduković, 2019).

Prema istraživanju koje je među srednjoškolcima provela Budimir (2017), pokazalo se da gotovo 80% njih povremeno konzumira alkohol, cigarete i/ili drogu, a 65% često bježi s

nastave. Nešto manje njih povremeno je sklono nasilju (53%), bilo da se radi o napadu ili verbalnom sukobljavanju, a polovica povremeno i kocka. Pritom je zanimljivo kako su izjavili da su svjesni situacije te smatraju da je najveći problem mladih ovisnost o cigaretama, alkoholu i drogama, a glavni razlog za to je dosada i nedostatak kvalitetno organiziranog vremena. Republika Hrvatska je u tom pogledu iznad prosjeka Europske Unije – više od 92% šesnaestogodišnjaka probalo je alkohol i to najviše radi znatizelje i vršnjačkog pritiska (Bašić, Koller-Trbović i Uzelac, 2004; Stevanović i Capak, 2016; prema Šentija Knežević, Kuculo i Ajduković, 2019; Uvodić-Đurić, 2010; prema Šentija Knežević, Kuculo i Ajduković, 2019). Što se tiče rasporeda po školama rezultati istraživanja u Ličko-senjskoj županiji iz 2014. godine pokazala su da se među mladima najčešće konzumiraju alkohol i cigarete i to najviše među učenicima strukovne škole, a zatim gimnazije. Što se tiče eksperimentiranja sa sedativima i tabletama za smirenje, tu ipak prednjače gimnazijalci. Marihuana je više prisutna među strukovnjacima, a konzumacija amfetamina, LSD-a, kokaina i opijata općenito je jako malo prisutna, ali opet među učenicima strukovne škole. Alkohol se najviše konzumira ispred trgovine, u disko klubovima i kafićima, a uglavnom su ga kupovali bez da ih se pitalo o dobi. Kao najpopularnije piće među mladim Hrvatima pokazalo se pivo, a pije ga čak više od 70% srednjoškolaca. Prema rezultatima istraživanja koje je proveo ESPAD (engl. *The European Schools Survey Project on Alcohol and Other Drugs*) 2015. godine među mladima od 16 godina, Republika Hrvatska se nalazi na visokom trećem mjestu po postotku onih koji su probali cigarete te na drugom mjestu, nakon Republike Italije, po postotku onih koji su pušili su zadnjih mjesec dana (Šentija Knežević, Kuculo i Ajduković, 2019). Isto istraživanje iz 2019. godine pokazuje kako je u Republici Italiji adolescenti lakše dolaze do alkohola nego u ostatku Europe, a vidljiva je promjena i u vrsti pića. Dok je i dalje najčešća konzumacija vina i piva, sve češće se piju žestoka pića. Općenito, alkohol je u posljednjih godinu dana probalo nešto više od 80% ispitanika, a svakodnevno puši cigarete oko 21% njih. To potvrđuje i istraživanje iz 2015. provedeno u talijanskoj pokrajini Emiliji-Romagni, prema kojemu je ta brojka nešto veća, odnosno iznosi 26% (Azienda Usl di Ferrara, 2015). Budući da je prema istom istraživanju u posljednjih godinu dana čak 25% ispitanika probalo kanabis, što je više od prosjeka Europe, postoji velika zabrinutost za rizik od učestale konzumacije. Ista je situacija i s kockanjem, odnosno čak 45% adolescenata kocka, a obično se radi o odlascima u sportske kladionice. U svim navedenim rizičnim ponašanjima u prosjeku prednjači muška populacija. Iz navedenih podataka vidi se da je potrebno pratiti i nadgledati ovu situaciju, kako vezano za kockanje, tako i za igranje videoigara i korištenje medija općenito (ESPAD, 2019). Što se tiče

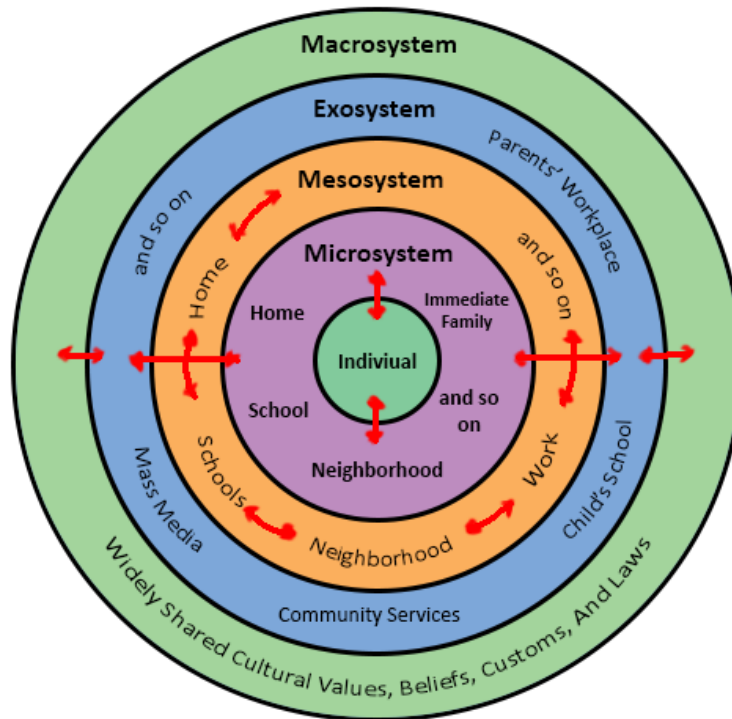
statistike oko konzumiranja psihoaktivnih tvari, rezultati ESPAD-a iz 2003. godine pokazala su da se nakon marihuane, najviše zlorabljava *ecstasy*, a u tom slučaju Hrvati su na visokom drugom mjestu, uz još neke zemlje, s 5-7% ispitanika. Konačno, upotreba LSD-a je općenito niska u svim europskim zemljama (Kuzman i sur., 2008; prema Mihić i Bašić, 2008). Ovi rezultati od iznimne su važnosti za ovaj rad, uzimajući u obzir da se uspoređuju situacije i podaci upravo ove dvije zemlje. Dakle, može se reći da se prema rezultatima istraživanja u posljednjih nekoliko godina Republika Hrvatska i Republika Italija nalaze u vrlo sličnim i to negativnim situacijama po pitanju rizičnih ponašanja mladih koja se vezuju za alkohol i psihoaktivne tvari.

2.2.2.2. *Zaštitni čimbenici*

Zaštitni čimbenici predstavljaju suprotnost onim rizičnima. Oni se mogu definirati kao faktori koji svojom zastupljenošću smanjuju rizik od pojave problema u ponašanju, odnosno sprječavaju ili usporavaju razvoj takvih ponašanja, a nalaze se na istim mjestima gdje i oni rizični. Tu se ubrajaju povezanost s roditeljima, dogovori s obitelji, podržavajuća obiteljska klima, otpornost i pozitivan temperament, vanjski sustav podrške, zdrava vjerovanja, prosocijalna orijentacija (uživanje u socijalnim interakcijama itd.), inteligencija, dobre socijalne vještine i akademsko postignuće, samodisciplina, prikladan roditeljski stil i slično (Nikčević-Milković, Božičević i Manestar, 2018). Strukturirano provođenje slobodnog vremena jako je dobar zaštitni čimbenik, ali malo adolescenata na taj način provodi svoje slobodno vrijeme. Jako mali, a u nekim slučajevima i gotovo nepostojeći broj ispitanika prati kulturne događaje ili je uključeno u tečaj jezika, a manje od polovice provodi vikende u prirodi. Uglavnom slušaju glazbu, pretražuju internet, gledaju TV ili igraju igrice. Najviše vremena ipak provode u izlascima po kafićima, klubovima, zabavama i koncertima, ostaju vani do kasnih jutarnjih sati, družu se s prijateljima u ulici ili četvrti, odlaze s njima na skrovišta, lutaju, istražuju ili idu van s djevojkom/mladićem. Nešto manje ih igra igre na sreću ili poker-automate, ali u tom slučaju prednjače učenici strukovnih škola. Poražavajući rezultat je da više od polovice ispitanika svoje slobodno vrijeme provodi nestrukturirano (Nikčević-Milković, Božičević i Manestar, 2018). Oni koji češće noću izlaze skloniji su većoj konzumaciji alkohola, kao i oni koji su češće prepušteni sami sebi i bez roditeljskog nadzora. Također se pokazalo i da su adolescenti koji više vremena provode s rodbinom manje skloni konzumaciji alkohola od onih koji to rade rijetko ili nikada. Važnost leži u „njegovanju kvalitetnih obiteljskih odnosa za

zdrav razvoj mladih osoba“ jer je „obitelj ključna u stvaranju sigurnog okruženja i privrženosti njenim članovima“ (str. 156, Nikčević-Milković, Božičević i Manestar, 2018).

Jedan od čimbenika, odnosno institucija koje utječu na način provođenja i organizaciju slobodnog vremena svakako su odgojno-obrazovne ustanove, počevši od vrtića, koji stavlja temelj razvoju kreativnosti, stvaralaštva i istraživanja djetetovih afiniteta i interesa. Škola prvenstveno utječe kroz ponudu izvannastavnih aktivnosti, odnosno aktivnosti koje se obično odvijaju u manjim skupinama, a u koje se učenici uključuju dobrovoljno, prema vlastitom izboru. Odvijaju se izvan okvira redovne nastave, a organizira ih, realizira te razrađuje njihov plan i program škola u kojoj se provode. Njihova je uloga u školi pomalo zanemarena, iako je važna, posebno iz razloga što nije nametnuta, već učenik sam odlučuje o tome hoće li se im priključiti ili ne, a samim time preuzima i odgovornost za obveze koje proizlaze iz njih. Omogućavaju zbližavanje s drugim učenicima i učiteljem, a poboljšavaju i odnose u čitavom kolektivu škole (Livazović, 2018). Prema tome, može se reći da škola ima jednu od važnijih uloga u organizaciji i poticanju dokolice, ali često problem nastaje zbog nedostatka prostornih, materijalnih i financijskih uvjeta. Točnije, učionice nisu opremljene potrebnim instrumentima kako bi se započele provoditi raznolike aktivnosti, pa je tako i njihova ponuda vrlo slaba. S druge strane, naši susjedi u Sloveniji imaju iznimno bogatu ponudu, pa se tako učenicima, između ostalog, nude izborni predmeti kao što su Čipkarstvo, Filmska edukacija, Multimedija, Obrada materijala (drvo ili plastika), Računalne mreže, Sunce, Mjesec i Zemlja, Osnove šaha itd. U konačnici, svi spomenuti čimbenici međusobno su povezani i s ostalim sustavima, što se tumači kroz Bronfenbrennerovu ekološku teoriju (*Slika 5*).

Slika 5. Bronfenbrennerova teorija sustava.

(Izvor: https://static.wikia.nocookie.net/psychology/images/f/f6/Urie_Bronfenbrenners_Bioecological_Model.png/revision/latest?cb=20130802031930)

(Preuzeto 12. kolovoza 2021.)

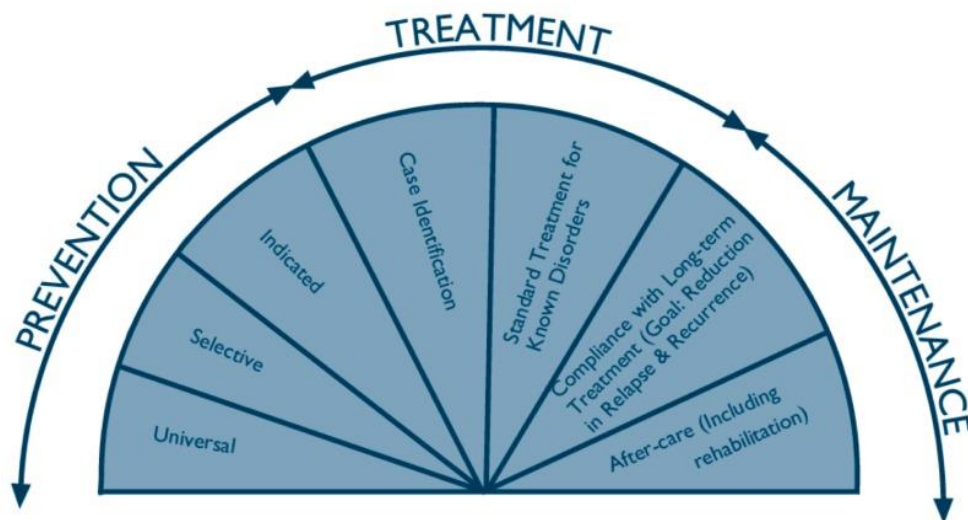
Prema toj teoriji postoji ukupno četiri strukture koje su međusobno povezane. Pojedinaac se nalazi u središtu tog sustava, a slojevi spomenutih struktura šire se u koncentričnim krugovima te jače ili slabije utječu na njegov razvoj. Ono što je ključno u tom odnosu jesu interakcije struktura unutar sloja te interakcije između različitih slojeva (Paquette i Ryan, 2001; prema Skupnjak, 2012). Mikrosustav se odnosi na institucije i skupine koje izravno utječu na djetetov razvoj, mezosustav se zapravo odnosi na skup međusobnih veza mikrosustava (npr. odnos između obitelji i škole). Egzosustav čine poveznice između okruženja koja ne uključuju dijete – npr. iskustvo roditelja na poslu može imati utjecaj na djetetovo iskustvo kod kuće. Makrosustav, odnosno najšira struktura, obuhvaća cjelokupni kulturni kontekst u kojem se dijete razvija. Zaključno, prema ovom modelu na razvoj djeteta utječe niz međusobno povezanih struktura i odnosa, pa je zato važno gledati ih zajedno, a ne odvojeno jedno od drugoga.

2.2.3. Prevencija

Temeljno i polazno sredstvo koje se koristi za suzbijanje rizičnih ponašanja je prevencija. To je proaktivan proces kojim se osnažuju pojedinci i sustavi, tj. pružaju mogućnosti, pomoć i potpora za nošenje sa životnim izazovima, događajima i tranzicijama, stvarajući i podupirući uvjete koji će promovirati zdrava ponašanja i stilove života. Prevencija je stvaranje prilika, uvjeta i iskustava koji ohrabruju i razvijaju autonomne i zdrave ljude. Temelji se na razumijevanju čimbenika koji dovode do problema i razumijevanju mogućih varijacija tih čimbenika. Ima dva ključna cilja:

1. identificirati rizične čimbenike koji povećavaju vjerojatnost pojave problema u ponašanju te zaštitne koji štite mlade od rizika;
2. planirati i kreirati intervencije, odnosno uspješne strategije.

Moguće je razlikovati tri osnovne razine prevencije, što je moguće vidjeti na *Slici 6*.

Slika 6. Intervencijski spektar preventivnog djelovanja.

(Izvor: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK344231/bin/part1_ch1f1.jpg)

(Preuzeto: 13. kolovoza 2021.)

Prva je univerzalna, a odnosi se na podizanje svijesti svih građana, uključujući i zdravu populaciju. Cilj joj je smanjiti interes i motivaciju za rizična ponašanja i ona koja dovode do toga (Nikčević-Milković, Božičević i Manestar, 2018). Druga je selektivna te je usmjerena na pojedince ili skupine čiji su rizici za razvoj problema znatno viši nego u prosjeku, a posljednja, indicirana prevencija vezuje se za visoko rizične pojedince kod kojih je identificiran minimalan,

ali vidljiv znak ili simptom nekog oblika problema u ponašanju. U slučaju neuspjeha prevencije i razvoja poremećaja, prelazi se na sljedeći korak, a to je tretman. Poduzimaju se mjere i djelovanja karakteristična za taj određeni poremećaj koji se ranije identificirao, a kada se on ublaži ili izliječi, radi se na održavanju stanja. To se još zove i posttretman i on je kao takav dugotrajan.

Da bi prevencija bila efikasna, ne može se zadržati na samo jednoj intervenciji, već treba osmisлити program, odnosno čitavi sustav aktivnosti. Također, mora biti utemeljena na potrebama sudionika. To znači odrediti rizične i zaštitne čimbenike te potrebe sudionika, a zatim i utvrditi rizično ponašanje na koje se želi utjecati. Isto tako, bitno je da ju provode educirani stručnjaci i izvoditelji. Pritom je važno popratiti rezultate istraživanja o tom problemu, a zatim i provesti vlastito istraživanje na ciljanoj skupini. Taj program trebao bi biti sveobuhvatan, odnosno podrazumijevati djelovanja na različita okruženja, bilo da se radi o pojedincu, školi, vršnjacima ili zajednici. Poželjno je da se koriste raznolike metode poučavanja i da se usmjerava prema pozitivnim odnosima. To se prvenstveno odnosi na razvoj različitih vještina – kognitivnih, komunikacijskih, socijalnih vještina odupiranja negativnom ponašanju i slično. Važno je istaknuti i da mladi bolje razumijevaju ono što ih se uči onda kada je stavljen naglasak na iskustvo. Dakle, aktivnosti u preventivnom programu mogu se održavati i kroz igre uloga ili simulacijsko vježbanje naučenog. Kod postavljanja ciljeva preventivnog programa, važno je naglasiti da oni trebaju biti jasni i mjerljivi. Nužna je jasno opisana znanstvena i teorijska opravdanost planiranih aktivnosti i povezanost ciljeva i aktivnosti. Treba uzeti u obzir i to da programi budu vremenski, razvojno i socio-kulturno prikladni i da dostatno traju. To znači da je potrebno planirati prikladnu intervenciju, djelovati na rizične čimbenike prije rizičnog ponašanja, a sve to poduzimati kroz više neposrednog djelovanja (radionice ili treninzi socijalnih vještina). Konačno, nakon provedenog programa treba izmjeriti ostvarenost postavljenih ciljeva. Ako se sam proces i njegovi ishodi ne vrednuju i ne ispita jesu li i koliko učinka imali, sama prevencija gubi veliki dio svog smisla. Pitanja kojima se treba voditi odnose se na provjeru je li program proveden onako kako je bio zamišljen, jesu li sudionici zadovoljni, odnosno kako procjenjuju dobrobit programa te ključno pitanje – jesu li i u kojoj mjeri postignuti ciljevi programa. Povratna informacija izuzetno je bitna za nastavak i osmišljavanje daljnjih programa i djelovanja (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2017). Dakle, prikaz koraka i potrebnih aktivnosti prilikom osmišljavanja i provođenja preventivnog programa trebao bi izgledati kao na *Slici 7*.

Slika 7. Smjernice za planiranje preventivnog programa.

Ono što ne daje rezultate su jednokratne i izolirane intervencije, puko davanje informacija, odnosno predavanja temeljena na pasivnom slušanju, prikazivanje filma bez rasprave i razgovora o tome nakon gledanja, zastrašivanja poput fotografija na kutijama cigareta i slično.

Govoreći o učinkovitim programima, valja spomenuti primjer programa prevencije rizičnog seksualnog ponašanja strukovne škole u Puli. Provodi se tako da učenici prvih razreda na satu razredne zajednice kroz dvanaest školskih sati dobivaju informacije i edukaciju o reproduktivnom zdravlju i ljudskoj spolnosti te prevenciji rizičnog seksualnog ponašanja. Kroz metode simulacije, diskusije, razgovore i aktivno učenje radilo se na razvijanju samopoštovanja, samopouzdanja, odgovornog ponašanja prema sebi i drugima, vještinama donošenja odluka i odupiranju vršnjačkom pritisku. Na kraju svega, ispunjava se upitnik o kvaliteti programa te se dobije i kratki vodič kroz spolnost, osnovne informacije o kontracepcijskim metodama i prenosivim spolnim bolestima uz mogućnost anonimnog postavljanja pitanja. Program se pokazao uspješnim jer prije nego se počelo s njime, u istoj godini škola je imala osam trudnih učenica te je maloljetnička trudnoća u školi predstavljala ozbiljan problem. Sada se javljaju tek povremeno (program se provodi već više od 10 godina), a učenici pokazuju potrebu i prihvaćenost programa. Provodeći taj program, prikupili su se statistički podaci te se pokazalo da adolescenti vrlo malo znaju o reproduktivnom zdravlju,

odnosno o načinima prenošenja spolnih bolesti, ali relativno ih znaju prepoznati. Ono što je zanimljivo je činjenica da unatoč tome, 85% njih tvrdi kako ima dobro ili izvrsno znanje o istome. Jako slabo o tome pričaju s roditeljima te se uglavnom informiraju sami uz pomoć interneta i prijatelja. Nešto manje od polovice ispitanika izjavilo je kako je već stupilo u seksualne odnose i to u dobi od 15 do 16 godina. Većina ih je u to stupila dobrovoljno i uz korištenje prezervativa, a oko 20% učenika imalo je već tri ili više različitih partnera/-ica. Otprilike 40% njih ponekad pije alkohol prije spolnog odnosa, dok su neki bili i pod utjecajem droga. Ono što je zanimljivo je podatak da je više od 90% učenika izjavilo da želi uvođenje seksualnog odgoja u škole i pokazali interes za jasnim, slobodnim i iskrenim dijalogom o seksualnosti, a da se pritom osjećaju prihvaćenim i neismijavanim zbog svojih pitanja i zabluda (Nikčević-Milković, Božičević i Manestar, 2018).

U konačnici, preventivne smjernice pojave problema u ponašanju prvenstveno se odnose na razvijanje i osnaživanje socijalnih vještina i roditeljstva, aktivnosti kvalitetnog provođenja slobodnog vremena, pogotovo jer su mladi u toj dobi obično pod manjim ili u potpunosti bez nadzora odraslih (Mihić i Bašić, 2008). Preventivne programe i aktivnosti vezane za konzumaciju alkohola i droga kasno je započeti provoditi u srednjoj školi jer se tada već razvije navika istoga kod mladih. Poželjno je s time započeti u osnovnoj školi, primjerice u šestom razredu, kada su dovoljno zreli da shvate o čemu se konkretno radi i kakve posljedice to može imati na njih. Pritom, naravno, ne treba držati klasične, monotone prezentacije i predavanja, već osmisliti sadržaje u kojima će učenici aktivno sudjelovati, a ne biti pasivni slušači. Mogu se organizirati igre uloga, podijeliti učenike u grupe i svakoj grupi dati određeni problem pa da sami smišljaju moguća rješenja ili simulirajući određene scenarije i situacije. Na taj način vježbaju se i razne socijalne i životne vještine koje je svakako dobro znati za buduće situacije.

3. EMPIRIJSKO ISTRAŽIVANJE

3.1. Cilj i problem istraživanja

Cilj ovog empirijskog istraživanja bio je ispitati i usporediti utjecaj slobodnog vremena na razvoj problema u ponašanju mladih u Republici Hrvatskoj i Republici Italiji, a sve to kako bi se povećala svijest o važnosti njegove organizacije i kako bi se ponudile smjernice za načine njegova provođenja s ciljem izbjegavanja razvoja problema u ponašanju. Primarni problem istraživanja bio je ispitati postoje li razlike u razvoju problema u ponašanju promatranih načinom provođenja i organizacije slobodnog vremena ispitanika s obzirom na spol, dob, vrstu škole, opći školski uspjeh, osobu koja skrbi o njima i količinu slobodnog vremena. Osim toga, htjelo se utvrditi i postoji li razlika u učestalosti manifestiranja problema u ponašanju među srednjoškolcima u Republici Hrvatskoj i Republici Italiji.

3.2. Hipoteze, zadaci i varijable istraživanja

3.2.1. Hipoteze istraživanja

H1. Ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na spol, dob, vrstu škole, opći školski uspjeh, osobu koja skrbi o njima, količinu slobodnog vremena te porijeklo.

H101 Ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na spol.

H102 Ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na dob.

H103 Ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na vrstu škole.

H104 Ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na opći školski uspjeh.

H105 Ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na osobu koja skrbi o njima.

H106 Ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na količinu slobodnog vremena.

H107 Ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na porijeklo.

H2. Ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja mladih s obzirom na spol, dob, vrstu škole, opći školski uspjeh, osobu koja skrbi o njima, količinu slobodnog vremena i porijeklo.

H201 Ne postoji statistički značajna razlika u manifestiranju rizičnih ponašanja mladih s obzirom na spol.

H202 Ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja mladih s obzirom na dob.

H203 Ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja mladih s obzirom na vrstu škole.

H204 Ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja mladih s obzirom na opći školski uspjeh.

H205 Ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja mladih s obzirom na osobu koja skrbi o njima.

H206 Ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja mladih s obzirom na količinu slobodnog vremena.

H207 Ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na porijeklo.

H3. Ne postoji međusobna povezanost između skale načina provođenja slobodnog vremena i skale učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja.

3.2.2. Zadaci istraživanja

Zadaci istraživanja bili su utvrditi razlikuju li se načini provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na spol, dob, vrstu škole, opći školski uspjeh, osobu koja skrbi o njima, količinu slobodnog vremena koju imaju na raspolaganju te njihovo porijeklo; utvrditi razliku u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja mladih s obzirom na spol, dob, vrstu škole, opći školski uspjeh, osobu koja skrbi o njima, količinu slobodnog vremena i porijeklo te postoji li

međusobna povezanost između skale načina provođenja slobodnog vremena i skale učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja.

3.2.3. *Varijable istraživanja*

Nezavisne varijable u istraživanju bile su spol, dob, vrsta škole, opći školski uspjeh, osoba koja skrbi o ispitaniku, količina slobodnog vremena i porijeklo. Zavisna varijabla odnosila se na način provođenja slobodnog vremena i učestalost manifestiranja rizičnih ponašanja.

3.3. Metodologija istraživanja

3.3.1. *Instrument istraživanja*

Za potrebe ovog istraživanja sastavljen je upitnik koji se sastoji od tri dijela (vidi Prilog 1.). Budući da je bila riječ o maloljetnim ispitanicima, na početku se od roditelja tražila suglasnost da njihovo dijete ispuni upitnik i tako sudjeluje u istraživanju. *Prvi dio upitnika* sastoji se od pet pitanja o socio-demografskim obilježjima ispitanika, odnosno ispitivao se spol, dob, vrsta škole, opći školski uspjeh i tip obitelji u kojoj žive, odnosno osoba koja skrbi o njima.

Drugi dio upitnika odnosio se na slobodno vrijeme. Učenike se ispitivalo o količini slobodnog vremena i društvu s kojim ga provode, a zatim je bila ponuđena skala učestalosti bavljenja određenim aktivnostima tijekom slobodnog vremena. Na skali je bilo ponuđeno trideset tvrdnji za koje su ispitanici trebali označiti koliko se često, od nikada do uvijek, bave određenom aktivnošću. Nakon skale uslijedila su još tri pitanja o zadovoljstvu načina na koji provode svoje slobodno vrijeme i ponude aktivnosti koja se nudi u mjestu u kojem žive. Pritom su na ta pitanja mogli odgovoriti zaokruživanjem ponuđenih odgovora, odnosno skalom od jedan do pet, gdje je jedan značilo da uopće nisu zadovoljni, a pet da su u potpunosti zadovoljni.

Treći dio upitnika bio je vezan za rizična ponašanja, a sastojao se od skale s dvadeset i jednom tvrdnjom na koje su ispitanici odgovarali koliko često, od nikada do uvijek, prakticiraju određena rizična ponašanja. Posljednje pitanje odnosilo se na najčešće razloge zbog kojih se mladi, prema njihovom mišljenju, upuštaju u iste.

3.3.2. *Uzorak i postupak istraživanja te metode analize podataka*

Empirijsko istraživanje provedeno je na uzorku od ukupno 204 srednjoškolska učenika, od čega ih je 104 s područja Zadra te 100 s područja talijanskog grada Salerna. Odabrani su učenici

srednjih škola zato što odgovaraju profilu adolescenata koji tijekom ove faze razvoja oblikuju i razvijaju svoj pravi identitet, stavove i mišljenja i to najviše pokazuju tijekom slobodnog vremena. Istraživanje se provodilo tijekom svibnja, lipnja i srpnja 2021. godine, a upitnik je izrađen u obliku *Google obrasca*. Ispunjavao se *online* jer se zbog epidemioloških mjera vezanih za pandemiju koronavirusa nastava odvijala na daljinu. Zbog dugotrajnosti te situacije došlo je i do promjena u načinu provođenja slobodnog vremena, što se nije očekivalo tijekom osmišljavanja cilja i problema ovoga rada. Ipak, takav kontekst uzet će se u obzir prilikom interpretacije dobivenih rezultata. Ispitanici su bili upoznati sa svrhom istraživanja, anonimnosti, dobrovoljnosti te mogućnosti odustajanja od ispunjavanja u bilo kojem trenutku. Budući da se radi o maloljetnicima, prije početka samog ispunjavanja od roditelja se tražilo da daju suglasnost da njihovo dijete sudjeluje u istraživanju. Samo jedan od ispitanika označio je da mu roditelji nisu dali suglasnost za sudjelovanje, što znači da je ukupan broj „važućih“ anketa za obradu podataka bio 203. U analizi podataka koristila se deskriptivna analiza koja je uključivala frekvencije, postotke, srednje vrijednosti i standardne devijacije. Hipoteze su ispitane inferencijskom, odnosno faktorskom analizom, t-testom, ANOVA testom i korelacijama. Rezultati su prikazani tablično i grafički te su dodatno pojašnjeni u tekstu.

3.4. Analiza i interpretacija podataka

3.4.1. Deskriptivna analiza

Tablica 1 i *Tablica 2* prikazuju sociodemografska i akademska obilježja ispitanika. Iz *Tablice 1* vidljivo je kako je većina ispitanika ženskoga spola, a najviše ispitanika pohađa treći razred srednje škole. Zatim slijede učenici prvog i drugog, a najmanje je maturanata. Više od dvije trećine ispitanika navodi da živi s oba roditelja, a nakon toga slijede oni koji žive samo s majkom. Sedmero ispitanika živi s ocem, a samo jedan sa skrbnikom.

Tablica 1. Deskriptivna analiza sociodemografskih obilježja ispitanika.

SPOL	f	%
muško	82	40,39
žensko	121	59,61
ukupno	203	100,00

DOB	f	%
1. razred	55	27,09
2. razred	45	22,17
3. razred	60	29,56
4. razred	43	21,18
ukupno	203	100,00

OSOBA S KOJA SKRBI O NJIMA	f	%
oba roditelja	153	75,37
majka	42	20,69
otac	7	3,45
skrbnik	1	0,49
ukupno	203	100,00

U *Tablici 2* prikazani su podaci vezani za vrstu škole koju ispitanici pohađaju i opći školski uspjeh s kojim su završili prethodnu školsku godinu. Rezultati pokazuju kako je najveći udio učenika strukovne škole, nakon čega slijede gimnazijalci i učenici umjetničkih škola. Što se tiče školskog uspjeha, prevladavaju učenici s vrlo dobrim i odličnim uspjehom, a zatim dobrim i dovoljnim. Od ukupnog broja ispitanika niti jedan učenik ne ponavlja razred.

Tablica 2. Deskriptivna analiza akademskih obilježja ispitanika.

VRSTA ŠKOLE	f	%
gimnazija	44	21,68
strukovna	132	65,02
umjetnička	27	13,30
ukupno	203	100,00

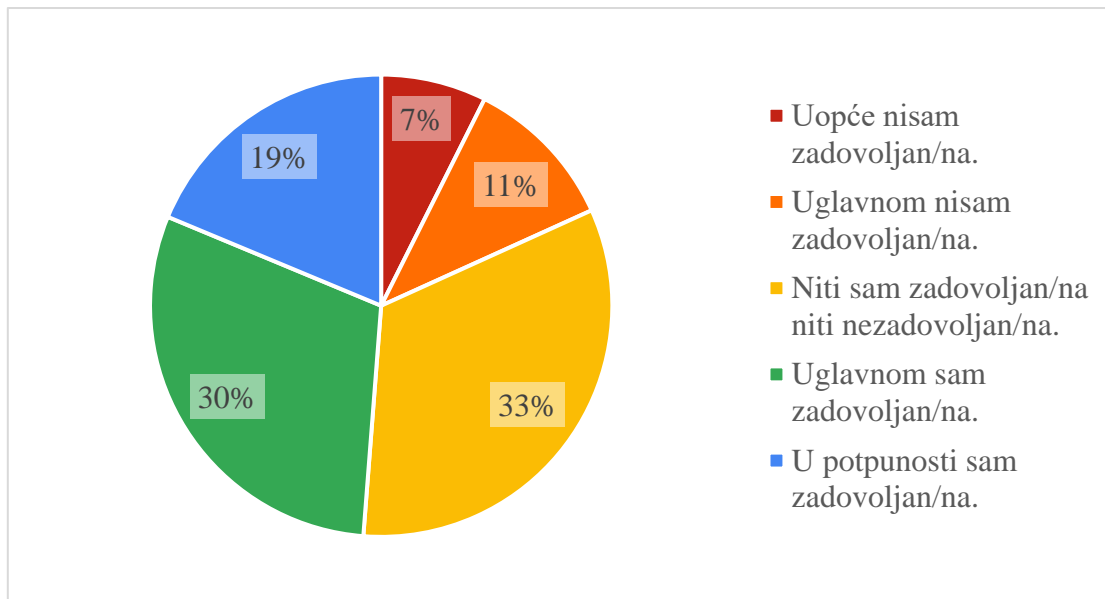
OPĆI ŠKOLSKI USPJEH	f	%
ponavljam razred	0	0
dovoljan (2)	20	9,85
dobar (3)	38	18,72
vrlo dobar (4)	81	39,90
odličan (5)	64	31,53
ukupno	203	100,00

Tablica 3 odnosi se na prikaz podataka vezanih za količinu i društvo s kojim ispitanici provode svoje slobodno vrijeme. Iz nje se može iščitati kako na raspolaganju imaju uglavnom više od četiri sata slobodnog vremena dnevno (gotovo 40% ispitanika). Nešto manji broj njih ima tri do četiri sata, a najmanje je onih koji uopće nemaju slobodnog vremena ili imaju manje od jednog sata. Polovica ih to vrijeme najčešće provodi s prijateljima, dok ipak gotovo 30% ispitanika voli u to vrijeme biti samo. Zanimljivo je kako najmanje vole provoditi vrijeme u društvu obitelji.

Tablica 3. Deskriptivna analiza količine slobodnog vremena i društva u kojem ga ispitanici provode.

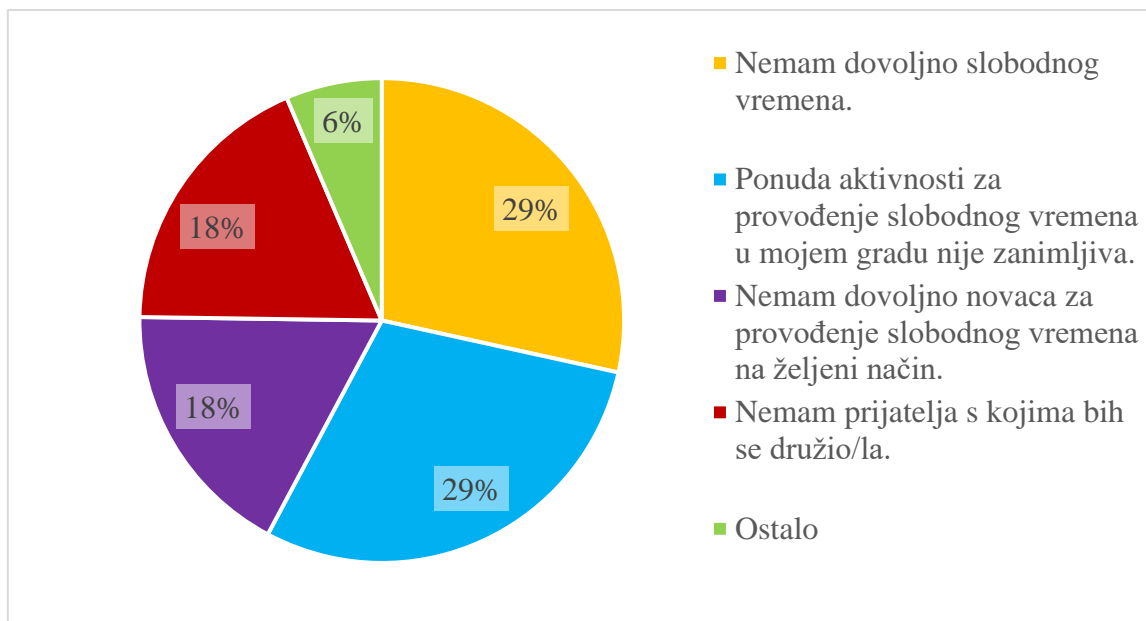
KOLIČINA SLOBODNOG VREMENA	f	%
uopće nemam slobodnog vremena	5	2,46
manje od 1 sata	12	5,91
1-2 sata	19	9,37
2-3 sata	38	18,72
3-4 sata	51	25,12
4 i više sati	78	38,42
ukupno	203	100,00
DRUŠTVO	f	%
sam/a	53	27,59
s obitelji	39	19,21
s prijateljima	108	53,20
ukupno	203	100,00

Što se tiče zadovoljstva načinom provođenja svog slobodnog vremena, iz rezultata prikazanih na *Slici 8* može se vidjeti da najveći udio učenika nije niti zadovoljan niti nezadovoljan, nakon čega slijede oni koji su uglavnom zadovoljni. Nezadovoljstvo je u ovom slučaju najmanje zastupljeno među ispitanicima (18%).

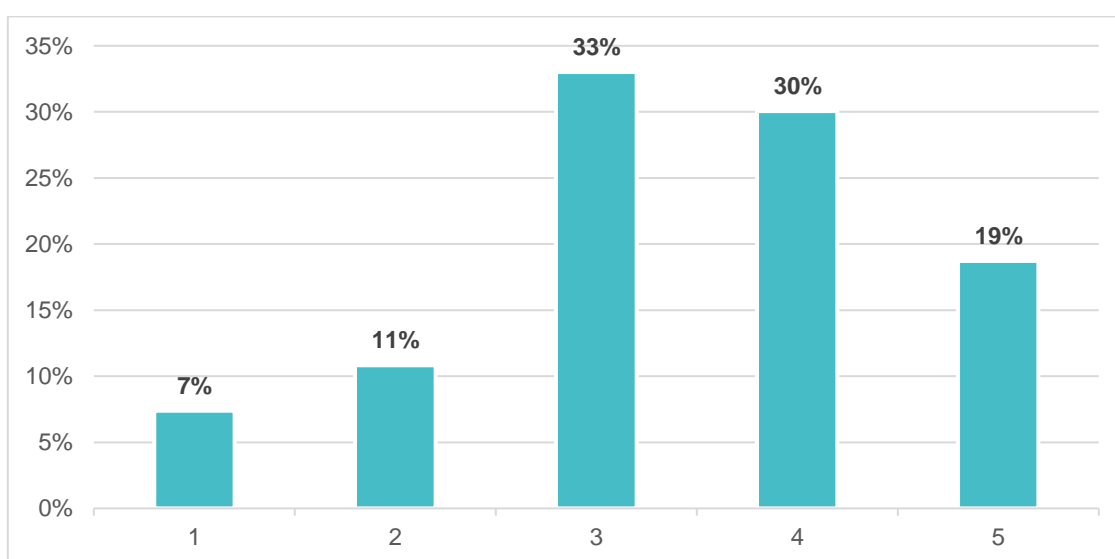
Slika 8. Prikaz zadovoljstva načinom provođenja svog slobodnog vremena.

Na sljedeće pitanje u upitniku nije bilo obvezno dati odgovor. Odnosilo se samo na one učenike koji su na prethodno pitanje odgovorili s „Niti sam zadovoljan/na, niti nezadovoljan/na“, „Uglavnom nisam zadovoljan/na“ ili „Uopće nisam zadovoljan/na“, a bilo je potrebno označiti ponuđene razloge nezadovoljstva. Učenici su mogli odabrati više odgovora, a od ukupno 104 učenika (51%) koji su na prethodno pitanje dali spomenute odgovore, najveći dio njih navodi kako je razlog tomu loša ponuda aktivnosti kojima se mogu baviti, odnosno nedovoljno slobodnog vremena koje imaju na raspolaganju (Slika 9). Osim ponuđenih odgovora, ispitanici su mogli i napisati svoje odgovore. Neki od njih glasili su ovako: „Često loše iskoristavam slobodnog vrijeme“, „Radim, pa mi ne preostaje previše slobodnog vremena, a i nemam puno prijatelja“ i „Previše sam lijen“. Dvoje ispitanika je kao razlog navelo da su zadovoljni, odnosno da na to pitanje nisu dali nijedan od tri spomenuta odgovora, što bi značilo da nisu dobro pročitali pitanje i što se od njih tražilo.

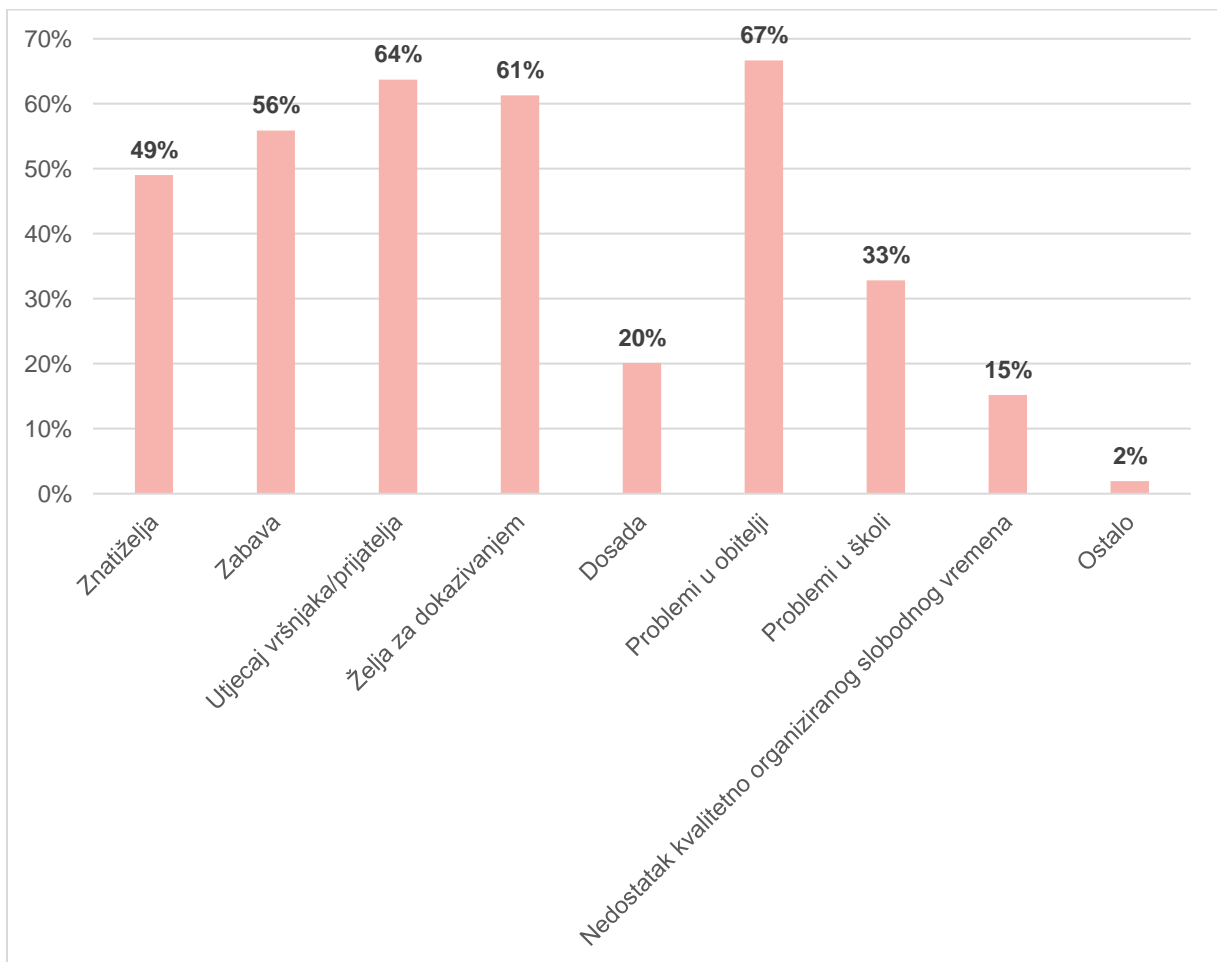
Slika 9. Prikaz najčešćih razloga nezadovoljstva načinom provođenja slobodnog vremena.

Na Slici 10 mogu se vidjeti rezultati zadovoljstva ispitanika ponudom aktivnosti za provođenje slobodnog vremena u mjestu u kojem žive. Za ovo pitanje učenici su trebali na skali od 1 do 5 označiti u kojoj su mjeri zadovoljni spomenutim, gdje je 1 – uopće nisam zadovoljan/na, a 5 – u potpunosti sam zadovoljan/na. Iz navedenog se vidi kako je najmanje onih koji nisu nimalo zadovoljni, dok je najviše onih koji nisu niti zadovoljni niti nezadovoljni, odnosno uglavnom zadovoljni.

Slika 10. Prikaz zadovoljstva ponudom aktivnosti za provođenje slobodnog vremena.

Posljednje pitanje u anketi bilo je vezano za najčešće razloge upuštanja u rizična ponašanja prema mišljenju ispitanika. Učenici su mogli označiti više odgovora, a postojala je i mogućnost dodavanja vlastitog. Gotovo 70% ispitanika izjavilo je da smatra kako problemi u obitelji obično dovode do takvih ponašanja. Osim toga, navode kako razlog može biti i utjecaj vršnjaka ili prijatelja, odnosno povodljivost te želja za dokazivanjem pred istima. Od mogućih vlastitih odgovora, samo je jedna osoba dala svoje mišljenje za ovo pitanje, a smatra da je to „želja za dokazivanjem“ (Slika 11).

Slika 11. Prikaz najčešćih razloga upuštanja u rizična ponašanja.

3.4.2. Deskriptivna obrada skala

Tablica 4 prikazuje deskriptivne podatke za skalu načina provođenja slobodnog vremena. Učenici su trebali za svaku ponuđenu tvrdnju označiti koliko se često, od nikad do uvijek, bave određenom aktivnosti u svoje slobodno vrijeme. Tijekom obrade podataka broj 1 je značio da se tom aktivnošću ne bave nikad, a 5 uvijek. Rezultati pokazuju da ispitanici najčešće slušaju

glazbu ($M = 4,25$; $SD = 0,95$), provode vrijeme na mobitelu ($M = 4,09$; $SD = 1,06$), druže se s prijateljima ($M = 3,95$; $SD = 1,08$) te provode vrijeme na društvenim mrežama ($M = 3,82$; $SD = 1,08$). Najmanje idu u kladionicu ($M = 1,39$; $SD = 0,97$) i u knjižnicu ($M = 1,43$; $SD = 0,88$), odnosno volontiraju ($M = 1,56$; $SD = 0,90$). Zanimljivo je da se pokazalo kako se češće bave nekim hobijem ($M = 3,08$; $SD = 1,39$), nego što igraju igrice na računalu/Playstationu ($M = 2,25$; $SD = 1,45$). Isto tako, odlaske u disko klubove ($M = 1,98$; $SD = 1,12$) zamijenili su tulum i kućne zabave ($M = 2,86$; $SD = 1,29$).

Tablica 4. Deskriptivni podaci za skalu načina provođenja slobodnog vremena.

	N	Min	Max	M	SD
7. Slušam glazbu.	203	1	5	4,25	0,95
30. Provodim vrijeme na mobitelu.	203	1	5	4,09	1,06
6. Družim se s prijateljima.	203	1	5	3,95	1,08
14. Provodim vrijeme na društvenim mrežama (<i>TikTok, Instagram, Facebook...</i>).	203	1	5	3,82	1,08
22. „Surfam“ internetom.	203	1	5	3,81	1,14
8. Gledam filmove/serije.	203	1	5	3,69	1,14
5. Idem u šetnju.	203	1	5	3,60	1,11
18. Provodim vrijeme s obitelji.	203	1	5	3,43	1,19
12. Učim i izvršavam školske obveze.	203	1	5	3,40	1,22
16. Obavljam kućanske poslove (čišćenje, pospremanje, kuhanje...).	203	1	5	3,19	1,21
2. Idem u <i>caffe bar</i> .	203	1	5	3,12	1,18
25. Bavim se nekim hobijem.	203	1	5	3,08	1,39
28. Idem na tulum i kućne zabave.	203	1	5	2,86	1,29
13. Izležavam se / ne radim ništa / spavam.	203	1	5	2,81	1,18
1. Bavim se sportom.	203	1	5	2,76	1,3
15. Provodim vrijeme u trgovačkim (tzv. <i>shopping</i>) centrima.	203	1	5	2,50	1,02
17. Idem na izlete u prirodu.	203	1	5	2,40	1,12
26. Provodim vrijeme s djevojkom/mladićem.	203	1	5	2,39	1,65
9. Čitam knjige.	203	1	5	2,33	1,2

	N	Min	Max	M	SD
24. Igram igrice na računalu/Playstationu i sl.	203	1	5	2,25	1,45
19. Idem u crkvu.	203	1	5	2,23	1,29
11. Igram društvene igre.	203	1	5	2,12	1,06
3. Idem u kino.	203	1	5	2,02	0,83
4. Idem u disko klubove.	203	1	5	1,98	1,12
10. Čitam časopise.	203	1	5	1,73	0,98
21. Pohađam tečaj stranog jezika / glazbenu školu.	203	1	5	1,58	1,22
29. Sudjelujem u izvannastavnim aktivnostima (npr. zbor, dramska i likovna radionica...).	203	1	5	1,58	1,07
20. Volontiram.	203	1	5	1,56	0,9
27. Idem u knjižnicu.	203	1	5	1,43	0,88
23. Idem u kladionicu.	203	1	5	1,39	0,97

Druga skala u upitniku odnosila se na učestalost manifestiranja različitih rizičnih ponašanja. Ispitanici su za svaku od 21 ponuđene tvrdnje trebali označiti u kojoj se mjeri, od nikad do uvijek, ona odnosi na njih, odnosno koliko često prakticiraju određeno ponašanje. Tako je prilikom obrade podataka 1 označavalo nikad, a 5 uvijek (*Tablica 5*). Važno je naglasiti da se prema dobivenim podacima pokazalo da je učestalost rizičnih ponašanja općenito niska, uzimajući u obzir da su na pitanja najčešće odgovarali s „rijetko“. Ipak, kao najčešće prakticirano rizično ponašanje pokazalo se ispijanje alkohola ($M = 2,35$; $SD = 1,18$), nakon čega slijedi pušenje cigareta ($M = 2,18$; $SD = 1,56$) i upuštanje u seksualne odnose s djevojkom/mladićem ($M = 2,05$; $SD = 1,57$). Često je još i pridruživanje prijateljima kada se radi nešto što nije dozvoljeno ($M = 1,93$; $SD = 1,21$), što se može povezati s povodljivošću. Najniži rezultati ostvareni su kod izjava o mučenju životinja ($M = 1,05$; $SD = 0,36$), prodaji droga ($M = 1,06$; $SD = 0,43$) i konzumiranju teških droga ($M = 1,08$; $SD = 0,95$), što znači da su uglavnom svi označili da to nikada ne čine.

Tablica 5. Deskriptivni podaci za skalu učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja.

	N	Min	Max	M	SD
2. Pijem alkoholna pića.	203	1	5	2,35	1,18
1. Pušim cigarete.	203	1	5	2,18	1,56
17. Upuštam se u seksualne odnose samo s djevojkom/mladićem.	203	1	5	2,05	1,57
4. Kada prijatelji rade nešto što nije dozvoljeno, ja im se pridružim (npr. izostajem s nastave, pijem alkohol...).	203	1	5	1,93	1,21
3. Izostajem s nastave.	203	1	5	1,73	0,9
20. Kada mi roditelji kažu da napravim nešto što mi nije po volji, ne poslušam ih.	203	1	5	1,63	0,93
5. Lažem roditeljima o tome s kim i gdje provodim vrijeme.	203	1	5	1,56	0,95
18. Ne koristim kontracepcijska sredstva (zaštitu) prilikom seksualnih odnosa (npr. prezervativ).	203	1	5	1,49	1,18
21. Upuštam se u rizičnu (brzu) vožnju automobilom/motorom.	203	1	5	1,42	0,93
6. Pušim marihuanu/hašiš.	203	1	5	1,33	0,8
13. Izrugujem se nekome iz okoline (škola, četvrt...).	203	1	5	1,33	0,81
16. Upuštam se u seksualne odnose s različitim osobama.	203	1	5	1,2	0,72
11. Upadam u probleme (tučnjava, narušavanje javnog reda i mira...).	203	1	5	1,18	0,54
15. Širim glasine (tračeve) o drugima.	203	1	5	1,16	0,6
14. Dijelim tuđe intimne podatke na društvenim mrežama (fotografije, videozapisi...).	203	1	5	1,13	0,54
10. Kradem tuđe stvari ili novac.	203	1	5	1,11	0,56
8. Bježim od kuće.	203	1	5	1,10	0,51
9. Uništavam imovinu (npr. šaram po zidovima, razbijam tuđe stvari...).	203	1	5	1,10	0,42
7. Konzumiram teže droge (speed, LSD, kokain, ecstasy/MDMA...).	203	1	5	1,08	0,51
12. Prodajem drogu kako bih zaradio/la džeparac.	203	1	5	1,06	0,43
19. Mučim životinje jer smatram da sam jači/a od njih.	203	1	5	1,05	0,36

3.4.3. Faktorska analiza

Tablica 6. Skala načina provođenja slobodnog vremena.

	1	2	Cronbach's Alpha
Faktor 1: Zabava i mediji			0,823
2. Idem u <i>caffe bar</i> .	,716		
14. Provodim vrijeme na društvenim mrežama (<i>TikTok, Instagram, Facebook...</i>).	,701		
6. Družim se s prijateljima.	,687		
30. Provodim vrijeme na mobitelu.	,623		
22. „Surfam“ internetom.	,621		
28. Idem na tulum i kućne zabave.	,619		
15. Provodim vrijeme u trgovačkim (tzv. <i>shopping</i>) centrima.	,615		
4. Idem u disko klubove.	,583		
5. Idem u šetnju.	,412		
8. Gledam filmove/serije.	,393		
13. Izležavam se / ne radim ništa / spavam.	,352		
3. Idem u kino.	,308		
23. Idem u kladionicu.	,306		
26. Provodim vrijeme s djevojkom/mladićem.	,273		
24. Igram igrice na računalu/Playstationu i sl.	,105		
Faktor 2: Obiteljsko i obrazovno okruženje			0,780
12. Učim i izvršavam školske obveze.		,620	
9. Čitam knjige.		,601	
18. Provodim vrijeme s obitelji.		,590	
16. Obavljam kućanske poslove (čišćenje, pospremanje, kuhanje...).		,576	
17. Idem na izlete u prirodu.		,561	
19. Idem u crkvu.		,518	
27. Idem u knjižnicu.		,517	
11. Igram društvene igre.		,480	
20. Volontiram.		,478	
25. Bavim se nekim hobiem.		,430	
7. Slušam glazbu.		,404	
29. Sudjelujem u izvannastavnim aktivnostima (zbor, likovna sekcija...).		,400	
10. Čitam časopise.		,397	
21. Pohađam tečaj stranog jezika / glazbenu školu.		,275	
1. Bavim se sportom.		,159	

Tablica 6 prikazuje rezultate provedene faktorske analize 30 čestica na skali načina provođenja slobodnog vremena. Proveden je Kaiser-Meyer-Olkinov test kojim se ispituje prikladnost podataka za provođenje analize, a ukupna vrijednost za skalu iznosi 0,772, što znači da su podaci prikladni. Prvi faktor odnosi se na provođenje slobodnog vremena kroz zabavu i korištenje medija (Cronbach's Alpha = 0,823), a drugi na obiteljsko i obrazovno okruženje (Cronbach's Alpha = 0,780). Izdvojene komponente objašnjavaju 28,18% ukupne varijance.

Tablica 7. Skala učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja.

	1	2	Cronbach's Alpha
Faktor 1: Teži oblici devijacija			0,923
19. Mučim životinje jer smatram da sam jači/a od njih.	,907		
9. Uništavam imovinu (npr. šaram po zidovima, razbijam tuđe stvari...).	,818		
12. Prodajem drogu kako bih zaradio/la džeparac.	,787		
7. Konzumiram teže droge (<i>speed</i> , LSD, kokain, <i>ecstasy</i> /MDMA...).	,746		
8. Bježim od kuće.	,742		
16. Upuštam se u seksualne odnose s različitim osobama.	,675		
11. Upadam u probleme (tučnjava, narušavanje javnog reda i mira...).	,665		
10. Kradem tuđe stvari ili novac.	,658		
14. Dijelim tuđe intimne podatke na društvenim mrežama (fotografije, videozapisi...).	,622		
15. Širim glasine (tračeve) o drugima.	,575		
13. Izrugujem se nekome iz okoline (škola, četvrt...).	,493	,449	
Faktor 2: Blaži oblici devijacija			0,811
4. Kada prijatelji rade nešto što nije dozvoljeno, ja im se pridružim (npr. izostajem s nastave, pijem alkohol...).		,713	
2. Pijem alkoholna pića.		,708	
1. Pušim cigarete.		,611	
5. Lažem roditeljima o tome s kim i gdje provodim vrijeme.		,532	
17. Upuštam se u seksualne odnose samo s djevojkom/mladićem.		,490	
6. Pušim marihuanu/hašiš.	,467	,483	
18. Ne koristim kontracepcijska sredstva (zaštitu) prilikom seksualnih odnosa (npr. prezervativ).		,447	
20. Kada mi roditelji kažu da napravim nešto što mi nije po volji, ne poslušam ih.		,409	
3. Izostajem s nastave.	,371	,372	
21. Upuštam se u rizičnu (brzu) vožnju automobilom/motorom.	,287	,371	

U *Tablici 7* prikazani su rezultati faktorske analize 21 čestice na skali učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja. Ukupni rezultat Kaiser-Meyer-Olkinovog testa za skalu iznosi 0,873, što znači da su podaci prikladni za provođenje faktorske analize. Prvi faktor odnosi se na manifestiranje težih oblika delinkvencije, odnosno devijacije (Cronbach's Alpha = 0,923), a drugi se faktor odnosi na blaže oblike (Cronbach's Alpha = 0,811). Izdvojene komponente objašnjavaju 46,08% ukupne varijance.

3.4.4. Testiranje hipoteza

H1. Ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na spol, dob, vrstu škole, opći školski uspjeh, osobu koja skrbi o njima te količinu slobodnog vremena.

H101 Ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na spol.

Tablica 8. Vrijednosti t-testa za razliku u načinu provođenja slobodnog vremena s obzirom na spol ispitanika.

Faktor	Spol	N	M	SD	t	df	p
Faktor 1: Zabava i mediji	muški	82	3,01	,652	1,148	201	,154
	ženski	121	2,91	,561			
Faktor 2: Obiteljsko i obrazovno okruženje	muški	82	2,33	,478	-2,886	201	,009
	ženski	121	2,57	,625			

Tablica 8 prikazuje rezultate t-testa za skalu načina provođenja slobodnog vremena na razini značajnosti $p < 0,05$, a koji pokazuju kako nema statistički značajne razlike u načinu provođenja slobodnog vremena s obzirom na spol učenika za Faktor 1: Zabava i mediji ($t = 1,148$; $df = 201$; $p = 0,154$). S druge strane, za Faktor 2: Obiteljsko i obrazovno okruženje ($t = -2,886$; $df = 201$; $p = 0,009$) utvrđeno je postojanje statistički značajne razlike. Analizom srednjih vrijednosti pokazalo se da učenice ($M = 2,57$; $SD = 0,625$) u većoj mjeri provode slobodno vrijeme u obiteljskom i obrazovnom okruženju, nego što to rade učenici ($M = 2,33$; $SD = 0,478$). Na temelju dobivenih rezultata moguće je djelomično prihvatiti nul hipotezu prema kojoj ne postoji

statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena s obzirom na spol ispitanika.

H102 Ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na dob ispitanika.

Tablica 9. Vrijednosti ANOVA testa za razliku u načinima provođenja slobodnog vremena s obzirom na dob učenika.

Faktor	Dob	N	M	SD	Min	Max	F	df	p
Faktor 1: Zabava i mediji	1.	55	2,76	,600	1,33	4,07			
	2.	45	2,94	,546	1,80	4,40			
	3.	60	2,95	,618	1,53	4,40	5,023	202	0,002
	4.	43	3,22	,545	2,06	4,27			
	Total	203	2,95	,600	1,33	4,40			
Faktor 2: Obiteljsko i obrazovno okruženja	1.	55	2,31	,624	1,27	3,67			
	2.	45	2,63	,568	1,53	4,27			
	3.	60	2,57	,570	1,40	3,73	3,456	202	0,017
	4.	43	2,39	,493	1,60	3,87			
	Total	203	2,47	,580	1,27	4,27			

Tablica 9 prikazuje rezultate ANOVA testa za skalu načina provođenja slobodnog vremena s obzirom na dob učenika na razini značajnosti $p < 0,05$, a koji pokazuju postojanje statistički značajne razlike u načinu provođenja slobodnog vremena s obzirom na dob učenika za Faktor 1: Zabava i mediji ($F = 5,023$; $df = 202$; $p = 0,002$). Analizom srednjih vrijednosti može se zaključiti da učenici trećeg ($M = 2,95$; $SD = 0,618$) i četvrtog razreda ($M = 3,22$; $SD = 0,545$) u većoj mjeri slobodno vrijeme provode kroz zabavu i korištenje medija, nego što to rade učenici prvog ($M = 2,76$; $SD = 0,600$) i drugog razreda ($M = 2,94$; $SD = 0,546$). Razlika je statistički značajna i za Faktor 2: Obiteljsko i obrazovno okruženje ($F = 3,456$; $df = 202$; $p = 0,017$), s obzirom na to da analiza srednjih vrijednosti pokazuje kako učenici drugih ($M = 2,63$; $SD = 0,568$) i trećih razreda ($M = 2,57$; $SD = 0,570$) u većoj mjeri slobodno vrijeme provode u obiteljskom i obrazovnom okruženju, nego što to rade učenici prvih ($M = 2,31$; $SD = 0,624$) i četvrtih razreda ($M = 2,39$; $SD = 0,493$). Na temelju dobivenih podataka moguće je odbaciti

postavljenu nul hipotezu prema kojoj ne postoji statistički značajna razlika u načinima provođenja slobodnog vremena s obzirom na dob učenika.

H103 Ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na vrstu škole.

Tablica 10. Vrijednosti ANOVA testa za razliku u načinu provođenja slobodnog vremena s obzirom na vrstu škole.

Faktor	Vrsta škole	N	M	SD	Min	Max	F	df	p
Faktor 1: Zabava i mediji	gimnazija	44	2,86	,598	1,333	4,400	3,659	202	,027
	strukovna škola	132	2,93	,586	1,400	4,400			
	umjetnička škola	27	3,23	,611	2,333	4,267			
	Total	203	2,95	,600	1,333	4,400			
Faktor 2: Obiteljsko i obrazovno okruženja	gimnazija	44	2,57	,583	1,467	4,267	2,495	202	,085
	strukovna škola	132	2,41	,567	1,267	3,667			
	umjetnička škola	27	2,63	,609	1,600	3,867			
	Total	203	2,47	,580	1,267	4,267			

U Tablici 10 prikazani su rezultati ANOVA testa za skalu načina provođenja slobodnog vremena s obzirom na vrstu škole koju ispitanici pohađaju na razini značajnosti $p < 0,05$, a koji pokazuju da postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena s obzirom na vrstu škole za Faktor 1: Zabava i mediji ($F = 3,659$; $df = 202$; $p = 0,027$). Analiza srednjih vrijednosti pokazala je da učenici umjetničke ($M = 3,23$; $SD = 0,611$) i strukovne škole ($M = 2,93$; $SD = 0,586$) u većoj mjeri svoje slobodno vrijeme provode kroz zabavu i korištenje medijima, nego što to čine učenici gimnazija ($M = 2,86$; $SD = 0,598$). S druge strane, za Faktor 2: Obiteljsko i obrazovno okruženje ($F = 2,495$; $df = 202$; $p = 0,085$) rezultati pokazuju kako nema statistički značajne razlike u načinima provođenja slobodnog vremena s obzirom na vrstu škole. Na temelju ovih podataka moguće je djelomično prihvatiti nul hipotezu prema kojoj ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na vrstu škole.

H104 Ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na opći školski uspjeh.

Tablica 11. Vrijednosti ANOVA testa za razliku u načinu provođenja slobodnog vremena s obzirom na opći školski uspjeh.

Faktor	Opći školski uspjeh	N	M	SD	Min	Max	F	df	p
Faktor 1: Zabava i mediji	dovoljan (2)	20	3,19	,621	1,93	4,27	2,793	202	,042
	dobar (3)	38	3,11	,647	2,00	4,40			
	vrlo dobar (4)	81	2,91	,589	1,40	4,07			
	odličan (5)	64	2,85	,551	1,33	4,40			
	Total	203	2,95	,600	1,33	4,40			
Faktor 2: Obiteljsko i obrazovno okruženja	dovoljan (2)	20	2,08	,493	1,27	3,20	4,668	202	,004
	dobar (3)	38	2,42	,585	1,53	3,67			
	vrlo dobar (4)	81	2,48	,528	1,33	3,87			
	odličan (5)	64	2,62	,616	1,47	4,27			
	Total	203	2,47	,580	1,27	4,27			

U Tablici 11 prikazani su rezultati ANOVA testa za skalu načina provođenja slobodnog vremena s obzirom na opći školski uspjeh na razini značajnosti $p < 0,05$. U tablici nije uključena kategorija ocjene nedovoljan (1), odnosno onih koji ponavljaju razred, s obzirom na to da nijedan učenik nije označio taj odgovor u upitniku. Dobiveni rezultati pokazuju da postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena za oba faktora. U slučaju Faktora 1: Zabava i mediji ($F = 2,793$; $df = 202$; $p = 0,042$) analiza srednjih vrijednosti pokazuje učenici s dovoljnim ($M = 3,19$; $SD = 0,621$) i dobrim uspjehom ($M = 3,11$; $SD = 0,647$) u većoj mjeri svoje slobodno vrijeme provode kroz zabavu i korištenje medijima, nego što to rade učenici s vrlo dobrim ($M = 2,91$; $SD = 0,589$) i odličnim uspjehom ($M = 2,85$; $SD = 0,551$). U slučaju Faktora 2: Obiteljsko i obrazovno okruženje ($F = 4,668$; $df = 202$; $p = 0,004$) analiza srednjih vrijednosti pokazuje kako učenici s vrlo dobrim ($M = 2,48$; $SD = 0,528$) i odličnim uspjehom ($M = 2,62$; $SD = 0,616$) više slobodnog vremena provode u obiteljskom i obrazovnom okruženju. Na temelju dobivenih podataka moguće je odbaciti nul hipotezu prema kojoj ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na opći školski uspjeh.

H105 Ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na osobu koja skrbi o njima.

Tablica 12. Vrijednosti ANOVA testa za razliku u načinu provođenja slobodnog vremena s obzirom na osobu koja skrbi o ispitanicima.

Faktor	Osoba koja skrbi o njima	N	M	SD	Min	Max	F	df	p
Faktor 1: Zabava i mediji	oba roditelja	153	2,93	0593	1,33	4,400			
	majka	42	2,96	0602	1,53	4,067			
	otac	7	3,37	0650	2,60	4,000	1,644	202	,180
	skrbnik	1	3,60	.	3,60	3,600			
	Total	203	2,95	,600	1,33	4,400			
Faktor 2: Obiteljsko i obrazovno okruženje	oba roditelja	153	2,51	,576	1,27	4,27			
	majka	42	2,35	,586	1,53	3,67			
	otac	7	2,27	,616	1,60	3,07	1,180	202	,319
	skrbnik	1	2,53	.	2,53	2,53			
	Total	203	2,47	,580	1,27	4,27			

U Tablici 12 prikazani su rezultati ANOVA testa za skalu načina provođenja slobodnog vremena s obzirom na osobu koja skrbi o ispitanicima na razini značajnosti $p < 0,05$. Pokazalo se da nema statistički značajne razlika u načinu provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na osobu koja skrbi o njima za Faktor 1: Zabava i mediji ($F = 1,644$; $df = 202$; $p = 0,180$) i za Faktor 2: Obiteljsko i obrazovno okruženje ($F = 1,180$; $df = 202$; $p = 0,319$). Temeljem dobivenih rezultata moguće je prihvatiti postavljenu nul hipotezu prema kojoj ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na osobu koja skrbi o njima.

H106 Ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na količinu slobodnog vremena.

Tablica 13. Vrijednosti ANOVA testa za razliku u načinu provođenja slobodnog vremena s obzirom na količinu slobodnog vremena.

Faktor	Količina slobodnog vremena	N	M	SD	Min	Max	F	df	p
Faktor 1: Zabava i mediji	bez	5	2,27	,483	1,80	3,067			
	manje od 1 sata	12	2,64	,807	1,33	4,200			
	1-2 sata	19	2,81	,502	1,80	3,733			
	2-3 sata	38	2,96	,619	1,40	3,933	2,706	202	,022
	3-4 sata	51	3,01	,576	1,73	4,400			
	4 ili više	78	3,04	,565	2,00	4,400			
	Total	203	2,95	,600	1,33	4,400			
Faktor 2: Obiteljsko i obrazovno okruženja	bez	5	2,32	,698	1,40	3,13			
	manje od 1 sata	12	2,81	,828	1,47	3,87			
	1-2 sata	19	2,58	,636	1,53	4,27			
	2-3 sata	38	2,63	,499	1,33	3,67	4,983	202	0,000
	3-4 sata	51	2,61	,458	1,47	3,40			
	4 ili više	78	2,24	,557	1,27	3,87			
Total	203	2,47	,580	1,27	4,27				

Tablica 13 prikazuje rezultate ANOVA testa za skalu načina provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na količinu slobodnog vremena na razini značajnosti $p < 0,05$. Pokazalo se da postoji statistički značajna razlika za Faktor 1: Zabava i mediji ($F = 2,706$; $df = 202$; $p = 0,022$), a iz analize srednjih vrijednosti može se zaključiti kako oni učenici koji imaju više slobodnog vremena na raspolaganju više ga provode kroz zabavu i korištenje medijima, nego što to čine oni koji ga imaju manje, odnosno uopće ga nemaju. Razlika je statistički značajna i za Faktor 2: Obiteljsko i obrazovno okruženje ($F = 4,983$; $df = 202$; $p = 0,000$), odnosno analiza srednjih vrijednosti pokazala je sljedeće rezultate: u obiteljskom i obrazovnom okruženju svoje slobodno vrijeme najviše provode oni učenici koji na raspolaganju imaju manje od jednog sata slobodnog vremena dnevno ($M = 2,81$; $SD = 0,828$), zatim oni s dva do tri sata ($M = 2,63$; SD

= 0,499) te oni s tri do četiri sata dnevno ($M = 2,61$; $SD = 0,458$). Najmanje srednje vrijednosti imaju učenici s četiri ili više sati slobodnog vremena dnevno ($M = 2,24$; $SD = 0,557$), oni koji ga uopće nemaju ($M = 2,32$; $SD = 0,698$) te oni s jednim do dva sata ($M = 2,58$; $SD = 0,636$), što znači da oni u manjoj mjeri slobodno vrijeme provode u obiteljskom i obrazovnom okruženju. Na temelju dobivenih podataka može se odbaciti postavljena nul hipoteza prema kojoj ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na količinu slobodnog vremena.

H107 Ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena mladih s obzirom na porijeklo.

Tablica 14. Vrijednosti t-testa za razliku na skali načina provođenja slobodnog vremena s obzirom na porijeklo.

Faktor	Porijeklo	N	M	SD	t	df	p
Faktor 1: Zabava i mediji	Hrvati	103	2,89	,574	-1,423	201	,156
	Talijani	100	3,01	,622			
Faktor 2: Obiteljsko i obrazovno okruženje	Hrvati	103	2,60	,557	3,285	201	,001
	Talijani	100	2,34	,576			

Tablica 14 prikazuje rezultate t-testa za skalu učestalosti na skali načina provođenja slobodnog vremena s obzirom na porijeklo ispitanika na razini značajnosti $p < 0,05$, a koji pokazuju kako nema statistički značajne razlike u načinu provođenja slobodnog vremena s obzirom na porijeklo ispitanika za Faktor 1: Zabava i mediji ($t = -1,423$; $df = 201$; $p = 0,156$), dok je za Faktor 2: Obiteljsko i obrazovno okruženje ($t = 3,285$; $df = 201$; $p = 0,001$) utvrđeno postojanje statistički značajne razlike. Analizom srednjih vrijednosti može se zaključiti kako Hrvati ($M = 2,60$; $SD = 0,557$) u većoj mjeri svoje slobodno vrijeme provode u obiteljskom i obrazovnom okruženju, nego što to rade Talijani ($M = 2,34$; $SD = 0,576$). Na temelju dobivenih rezultata moguće je djelomično prihvatiti nul hipotezu prema kojoj ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena s obzirom na porijeklo ispitanika.

H2. Ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja mladih s obzirom na spol, dob, vrstu škole, opći školski uspjeh, osobu koja skrbi o njima, količinu slobodnog vremena i porijeklo.

H201 Ne postoji statistički značajna razlika u manifestiranju rizičnih ponašanja mladih s obzirom na spol.

Tablica 15. Vrijednosti t-testa za razliku na skali učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na spol.

Faktor	Spol	N	M	SD	t	df	p
Faktor 1: Teži oblici devijacija	muški	82	1,16	,320	,683	201	,892
	ženski	121	1,12	,456			
Faktor 2: Blaži oblici devijacija	muški	82	1,82	,722	,912	201	,455
	ženski	121	1,73	,669			

U *Tablici 15* prikazani su rezultati t-testa za skalu učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na spol ispitanika na razini značajnosti $p < 0,05$. Iz dobivenih podataka može se zaključiti kako nema statistički značajne razlike u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na spol ispitanika za Faktor 1: Teži oblici devijacija ($t = 0,683$; $df = 201$; $p = 0,8920$) ni za Faktor 2: Blaži oblici devijacija ($t = 0,912$; $df = 201$; $p = 0,455$). Na temelju ovih rezultata moguće je prihvatiti nul hipotezu prema kojoj ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na spol ispitanika.

H202 Ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja mladih s obzirom na dob učenika.

Tablica 16. Vrijednosti ANOVA testa za razliku na skali učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na dob učenika.

Faktor	Dob	N	M	SD	Min	Max	F	df	p
Faktor 1: Teži oblici devijacija	1.	55	1,09	,318	1,00	3,18	,836	202	,476
	2.	45	1,13	,214	1,00	1,91			
	3.	60	1,21	,636	1,00	5,00			
	4.	43	1,11	,196	1,00	1,73			
	Total	203	1,14	,406	1,00	5,00			

Faktor	Dob	N	M	SD	Min	Max	F	df	p
Faktor 2: Blaži oblici devijacija	1.	55	1,52	,505	1,00	3,50	3,656	202	,013
	2.	45	1,81	,731	1,00	3,50			
	3.	60	1,87	,796	1,00	4,00			
	4.	43	1,91	,628	1,00	3,70			
	Total	203	1,77	,691	1,00	4,00			

Tablica 16 prikazuje rezultate ANOVA testa za skalu učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na dob ispitanika na razini značajnosti $p < 0,05$, a koji pokazuju kako za Faktor1: Teži oblici devijacija ($F = 0,836$; $df = 202$; $p = 0,476$) nema statistički značajne razlike, dok je u slučaju Faktora 2: Blaži oblici devijacija ($F = 3,656$; $df = 202$; $p = 0,013$) ona prisutna. Analizom srednjih vrijednost može se zaključiti da blaže oblike devijacija češće pokazuju stariji učenici, odnosno oni u trećem ($M = 1,87$; $SD = 0,796$) i četvrtom razredu ($M = 1,91$; $SD = 0,628$), nego što to rade učenici u prvom ($M = 1,52$; $SD = 0,505$) i drugom razredu ($M = 1,81$, $SD = 0,731$). Na osnovi dobivenih podataka moguće je djelomično prihvatiti nul hipotezu prema kojoj ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na dob ispitanika.

H203 Ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja mladih s obzirom na vrstu škole.

Tablica 17. Vrijednosti ANOVA testa za razliku na skali učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na vrstu škole ispitanika.

Faktor	Vrsta škole	N	M	SD	Min	Max	F	df	p
Faktor 1: Teži oblici devijacija	gimnazija	44	1,14	,236	1,00	1,91	,036	202	,965
	strukovna škola	132	1,14	,480	1,00	5,00			
	umjetnička škola	27	1,12	,176	1,00	1,55			
	Total	203	1,14	,406	1,00	5,00			
Faktor 2: Blaži oblici devijacija	gimnazija	44	1,83	,778	1,00	3,70	2,874	202	,059
	strukovna škola	132	1,69	,647	1,00	4,00			
	umjetnička škola	27	2,02	,704	1,00	3,30			
	Total	203	1,77	,691	1,00	4,00			

Tablica 17 prikazuje rezultate ANOVA testa za skalu učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na vrstu škole ispitanika na razini značajnosti $p < 0,05$, a koji pokazuju kako ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na vrstu škole ispitanika za Faktor 1: Teži oblici devijacija ($F = 0,036$; $df = 202$; $p = 0,965$), ni za Faktor 2: Blaži oblici devijacija ($F = 2,874$; $df = 202$; $p = 0,059$). Temeljem dobivenih podataka moguće je prihvatiti nul hipotezu prema kojoj ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na vrstu škole ispitanika.

H204 Ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja mladih s obzirom na opći školski uspjeh.

Tablica 18. Vrijednosti ANOVA testa za razliku na skali učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na opći školski uspjeh.

Faktor	Opći školski uspjeh	N	M	SD	Min	Max	F	df	p
Faktor 1: Teži oblici devijacija	dovoljan (2)	20	1,20	,259	1,00	1,73	,790	202	,501
	dobar (3)	38	1,19	,672	1,00	5,00			
	vrlo dobar (4)	81	1,14	,406	1,00	3,64			
	odličan (5)	64	1,08	,171	1,00	1,91			
	Total	203	1,14	,406	1,00	5,00			
Faktor 2: Blaži oblici devijacija	dovoljan (2)	20	2,18	,578	1,00	3,50	4,216	202	,006
	dobar (3)	38	1,83	,647	1,00	3,70			
	vrlo dobar (4)	81	1,78	,771	1,00	4,00			
	odličan (5)	64	1,58	,580	1,00	3,40			
	Total	203	1,77	,691	1,00	4,00			

U Tablici 18 prikazani su rezultati ANOVA testa za skalu učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na opći školski uspjeh učenika na razini značajnosti $p < 0,05$, a koji pokazuju kako nema statistički značajne razlike u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na opći školski uspjeh za Faktor 1: Teži oblici devijacija ($F = 0,790$; $df = 202$; $p = 0,501$), dok za Faktor 2: Blaži oblici devijacije ($F = 4,216$; $df = 202$; $p = 0,006$) postoji statistički značajna razlika. Analizom srednjih vrijednosti vidljivo je kako su učenici s ocjenom dovoljan ($M = 2,18$; $SD = 0,578$) najskloniji manifestiranju blažih oblika devijacija, a kako raste ocjena tako se ta učestalost i smanjuje. Tako oni s odličnim uspjehom ($M = 1,58$; $SD = 0,580$) pokazuju

najmanju vjerojatnost manifestiranja istih. Na temelju dobivenih rezultata moguće je djelomično prihvatiti nul hipotezu prema kojoj ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na opći školski uspjeh ispitanika.

H205 Ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja mladih s obzirom na osobu koja skrbi o njima.

Tablica 19. Vrijednosti ANOVA testa za razliku na skali učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na osobu koja skrbi o njima.

Faktor	Osoba koja skrbi o njima	N	M	SD	Min	Max	F	df	p
Faktor 1: Teži oblici devijacija	oba roditelja	153	1,13	,327	1,00	3,64	,298	202	,827
	majka	42	1,18	,642	1,00	5,00			
	otac	7	1,07	,136	1,00	1,36			
	skrbnik	1	1,00	.	1,00	1,00			
	Total	203	1,14	,406	1,00	5,00			
Faktor 2: Blaži oblici devijacija	oba roditelja	153	1,74	,694	1,00	4,00	,424	202	,736
	majka	42	1,85	,712	1,00	3,50			
	otac	7	1,87	0522	1,10	2,70			
	skrbnik	1	2,10	.	2,10	2,10			
	Total	203	1,77	0691	1,00	4,00			

U *Tablici 19* prikazani su rezultati ANOVA testa za skalu učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja mladih s obzirom na osobu koja skrbi o njima na razini značajnosti $p < 0,05$. Može se vidjeti kako nema statistički značajne razlike u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja mladih s obzirom na osobu koja skrbi o njima za Faktor 1: Teži oblici devijacija ($F = 0,298$; $df = 202$; $p = 0,827$), kao ni za Faktor 2: Blaži oblici devijacija ($F = 0,424$; $df = 202$; $p = 0,736$). Na osnovi dobivenih podataka moguće je prihvatiti nul hipotezu prema kojoj ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja mladih s obzirom na osobu koja skrbi o njima.

H206 Ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja mladih s obzirom na količinu slobodnog vremena.

Tablica 20. Vrijednosti ANOVA testa za razliku na skali učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na količinu slobodnog vremena.

Faktor	Količina slobodnog vremena	N	M	SD	Min	Max	F	df	p
Faktor 1: Teži oblici devijacija	bez	5	1,67	1,142	1,00	3,64	2,698	202	,022
	manje od 1 sata	12	1,27	,620	1,00	3,18			
	1-2 sata	19	1,11	,293	1,00	2,18			
	2-3 sata	38	1,07	,135	1,00	1,73			
	3-4 sata	51	1,07	,134	1,00	1,64			
	4 ili više	78	1,17	,493	1,00	5,00			
	Total	203	1,14	,406	1,00	5,00			
Faktor 2: Blaži oblici devijacija	bez	5	2,68	1,135	1,30	4,00	2,457	202	,035
	manje od 1 sata	12	1,63	,728	1,00	3,50			
	1-2 sata	19	1,76	,740	1,00	3,70			
	2-3 sata	38	1,67	,653	1,00	3,70			
	3-4 sata	51	1,67	,621	1,00	3,70			
	4 ili više	78	1,84	,672	1,00	3,50			
	Total	203	1,77	,691	1,00	4,00			

Tablica 20 prikazuje rezultate ANOVA testa za skalu učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja mladih s obzirom na količinu slobodnog vremena na razini značajnosti $p < 0,05$, a koji pokazuju kako postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja ispitanika s obzirom na količinu slobodnog vremena za Faktor 1: Teži oblici devijacija ($F = 2,698$; $df = 202$; $p = 0,022$). Analiza srednjih vrijednosti pokazuje da će teže oblike devijacija najprije razviti oni koji uopće nemaju slobodnog vremena ($M = 1,67$; $SD = 1,142$), no uzimajući u obzir da je u ovom slučaju standardno odstupanje veliko, a ukupan broj učenika koji su označili ovaj odgovor mali, to i nije baš pouzdan podatak. Nakon njih, najveću srednju vrijednosti pokazuju oni koji imaju manje od jednog sata ($M = 1,27$; $SD = 0,620$) te oni

s četiri ili više sati slobodnog vremena dnevno ($M = 1,17$; $SD = 0,493$). Učenici s dva do tri sata i oni s tri do četiri sata slobodnog vremena dnevno najrjeđe manifestiraju teže oblike devijacija. Što se tiče Faktora 2: Blaži oblici devijacija ($F = 2,457$; $df = 202$; $p = 0,035$), razlika je također statistički značajna, odnosno opet se pokazalo da oni bez slobodnog vremena češće pokazuju blaže devijacije ($M = 2,68$; $SD = 1,135$). Nakon njih, najveću srednju vrijednost pokazuju oni s četiri ili više sati ($M = 1,84$; $SD = 0,672$), a najmanju oni s dva do tri ($M = 1,67$; $SD = 0,653$), odnosno tri do četiri sata slobodnog vremena dnevno ($M = 1,67$; $SD = 0,621$). Na temelju prikazanih podataka moguće je odbaciti postavljenu nul hipotezu prema kojoj ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na količinu slobodnog vremena ispitanika.

H207. Ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na porijeklo.

Tablica 21. Vrijednosti t-testa za razliku na skali učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na porijeklo.

Faktor	Porijeklo	N	M	SD	t	df	p
Faktor 1: Teži oblici devijacija	Hrvati	103	1,18	,538	1,535	201	,063
	Talijani	100	1,09	,188			
Faktor 2: Blaži oblici devijacija	Hrvati	103	1,79	,785	,406	201	,342
	Talijani	100	1,75	,580			

Tablica 21 prikazuje rezultate t-testa za skalu učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na porijeklo ispitanika na razini značajnosti $p < 0,05$, a koji pokazuju kako nema statistički značajne razlike u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na porijeklo ispitanika za Faktor 1: Teži oblici devijacija ($t = 1,538$; $df = 201$; $p = 0,063$) ni za Faktor 2: Blaži oblici devijacija ($t = 0,406$; $df = 201$; $p = 0,342$), stoga je moguće prihvatiti postavljenu nul hipotezu prema kojoj ne postoji statistički značajna razlika u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na porijeklo ispitanika.

H3. Ne postoji međusobna povezanost između skale načina provođenja slobodnog vremena i skale učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja.

Tablica 22. Korelacija faktora zabava i mediji, obiteljsko i obrazovno okruženje, teži oblici devijacija i blaži oblici devijacija (r_{pb}).

Faktori	Faktor 1: Zabava i mediji	Faktor 2: Obiteljsko i obrazovno okruženje	Faktor 1: Teži oblici devijacija	Faktor 2: Blaži oblici devijacija
Faktor 1: Zabava i mediji	1	0,078	0,130	0,418
Faktor 2: Obiteljsko i obrazovno okruženje	0,078	1	-0,184	-0,252
Faktor 1: Teži oblici devijacija	0,130	-0,184	1	0,555
Faktor 2: Blaži oblici devijacija	0,418	-0,252	0,555	1

Tablica 22 prikazuje korelacije faktora zabava i mediji, obiteljsko i obrazovno okruženje, teži oblici devijacija i blaži oblici devijacija. Rezultati pokazuju pozitivnu korelaciju između Faktora 1: Zabava i mediji i Faktora 2: Blaži oblici devijacija ($r_{pb} = 0,418$) te između Faktora 1: Teži oblici devijacija i Faktora 2: Blaži oblici devijacija ($r_{pb} = 0,555$). S druge strane, rezultati su pokazali negativne korelacije između Faktora 2: Obiteljsko i obrazovno okruženje i Faktora 1: Teži oblici devijacija ($r_{pb} = -0,184$) te Faktora 2: Obiteljsko i obrazovno okruženje i Faktora 2: Blaži oblici devijacija ($r_{pb} = -0,252$). Na osnovi ovih podataka nije moguće prihvatiti postavljenu nul hipotezu prema kojoj ne postoje međusobne povezanosti skale načina provođenja slobodnog vremena i skale učestalosti manifestiranja rizičnih podataka.

4. REZULTATI I RASPRAVA

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati utjecaj slobodnog vremena na razvoj problema u ponašanju mladih na području Republike Hrvatske i Republike Italije. Htjelo se utvrditi postoji li povezanost između spomenuta dva ključna pojma, odnosno kako način provođenja i organizacije slobodnog vremena može utjecati na razvoj problema u ponašanju srednjoškolaca. Naglasak je bio stavljen na adolescente jer je upravo to ključno razdoblje u kojem su mladi u potrazi za svojim identitetom, a to se najviše odvija tijekom slobodnog vremena. U istraživanju su tako sudjelovali srednjoškolci iz Zadra i talijanskog grada Salerna i to ukupno njih 204, odnosno 203, s obzirom na to da jednome od njih roditelji nisu dali suglasnost za sudjelovanje u istraživanju.

Rezultati su pokazali kako najveći dio ispitanika ima čak četiri ili više sati slobodnog vremena dnevno na raspolaganju te ga općenito najviše vole provoditi s prijateljima. Što se tiče zadovoljstva načinom na koji ga provode, uglavnom prevladava neutralno mišljenje, odnosno niti su zadovoljni niti nezadovoljni (30%), a nešto manji broj ispitanika ipak je uglavnom zadovoljan (30%). Kao glavne razloge nezadovoljstva učenici su naveli lošu ponudu aktivnosti, nedostatak slobodnog vremena, prijatelja s kojima bi se družili i novaca za bavljenje željenom aktivnošću. Ovi rezultati poklapaju se i s onima iz istraživanja koje su proveli Ilišin i Radin (2002), a koji su također dobili rezultate da većina mladih na raspolaganju ima više od tri sata slobodnog vremena dnevno i da je najveći razlog nezadovoljstva upravo nedostatak novaca za provođenje vremena na željeni način. Istraživanje u Republici Italiji 2015. godine također je pokazalo da to vrijeme najviše vole provoditi s prijateljima (Azienda Usl di Ferrara).

Skala načina provođenja slobodnog vremena dala je rezultate koji pokazuju da učenici najviše vole svoje slobodno vrijeme provoditi slušajući glazbu, provodeći vrijeme na mobitelu i društvenim mrežama kao što su *TikTok*, *Instagram* i *Facebook*, a zatim „surfanjem“ internetom te gledanjem filmova i serija. Ovi podaci potvrdili su istraživanje iz 2014. godine, također provedeno među zadarskim srednjoškolcima, kada se također najviše isticalo slušanje glazbe, gledanje televizora i korištenje internetom (Dragun, 2012). Podaci su u skladu i s onima koje su 2002. godine dobili Ilišin i Radin, kao i Ilišin 1999., a prema kojima su na vrhu ljestvice aktivnosti mladih druženje s prijateljima, gledanje televizora ili radija te izlasci u kafiće. Nikčević-Milković, Božičević i Manestar (2018) došle su do podataka da najviše vremena mladi provode u izlascima po kafićima, klubovima, zabavama i koncertima, što nije u potpunosti u skladu s rezultatima ovog istraživačkog rada. Razlika je u tome što su odlasci u

disko klubove zamijenjeni tulumima i kućnim zabavama, što se može objasniti trenutnom situacijom s mjerama koronavirusa zbog kojih su isti zatvoreni već više od godinu dana, pa se mladi uglavnom okupljaju jedni kod drugih ili na javnim mjestima gdje mogu sami raditi zabave. Kao najrjeđe zastupljene aktivnosti pokazale su se odlazak u kladionicu i knjižnicu, volontiranje, sudjelovanje u izvannastavnim aktivnostima i pohađanje tečaja stranog jezika ili glazbene škole, a o gotovo nepostojećoj uključenosti u kulturne događaje i tečajevе jezika potvrđuje i istraživanje provedeno na području Ličko-senjske županije o kojem su izvijestili Nikčević-Milković, Božičević i Manestar (2018). Podatak koji je pozitivno iznenadio vezan je za činjenicu da se popularnijom aktivnošću pokazalo bavljenje hobijem, nego igranje igrice na računalu ili nekoj igraćoj konzoli. U današnje vrijeme to je pomalo začuđujuće, s obzirom na to da se sada sve vrti oko tehnologije i svima je lako dostupna. Isto tako, bavljenje hobijem na ovoj skali po učestalosti se nalazi negdje po sredini, što znači da je relativno prisutno među mladima, ali ipak se pokazalo prisutnijim od bavljenja sportom. Ipak, bez obzira na to koliko se rijetko ili često bave ovim dvjema aktivnostima, pokazalo se da su ovi nalazi u skladu su s rezultatima dobivenim u istraživanju Nikčević-Milković, Božičević i Manestar (2018), prema kojima se više od polovice ispitanika u svoje slobodno vrijeme bavi nekim hobijem ili sportom.

Druga skala u upitniku odnosila se na učestalost manifestiranja rizičnih ponašanja. Dobiveni podaci pokazuju da se među ispitanicima najčešće prakticira ispijanje alkohola i pušenje cigareta. To je u skladu s rezultatima istraživanja Bašić, Koller-Trbović i Uzelac iz 2004. godine, koji su također izvijestili o najčešćoj konzumaciji alkoholnih pića i pušenju cigareta, kao i istraživanja na području Ličko-senjske županije iz 2014. godine. Isto istraživanje pokazalo je i da je vrlo mala konzumacija amfetamina, LSD-ja, kokaina i opijata, što se potvrdilo i ovdje. Točnije, najmanje je prisutno mučenje životinja, prodaja droga s ciljem zarađivanja džeparca, a zatim i konzumiranje težih droga. Nikčević-Milković, Božičević i Manestar (2018) došli su u svom istraživanju do podatka da je redovitih pušača gotovo trećina, a sličan omjer dobiven je i ovdje (24%). Nakon toga, po učestalosti se ističe upuštanje u seksualne odnose s partnerom te povodljivost, odnosno pridruživanje prijateljima kada se radi nešto što nije dozvoljeno. Rezultati također pokazuju da ispitanici smatraju kako je najčešći razlog upuštanja u rizična ponašanja obično vezan za probleme u obitelji, kao što su svađe i sukobi s roditeljima i drugim članovima. Kao drugi najčešći razlog naveli su utjecaj vršnjaka ili prijatelja, odnosno želju za dokazivanjem pred istima. Ovi podaci potvrđuju nalaze koje su dobili i Uvodić-Đurić (2010; prema Šentija Knežević, Kuculo i Ajduković, 2019), koji pišu da su ti razlozi vezani za društveni pritisak, stres, pripadnost grupi, radoznalost, užitak ili dosadu. Rezultati istraživanja

koje je provela Budimir (2017) nešto su drugačiji po tom pitanju, a prema kojima je na prvom mjestu dosada, a onda nedostatak kvalitetno organiziranog slobodnog vremena. To se, međutim, može djelomično povezati s izjavom ispitanika u ovom istraživanju, prema kojoj su u pogledu načina provođenja vlastitog slobodnog vremena najviše nezadovoljni s ponudom aktivnosti u mjestu u kojem žive.

Ovim istraživanjem htjelo se ispitati i postoje li razlike u načinu provođenja slobodnog vremena mladih i učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na spol, dob, vrstu škole, opći školski uspjeh, osobu koja skrbi o njima, količinu slobodnog vremena i porijeklo ispitanika te postoje li međusobne povezanosti među ovim skalama. Na prvoj skali, onoj o načinima provođenja slobodnog vremena, izdvojena su dva faktora – Faktor 1: Zabava i mediji te Faktor 2: Obiteljsko i obrazovno okruženje. Na skali učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja izdvojena su također dva faktora, odnosno Faktor 1: Teži oblici devijacija i Faktor 2: Blaži oblici devijacija. Istraživanje je pokazalo kako ne postoji statistički značajna razlika u načinu provođenja slobodnog vremena s obzirom na osobu koja skrbi o ispitanicima, kao ni u učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na spol, vrstu škole, osobu koja skrbi o njima te na porijeklo. Djelomično se odbijaju tri nul hipoteze o načinu provođenja slobodnog vremena. Prva je ona s obzirom na spol i to tako da učenice više vremena provode u obiteljskom i obrazovnom okruženju, nego što to rade učenici (Faktor 2), dok za Faktor 1: Zabava i mediji nema statistički značajne razlike. Osim u spolu postoje razlike i s obzirom na vrstu škole. Rezultati pokazuju da učenici umjetničkih i strukovnih škola više vremena provode kroz aktivnosti zabave i korištenja medijima (Faktor 1), nego što to rade učenici gimnazija, a za Faktor 2: Obiteljsko i obrazovno okruženje nema značajne razlike. Također se pokazalo i da su Hrvati više skloni provođenju slobodnog vremena s obitelji, učenju i izvršavanju školskih obveza, obavljanju kućanskih poslova, odlaženju u knjižnicu i slično (Faktor 2).

Što se tiče skale učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja, djelomično se odbijaju dvije nul hipoteze. Prva se odbija na način da je u slučaju Faktora 2: Blaži oblici devijacija prisutna statistički značajna razlika te su isti češće prisutni kod starijih učenika (treći i četvrti razred), nego kod mlađih (prvi i drugi razred), dok za Faktor 1: Teži oblici devijacija nema značajne razlike. Što se tiče općeg školskog uspjeha, postoji statistički značajna razlika također za Faktor 2: Blaži oblici devijacija i to na način da se isti najviše javljaju kod učenika s lošijim uspjehom, a učestalost pojave takvih ponašanja smanjuje se obrnuto proporcionalno s uspjehom. I u ovom slučaju za Faktor 1: Teži oblici devijacija ne postoji statistički značajna razlika. Nadalje, u potpunosti se odbijaju ukupno četiri nul hipoteze. Na skali načina provođenja slobodnog

vremena postoji statistički značajna razlika s obzirom na dob učenika i to na način stariji učenici u većoj mjeri vrijeme provode kroz zabavu i korištenje medijima (Faktor 1), nego što to rade njihovi mlađi kolege. U slučaju Faktora 2: Obiteljsko i obrazovno okruženje pokazalo se da na taj način slobodno vrijeme najviše provode učenici drugih i trećih razreda, a najmanje oni prvih i četvrtih. Isto tako, učenici s lošijim školskim uspjehom više su skloniji aktivnostima Faktora 1: Zabava i mediji, dok su učenici s boljim uspjehom skloniji Faktoru 2: Obiteljsko i obrazovno okruženje. Rezultati pokazuju i da su učenici koji imaju više slobodnog vremena u većoj mjeri usmjereni na aktivnosti zabave i korištenje medijima, dok u obiteljskom i obrazovnom okruženju najviše vremena provode učenici koji na raspolaganju imaju manje od jednog sata slobodnog vremena dnevno. Kod skale učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja pokazalo se da će teže oblike devijacija (Faktor 1) uglavnom prije pokazati oni koji na raspolaganju imaju manje od jednog, odnosno četiri ili više sati slobodnog vremena dnevno. U slučaju Faktora 2: Blaži oblici devijacija također se pokazalo da će iste razviti najprije oni s četiri ili više sati slobodnog vremena dnevno.

Postojanje povezanosti između skale načina provođenja slobodnog vremena i skale učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja pokazuju dobivene korelacije za određene faktore. Rezultati pokazuju pozitivnu korelaciju između Faktora 1: Zabava i mediji i Faktora 2: Blaži oblici devijacija. To znači da su oni učenici koji svoje slobodno vrijeme provode najčešće kroz zabavu i korištenje medijima (npr. odlasci u kafiće, društvene mreže, mobitel, „surfanje“ internetom, tulum i kućne zabave...) skloniji manifestiranju blažih oblika devijacija poput ispijanja alkohola, pušenja cigareta, laganja, izostajanja s nastave i slično. S druge strane, prisutna je negativna korelacija između Faktora 2: Obiteljsko i obrazovno okruženje i Faktora 1: Teži oblici devijacija, kao i između Faktora 2: Obiteljsko i obrazovno okruženje i Faktora 2: Blaži oblici devijacija. Navedeni podaci govore da oni učenici koji nisu skloni ni težim ni blažim oblicima devijacija više vremena provode u obiteljskom i obrazovnom okruženju, odnosno učeći i izvršavajući školske obveze, čitajući knjige, provodeći vrijeme s obitelji, obavljajući kućanske poslove i slično.

U konačnici, ovo istraživanje dalo je doprinos u teorijskom i praktičnom smislu i to tako da se rezultati mogu koristiti za bolje razumijevanje uzročno posljedičnih veza između načina provođenja slobodnog vremena i razvoja problema u ponašanju, s obzirom na to da se ipak pokazalo kako među istima postoji povezanost. Rad također može poslužiti i kao uvid u trenutno stanje među mladima te njihove stavove o spomenutim vrijednostima, što se može uzeti kao temelj za daljnja istraživanja i praktično djelovanje.

5. ZAKLJUČAK

Ovim se istraživanjem potvrdilo kako način provođenja i organizacije slobodnog vremena ipak ima ulogu u razvoju problema u ponašanju. Točnije, aktivnosti kojima se pojedinac bavi u slobodno vrijeme mogu biti povezane s manifestacijom određenih rizičnih ponašanja. U interpretaciji rezultata ovog istraživanja bilo je potrebno uzeti u obzir kontekst i mjere uzrokovane pandemijom koronavirusa zbog kojih su određene aktivnosti kojima su se mladi mogli baviti u posljednje vrijeme bile manje dostupne, što je utjecalo na dobivene rezultate. Dugotrajnost ove situacije tijekom osmišljavanja cilja i problema istraživanja te samog instrumenta nije se mogla predvidjeti, kao ni različite mjere koje su bile na snazi u Republici Hrvatskoj i Republici Italiji, zbog kojih se nastava održavala na daljinu veliki dio, odnosno gotovo čitavu školsku godinu. Zbog toga je učenicima bio podijeljen *online* upitnik preko *Google* obrasca, što predstavlja moguće ograničenje istraživanja, s obzirom na to da obično anketiranje uživo pokazuje bolji odaziv na sudjelovanje.

Ključno saznanje je to da su rezultati pokazali kako oni učenici koji svoje slobodno vrijeme uglavnom provode u kafićima, na društvenim mrežama, mobitelu, internetu, tulumima i kućnim zabavama te u disko klubovima pokazuju veću sklonost manifestiranju blažih oblika devijacija, kao što su pridruživanje prijateljima kada se radi nešto što nije dozvoljeno, ispijanje alkohola, pušenje cigareta, laganje roditeljima o tome s kime i gdje provode vrijeme i slična rizična ponašanja. Obitelj, škola i čitavi obrazovni sustav, lokalna zajednica i djetetova okolina općenito – sve su to redom institucije koje bi trebale poticati aktivno i produktivno slobodno vrijeme te pružati podršku i savjete mladima u organizaciji istoga. To se može provoditi kroz raznovrsne osmišljene programe, aktivnosti ili sadržaje s ciljem sprečavanja razvoja interesa prema rizičnim ponašanjima. Drugim riječima, davanjem primjera i smjernica za zdravije i produktivnije korištenje slobodnog vremena u konačnici se doprinosi boljem razvoju cjelokupne ličnosti. Roditeljima treba skrenuti pozornost na to da više oslušuju svoju djecu te njihove želje i interese prilikom odabira aktivnosti kojima će se baviti. U suprotnom, nezadovoljstvo time može izazvati revolt, inat i frustracije kod mladih koje se onda obično reflektiraju kroz različita rizična ponašanja. Još jedan važan nalaz koji se dobio u ovom istraživanju odnosi se na to da za one učenike koji svoje slobodno vrijeme više vole provoditi u obiteljskom i obrazovnom okruženju, postoji manja vjerojatnost da će manifestirati bilo kakve oblike devijacija, bilo da se radi o težima ili blažima. Pritom se to okruženje odnosi na učenje i izvršavanje školskih obveza, čitanje knjiga, provođenja vremena s obitelji, obavljanje kućanskih poslova, odlaske na izlete u prirodu, u crkvu, knjižicu i slično. Slobodno vrijeme sa

sobom nosi veliku odgovornost u pogledu organizacije i odabira aktivnosti kojima će se pojedinac baviti, a samim time i odgovornost prema sebi i vlastitom samoostvarenju. Upravo ovdje se ističe potreba za pedagogijom slobodnog vremena, odnosno odgojem za kvalitetno slobodno vrijeme. Iz svega navedenog, može se zaključiti da ovaj fenomen u globalu ima veliki potencijal za razvijanje pozitivnog okruženja i zajednice općenito, jer kao što kaže Vladimir Rosić (str. 16, Rosić, 2005) „mijenjanje okoline i drugih u toj okolini treba započeti mijenjanjem sebe. Slobodno vrijeme za to daje i pruža mnoge mogućnosti. Iskoristimo ga”.

POPIS LITERATURE

- Azienda Usl di Ferrara. 2015). *Giovani profili: Stili di vita e comportamenti a rischio in adolescenza*. Regione Emilia-Romagna i Servizio sanitario regionale Emilia-Romagna. Dostupno na: https://www.ausl.fe.it/azienda/dipartimenti/daismdp/Giovani%20Profili.%20Stili%20di%20vita%20e%20comportamenti%20a%20rischio%20in%20adolescenza.pdf/at_download/file (Pristupljeno 20. travnja 2021.)
- Badura, P., Madarasova Geckova, A., Sigmundova, D., Sigmund, E., van Dijk, J. P. i Reijneveld, S. A. (2018). Can organized leisure-time activities buffer the negative outcomes of unstructured activities for adolescents' health? *International Journal of Public Health*, 63, str. 743-751. Dostupno na: <https://doi.org/10.1007/s00038-018-1125-3> (Pristupljeno 20. travnja 2021.)
- Badura, P., Sigmundova, D., Sigmund, E., Madarasova Geckova, A., van Dijk, J. P. i Reijneveld, S. A. (2017). Participation in organized leisure-time activities and risk behaviours in Czech adolescents. *International Journal of Public Health*, 62 (3), str. 387-396. Dostupno na: <https://doi.org/10.1007/s00038-016-0930-9> (Pristupljeno 20. travnja 2021.)
- Bašić, J., Koller-Trbović, N. i Uzelac, S. (2004). *Poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja: pristupi i pojmovna određenja*. Zagreb: Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Blue Banning, M., Summers, J. A., Frankland, H. C., Lord Nelson, L. i Beegle, G. (2004). Dimensions of Family and Professional Partnerships: Constructive Guidelines for Collaboration. *Exceptional Children*, 70 (2), str. 167-184. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/44180044_Dimensions_of_Family_and_Professional_Partnerships_Constructive_Guidelines_for_Collaboration (Pristupljeno 25. travnja 2021.)
- Borraccino, A., Lazzeri, G., Kakaa, O., Badura, P., Bottigliengo, D., Dalmasso, P. i Lemma, P. (2020). The Contribution of Organized Leisure-Time Activities in Shaping Positive Community Health Practises among 13- and 15-Year-Old Adolescents: Results from the Health Behaviours in School-Aged Children Study in Italy. *International Journal of*

- Environmental Research and Public Health*, 17 (18), str. 6637. Dostupno na: <https://doi.org/10.3390/ijerph17186637> (Pristupljeno 30. travnja 2021.)
- Božović, R. (1970). Slobodno vrijeme i kultura mladih. U M. Bročić, I. Dizdarević, V. Jerbić, L. Koproovski, M. Mihovilović, M. Muradbegović, D. Nola, E. Paravina i M. Vidmar (Ur.), *Slobodno vrijeme mladih: stručni i naučno-istraživački radovi na prvom kolokviju u Baškom Polju, 1969. g.* (str. 44-51). Zagreb: Centar za vanškolski odgoj Saveza društava "Naša djeca" SR Hrvatske i Komisija za naučno-istraživački rad Saveta za vaspitanje i zaštitu dece Jugoslavije.
- Brajša, P. (1976). Obiteljsko-psihodimanski pristup problematici društvenog kreiranja životne sredine i slobodnog vremena djece i omladine. U A. Posilović (Ur.), *Društveno i prostorno kreiranje životne sredine i slobodno vrijeme mladih* (str. 38-47). Zagreb: Centar za vanškolski odgoj Saveza društava "Naša djeca" SRH, Savet za vaspitanje i zaštitu dece Jugoslavije i Republički i pokrajinski savezi i savjeti za brigu o djeci.
- Budimir, I. (2017). *Uloga slobodnog vremena u prevenciji rizičnih ponašanja adolescenata* (Diplomski rad). Filozofski fakultet, Zagreb. Dostupno na: <http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/9101> (Pristupljeno 20. travnja 2021.)
- Clarke, P. J., Snowling, M. J., Truelove, E. i Hulme, C. (2010). Ameliorating Children's Reading-Comprehension Difficulties: A Randomized Controlled Trial. *Psychological Science*, 20 (10), str. 1-11. Dostupno na: https://www.researchgate.net/profile/Paula-Clarke-2/publication/44806745_Ameliorating_Children%27s_Reading-Comprehension_Difficulties_A_Randomized_Controlled_Trial/links/55a6400a08aed6b0255b3c00/Ameliorating-Childrens-Reading-Comprehension-Difficulties-A- (Pristupljeno 25. travnja 2021.)
- Dragun, A. (2012). Slobodno vrijeme i vrijednosti maturanata u Zadru. *Crkva u svijetu*, 47 (4), str. 487-513. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/94868> (Pristupljeno 19. travnja 2021.)
- ESPAD (2015). *ESPAD Report 2015: Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Dostupno na: http://www.espad.org/sites/espad.org/files/ESPAD_report_2015.pdf (Pristupljeno 21. svibnja 2021.)
- ESPAD (2019). *ESPAD Report 2019: Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

- Dostupno na: http://www.espad.org/sites/espad.org/files/2020.3878_EN_04.pdf
(Pristupljeno 21. svibnja 2021.)
- Franković, D., Predrag, Z. i Šimleša, P. (1963). *Enciklopedijski rječnik pedagogije*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Ilišin, V. (1998.). Slobodno vrijeme mladih s posebnim osvrtom na ruralno-urbani kontinuum. *Sociologija sela*, 1 (143), str. 21-44. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/119964>
(Pristupljeno 16. svibnja 2021.)
- Ilišin, V. (1999). Slobodno vrijeme mladih s posebnim osvrtom na ruralno-urbani kontinuum. *Sociologija i prostor*, 1 (143), str. 21-44. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/119964>
(Pristupljeno 19. travnja 2021.)
- Ilišin, V. i Radin, F. (2002). *Mladi uoči trećeg milenija*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži.
- Ilišin, V., Marinović Bobinac, A. i Radin, F. (2001). *Djeca i mediji*. Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži i Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Jeđud, I. i Novak, T. (2006). Provođenje slobodnog vremena djece i mladih s poremećajima u ponašanju - kvalitativna metoda. *Revija za sociologiju*, 37 (1-2), str. 77-90. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/13267> (Pristupljeno 20. travnja 2021.)
- Klarin, M. i Đerđa, V. (2014). Roditeljsko ponašanje i problemi u ponašanju kod adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 21 (2), str. 243-262. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/130736>
(Pristupljeno 21. travnja 2021.)
- Krstić, Ž. (2014). Činitelji delinkventnog ponašanja. *Jahr*, 5 (2), str. 323-348. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/134785> (Pristupljeno 21. travnja 2021.)
- Livazović, G. (2017). Role of family, peers and school in externalised adolescent risk behaviour. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 53 (Supplement), str. 186-203. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/193753> (Pristupljeno 20. travnja 2021.)
- Livazović, G. (2018). *Uvod u pedagogiju slobodnog vremena*. Osijek: Filozofski fakultet u Osijeku.
- Ljubetić, M. (2014.). *Od suradnje do partnerstva obitelji, odgojno-obrazovne ustanove i zajednice*. Zagreb: Zagreb: Element, d.o.o.

- Ljubetić, M. i Reić Ercegovac, I. (2010.). Studentska percepcija obitelji i roditeljstva - kroskulturalna perspektiva. *Život i škola*, 23 (1/2010), str. 35-56. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/82213> (Pristupljeno 15. svibnja 2021.)
- Mihić, J. i Bašić, J. (2008). Preventivne strategije - eksternalizirani poremećaji u ponašanju i rizična ponašanja djece i mladih. *Ljetopis socijalnog rada*, 15 (3), str. 445-471. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/31381> (Pristupljeno 21. travnja 2021.)
- Mlinarević, V. (2004). Stilovi slobodnog vremena srednjoškolaca Slavonije i Baranje. *Pedagogijska istraživanja*, 1 (2), str. 241-255. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/139361> (Pristupljeno 20. travnja 2021.)
- Mlinarević, V., Miliša, Z. i Proroković, A. (2007). Slobodno vrijeme mladih u procesima modernizacije - usporedba slavonskih gradova i Zadra. *Pedagogijska istraživanja*, 4 (1), str. 81-97. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/118352> (Pristupljeno 20. travnja 2021.)
- Mraković, M. (1970). Slobodno vrijeme i asocijalno ponašanje mladih. U M. Bročić, I. Dizdarević, V. Jerbić, L. Koprovski, M. Mihovilović, M. Muradbegović, D. Nola, E. Paravina i M. Vidmar (Ur.), *Slobodno vrijeme mladih: stručni i naučno-istraživački radovi na prvom kolokviju u Baškom Polju, 1969. g.* (str. 198-203). Zagreb: Centar za vanškolski odgoj Saveza društava "Naša djeca" SR Hrvatske i Komisija za naučno-istraživački rad Saveta za vaspitanje i zaštitu dece Jugoslavije.
- Muradbegović, M. i Dizdarević, I. (1970). Preferencija slobodnih aktivnosti kod učenika osnovne škole. U M. Bročić, I. Dizdarević, V. Jerbić, L. Koprovski, M. Mihovilović, M. Muradbegović, D. Nola, E. Paravina i M. Vidmar (Ur.), *Slobodno vrijeme mladih: stručni i naučno-istraživački radovi na prvom kolokviju u Baškom Polju, 1969. g.* (str. 102-109). Zagreb: Centar za vanškolski odgoj Saveza društava "Naša djeca" SR Hrvatske i Komisija za naučno-istraživački rad Saveta za vaspitanje i zaštitu dece Jugoslavije.
- Muradbegović, M. (1971). Neki problemi i specifičnosti organizovanja i evaluacije slobodnih aktivnosti. U M. Bročić, I. Dizdarević, V. Jerbić, L. Koprovski, M. Mihovilović, M. Muradbegović, B. Mesec, D. Nola i E. Paravina (Ur.), *Aktivnosti mladih i slobodno vrijeme* (str. 130-136). Zagreb: Centar za vanškolski odgoj SR Hrvatske i Komisija za naučno-istraživački rad Saveta za vaspitanje i zaštitu dece Jugoslavije.

- Ministarstvo znanosti i obrazovanja (2017). *Minimalni standardi prevencije ovisnosti za djecu i mlade u odgojno-obrazovnom sustavu*. Dostupno na: [https://drogeiovisnosti.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Smjernice/Minimalni%20standardi%20prevencije%20ovisnosti%20za%20djecu%20i%20mlade%20u%20odgojno-obrazovnom%20sustavu%20\(2017\)%20F_1.docx](https://drogeiovisnosti.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Smjernice/Minimalni%20standardi%20prevencije%20ovisnosti%20za%20djecu%20i%20mlade%20u%20odgojno-obrazovnom%20sustavu%20(2017)%20F_1.docx) (Pristupljeno 2. srpnja 2021.)
- Nikčević-Milković, A., Božičević, V. i Manestar, K. (2018). *Rizični i zaštitni čimbenici poremećaja u ponašanju kod adolescenata*. Zadar: Sveučilište u Zadru.
- Novak-Reiss, A. (1970). Pravilno korištenje slobodnog vremena - važan faktor u zaštiti zdravlja djece i omladine. U M. Bročić, I. Dizdarević, V. Jerbić, L. Koproovski, M. Mihovilović, M. Muradbegović, D. Nola, E. Paravina i M. Vidmar (Ur.), *Slobodno vrijeme mladih: stručni i naučno-istraživački radovi na prvom kolokviju u Baškom Polju, 1969. g.* (str. 184-192). Zagreb: Centar za vanškolski odgoj Saveza društava "Naša djeca" SR Hrvatske i Komisija za naučno-istraživački rad Saveta za vaspitanje i zaštitu dece Jugoslavije.
- Novosel, P. (1970). Kultura mladih i slobodno vrijeme. U M. Bročić, I. Dizdarević, V. Jerbić, L. Koproovski, M. Mihovilović, M. Muradbegović, D. Nola, E. Paravina i M. Vidmar (Ur.), *Slobodno vrijeme mladih: stručni i naučno-istraživački radovi na prvom kolokviju u Baškom Polju, 1969. g.* (str. 37-43). Zagreb: Centar za vanškolski odgoj Saveza društava "Naša djeca" SR Hrvatske i Komisija za naučno-istraživački rad Saveta za vaspitanje i zaštitu dece Jugoslavije.
- Paravina, E. (1970). Naš dosadašnji pedagoški i društveno-politički tretman problematike slobodnog vremena. U M. Bročić, I. Dizdarević, V. Jerbić, L. Koproovski, M. Mihovilović, M. Muradbegović, D. Nola, E. Paravina i M. Vidmar (Ur.), *Slobodno vrijeme mladih: stručni i naučno-istraživački radovi na prvom kolokviju u Baškom Polju, 1969. g.* (str. 13-36). Zagreb: Centar za vanškolski odgoj Saveza društava "Naša djeca" SR Hrvatske i Komisija za naučno-istraživački rad Saveta za vaspitanje i zaštitu dece Jugoslavije.
- Pedagogija slobodnog vremena. (2021.) *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje* (Leksikografski zavod Miroslav Krleža). Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=47272> (Pristupljeno 21. travnja 2021.)

- Potkonjak, N. (1972). Pedagoški aspekti atvaralaštva. U M. Bročić, I. Dizdarević, V. Jerbić, L. Koproovski, M. Muradbegović, B. Mesec, D. Nola i E. Paravina (Ur.), *Kreativnost mladih i slobodno vrijeme* (str. 53-63). Zagreb: Centar za vanškolski odgoj Saveza društava "Naša djeca" SR Hrvatske uz pomoć Saveta za vaspitanje i zaštitu dece Jugoslavije.
- Prodanović, T. (1971). Programiranje aktivnosti mladih u slobodnom vremenu. U M. Bročić, I. Dizdarević, V. Jerbić, L. Koproovski, M. Mihovilović, M. Muradbegović, B. Mesec, D. Nola i E. Paravina (Ur.), *Aktivnosti mladih i slobodno vrijeme* (str. 107-114). Zagreb: Centar za vanškolski odgoj SR Hrvatske i Komisija za naučno-istraživački rad Saveta za vaspitanje i zaštitu dece Jugoslavije.
- Prosenc, M. (1971). Slobodno vrijeme u Savzenoj Republici Njemačkoj. U M. Bročić, I. Dizdarević, V. Jerbić, L. Koproovski, M. Mihovilović, M. Muradbegović, B. Mesec, D. Nola i E. Paravina (Ur.), *Aktivnosti mladih i slobodno vrijeme* (str. 28-30). Zagreb: Centar za vanškolski odgoj SR Hrvatske i Komisija za naučno-istraživački rad Saveta za vaspitanje i zaštitu dece Jugoslavije.
- Raboteg-Šarić, Z., Sakoman, S. i Brajša-Žganec, A. (2002). Stilovi roditeljskoga odgoja, slobodno vrijeme i rizično ponašanje mladih. *Društvena istraživanja*, 11 (2-3 (58-59)), str. 239-263. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/19687> (Pristupljeno 21. travnja 2021.)
- Radetić-Paić, M. (2019). *Programi prevencije problema u ponašanju u lokalnoj zajednici*. Pula: Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli.
- Ranogajec, J. (1972). Kreativnost učenika u slobodnom vremenu u osnovnoj školi s produženim boravkom. U M. Bročić, I. Dizdarević, V. Jerbić, L. Koproovski, M. Muradbegović, B. Mesec, D. Nola i E. Paravina (Ur.), *Kreativnost mladih i slobodno vrijeme* (str. 174-178). Zagreb: Centar za vanškolski odgoj Saveza društava "Naša djeca" SR Hrvatske uz pomoć Saveta za vaspitanje i zaštitu dece Jugoslavije.
- Ricijaš, N. (2009.). *Pripisivanje uzročnosti vlastitog delinkventnog ponašanja mladih* (Doktorska disertacija). Pravni fakultet, Zagreb. Dostupno na: https://bib.irb.hr/datoteka/384000.DOKTORAT_Neven_Ricijas.pdf (Pristupljeno 3. srpnja 2021.)

- Ricijaš, N., Krajcer, M. i Bouillet, D. (2010). Rizična ponašanja zahrebačkih srednjoškolaca - razlike s obzirom na spol. *Odgojne znanosti*, 12 (1), str. 45-63. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/59599> (Pristupljeno 21. travnja 2021.)
- Rosić, V. (2005). *Slobodno vrijeme, slobodne aktivnosti*. Rijeka: Naklada Žagar.
- Skupnjak, D. (2012.). Teorija razvoja i učenja L. Vygotskog, U. Bronfenbrennera i R. Feuersteina kroz prikaz slučaja. *Život i škola*, 28 (2/2012), str. 219-229. Dostupno na: file:///C:/Users/Natalie/Documents/Downloads/Teorija_razvoja_i_ucenja_L.pdf (Pristupljeno 15. srpnja 2021.)
- Šentija Knežević, M., Kuculo, I. i Ajduković, M. (2019). Rizična ponašanja djece i mladih: javnozdravstvena perspektiva. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 55 (2), str. 70-81. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/232961> (Pristupljeno 21. travnja 2021.)
- Todlova, M. (1970). Utjecaj materijalne životne sredine na odgoj i korišćenje slobodnog vremena mladih. U M. Bročić, I. Dizdarević, V. Jerbić, L. Koprovski, M. Mihovilović, M. Muradbegović, D. Nola, E. Paravina i M. Vidmar (Ur.), *Slobodno vrijeme mladih: stručni i naučno-istraživački radovi na prvom kolokviju u Baškom Polju, 1969. g.* (str. 137-139). Zagreb: Centar za vanškolski odgoj Saveza društava "Naša djeca" SR Hrvatske i Komisija za naučno-istraživački rad Saveta za vaspitanje i zaštitu dece Jugoslavije.
- Vlada Republike Hrvatske. (n.d.). Djeca s problemima u ponašanju. *e-Gradani*. Dostupno na: <https://gov.hr/hr/djeca-s-problemima-u-ponasanju/788> (Pristupljeno 1. lipnja 2021.)

POPIS SLIKA

<i>Slika 1.</i> Sunčanje na Forumu, 1968.....	5
<i>Slika 2.</i> Zadarski forum danas.....	6
<i>Slika 3.</i> Hijerarhija pojmova devijacije, delinkvencije i kriminaliteta.....	23
<i>Slika 4.</i> Televizijska serija <i>Mi djeca s kolodvora Zoo</i>	26
<i>Slika 5.</i> Bronfenbrennerova teorija sustava.....	32
<i>Slika 6.</i> Intervencijski spektar preventivnog djelovanja.....	33
<i>Slika 7.</i> Smjernice za planiranje preventivnog programa.....	35
<i>Slika 8.</i> Prikaz zadovoljstva načinom provođenja svog slobodnog vremena.....	43
<i>Slika 9.</i> Prikaz najčešćih razloga nezadovoljstva načinom provođenja slobodnog vremena... ..	44
<i>Slika 10.</i> Prikaz zadovoljstva ponudom aktivnosti za provođenje slobodnog vremena.....	44
<i>Slika 11.</i> Prikaz najčešćih razloga upuštanja u rizična ponašanja.....	45

POPIS TABLICA

<i>Tablica 1.</i> Deskriptivna analiza sociodemografskih obilježja ispitanika.....	40
<i>Tablica 2.</i> Deskriptivna analiza akademskih obilježja ispitanika.....	41
<i>Tablica 3.</i> Deskriptivna analiza količine slobodnog vremena i društva u kojem ga ispitanici provode.....	42
<i>Tablica 4.</i> Deskriptivni podaci za skalu načina provođenja slobodnog vremena.....	46
<i>Tablica 5.</i> Deskriptivni podaci za skalu učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja.....	48
<i>Tablica 6.</i> Skala načina provođenja slobodnog vremena.....	49
<i>Tablica 7.</i> Skala učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja.....	50
<i>Tablica 8.</i> Vrijednosti t-testa za razliku u načinu provođenja slobodnog vremena s obzirom na spol ispitanika.....	51
<i>Tablica 9.</i> Vrijednosti ANOVA testa za razliku u načinima provođenja slobodnog vremena s obzirom na dob učenika.....	52
<i>Tablica 10.</i> Vrijednosti ANOVA testa za razliku u načinu provođenja slobodnog vremena s obzirom na vrstu škole.....	53
<i>Tablica 11.</i> Vrijednosti ANOVA testa za razliku u načinu provođenja slobodnog vremena s obzirom na opći školski uspjeh.....	54
<i>Tablica 12.</i> Vrijednosti ANOVA testa za razliku u načinu provođenja slobodnog vremena s obzirom na osobu koja skrbi o ispitanicima.....	55
<i>Tablica 13.</i> Vrijednosti ANOVA testa za razliku u načinu provođenja slobodnog vremena s obzirom na količinu slobodnog vremena.....	56
<i>Tablica 14.</i> Vrijednosti t-testa za razliku na skali načina provođenja slobodnog vremena s obzirom na porijeklo.....	57
<i>Tablica 15.</i> Vrijednosti t-testa za razliku na skali učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na spol.....	58
<i>Tablica 16.</i> Vrijednosti ANOVA testa za razliku na skali učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na dob učenika.....	58
<i>Tablica 17.</i> Vrijednosti ANOVA testa za razliku na skali učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na vrstu škole ispitanika.....	59
<i>Tablica 18.</i> Vrijednosti ANOVA testa za razliku na skali učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na opći školski uspjeh.....	60
<i>Tablica 19.</i> Vrijednosti ANOVA testa za razliku na skali učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na osobu koja skrbi o njima.....	61

<i>Tablica 20.</i> Vrijednosti ANOVA testa za razliku na skali učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na količinu slobodnog vremena.....	62
<i>Tablica 21.</i> Vrijednosti t-testa za razliku na skali učestalosti manifestiranja rizičnih ponašanja s obzirom na porijeklo.....	63
<i>Tablica 22.</i> Korelacija faktora zabava i mediji, obiteljsko i obrazovno okruženje, teži oblici devijacija i blaži oblici devijacija (<i>rpb</i>).....	64

PRILOZI

PRILOG 1.

ANKETA O NAČINIMA PROVOĐENJA SLOBODNOG VREMENA

Dragi/a učeniče/ce, pred tobom se nalazi anketa o načinima provođenja slobodnog vremena. Anketa je dobrovoljna i u potpunosti anonimna, što znači da se ne potpisuješ i da se tvoji odgovori neće provjeravati. Sve što odgovoriš ostaje strogo povjerljivo, a podaci će biti iskorišteni isključivo u svrhu istraživanja u okviru izrade diplomskog rada na Odsjeku za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Splitu. Molim te da pažljivo pročitaš pitanja i iskreno ispuniš upitnik jer nas zanima tvoje mišljenje i iskustvo o ovoj temi. Svojim iskrenim odgovorima pomoći ćeš nam u boljem razumijevanju područja koje želimo istražiti.

Prije nego što kreneš ispunjavati anketu, molim te da zamoliš svoje roditelje da pročitaju prvo pitanje i odgovore na njega.

Unaprijed hvala na suradnji!

Poštovani roditelji, klikom na opciju „Slažem se“ dozvoljavate da vaše dijete ispuni ovu anketu koja je anonimna i koristi se u svrhu izrade diplomskog rada. Ako se ne slažete, molim vas da odaberete opciju „Ne slažem se“.

- a) Slažem se.
- b) Ne slažem se.

I. DIO: SOCIODEMOGRAFSKA OBILJEŽJA

1. Spol (zaokruži): a) M b) Ž
2. Razred (zaokruži): a) 1. b) 2. c) 3. d) 4.
3. Škola (zaokruži): a) strukovna b) umjetnička c) gimnazija
4. Opći uspjeh s kojim si završio/la prošlu školsku godinu (zaokruži):
 - a) ponavljam razred
 - b) dovoljan (2)
 - c) dobar (3)
 - d) vrlo dobar (4)
 - e) odličan (5)

5. Živim s (zaokruži):
- a) oba roditelja
 - b) majkom
 - c) ocem
 - d) skrbnikom

II. DIO: SLOBODNO VRIJEME

1. Koliko prosječno slobodnog vremena dnevno imaš na raspolaganju (zaokruži)?
- a) Uopće nemam slobodnog vremena.
 - b) Manje od jednog sata.
 - c) 1-2 sata.
 - d) 2-3 sata.
 - e) 3-4 sata.
 - f) 4 ili više sati.
2. S kim najčešće provodiš svoje slobodno vrijeme (zaokruži)?
- a) Sam/a.
 - b) S obitelji.
 - c) S prijateljima.

3. U sljedećoj tablici ponudene su tvrdnje o nekim oblicima provođenja slobodnog vremena. Molim te da za svaku od njih označiš odgovor koji se najviše odnosi na tebe.

Koliko se često baviš sljedećim aktivnostima u slobodno vrijeme?	nikad	rijetko	ponekad	često	uvijek
1. Bavim se sportom.					
2. Idem u <i>caffè bar</i> .					
3. Idem u kino.					
4. Idem u disko klubove.					
5. Idem u šetnju.					
6. Družim se s prijateljima.					
7. Slušam glazbu.					
8. Gledam filmove/serije.					

Koliko se često baviš sljedećim aktivnostima u slobodno vrijeme?	nikad	rijetko	ponekad	često	uvijek
9. Čitam knjige.					
10. Čitam časopise.					
11. Igram društvene igre.					
12. Učim i izvršavam školske obveze.					
13. Izležavam se / ne radim ništa / spavam.					
14. Provodim vrijeme na društvenim mrežama (<i>TikTok, Instagram, Facebook...</i>).					
15. Provodim vrijeme u trgovačkim (tzv. <i>shopping</i>) centrima.					
16. Obavljam kućanske poslove (čišćenje, pospremanje, kuhanje...).					
17. Idem na izlete u prirodu.					
18. Provodim vrijeme s obitelji.					
19. Idem u crkvu.					
20. Volontiram.					
21. Pohađam tečaj stranog jezika / glazbenu školu.					
22. „Surfam“ internetom.					
23. Idem u kladionicu.					
24. Igram igrice na računalu/Playstationu i sl.					
25. Bavim se nekim hobijem.					
26. Provodim vrijeme s djevojkom/mladićem.					
27. Idem u knjižnicu.					
28. Idem na tulumе i kućne zabave.					
29. Sudjelujem u izvannastavnim aktivnostima (npr. zbor, dramska i likovna radionica...).					
30. Provodim vrijeme na mobitelu.					

4. U kojoj si mjeri zadovoljan/na načinom provođenja svog slobodnog vremena (zaokruži)?
- Uopće nisam zadovoljan/na.
 - Uglavnom nisam zadovoljan/na.
 - Niti sam zadovoljan/na niti nezadovoljan/na.
 - Uglavnom sam zadovoljan/na.
 - U potpunosti sam zadovoljan/na.
5. Ako si na prethodno pitanje zaokružio/la odgovor a, b ili c, molim te da navedeš zbog čega se tako osjećaš (možeš označiti više odgovora).
- Nemam dovoljno slobodnog vremena.
 - Ponuda aktivnosti za provođenje slobodnog vremena u mojem gradu nije zanimljiva.
 - Nemam dovoljno novaca za provođenje slobodnog vremena na željeni način.
 - Nemam prijatelja s kojima bih se družio/la.
 - Ostalo: _____
6. U kojoj si mjeri zadovoljan/na ponudom aktivnosti za provođenje slobodnog vremena u mjestu u kojem živiš (gradu/selu) (zaokruži: 1 – uopće nisam zadovoljan/na; 2 – uglavnom nisam zadovoljan/na; 3 – niti sam zadovoljan/na niti nezadovoljan/na; 4 – uglavnom sam zadovoljan/na; 5 – u potpunosti sam zadovoljan/na)

1 2 3 4 5

III. DIO – RIZIČNA PONAŠANJA

1. U sljedećoj tablici navedene su tvrdnje o nekim ponašanjima. Molim te da za svaku od njih označiš odgovor koji se najviše odnosi na tebe.

Koliko često prakticiraš sljedeća ponašanja?	nikad	rijetko	ponekad	često	uvijek
1. Pušim cigarete.					
2. Pijem alkoholna pića.					
3. Izostajem s nastave.					

Koliko često prakticiraš sljedeća ponašanja?	nikad	rijetko	ponekad	često	uvijek
4. Kada prijatelji rade nešto što nije dozvoljeno, ja im se pridružim (npr. izostajem s nastave, pijem alkohol...).					
5. Lažem roditeljima o tome s kim i gdje provodim vrijeme.					
6. Pušim marihuanu/hašiš.					
7. Konzumiram teže droge (<i>speed</i> , LSD, kokain, <i>ecstasy</i> /MDMA ...).					
8. Bježim od kuće.					
9. Uništavam imovinu (npr. šaram po zidovima, razbijam tuđe stvari...).					
10. Kradem tuđe stvari ili novac.					
11. Upadam u probleme (tučnjava, narušavanje javnog reda i mira...).					
12. Prodajem drogu kako bih zaradio/la džeparac.					
13. Izrugujem se nekome iz okoline (škola, četvrt...).					
14. Dijelim tuđe intimne podatke na društvenim mrežama (fotografije, videozapisi...).					
15. Širim glasine (tračeve) o drugima.					
16. Upuštam se u seksualne odnose s različitim osobama.					
17. Upuštam se u seksualne odnose samo s djevojkom/mladićem.					
18. Ne koristim kontracepcijska sredstva (zaštitu) prilikom seksualnih odnosa (npr. prezervativ).					
19. Mučim životinje jer smatram da sam jači/a od njih.					
20. Kada mi roditelji kažu da napravim nešto što mi nije po volji, ne poslušam ih.					
21. Upuštam se u rizičnu (brzu) vožnju automobilom/motorom.					

2. Prema tvom mišljenju, koji su najčešći razlozi zbog kojih se mladi upuštaju u rizična/neprijemljiva ponašanja (možeš označiti više odgovora)?
- a. Značajnja
 - b. Zabava
 - c. Utjecaj vršnjaka/prijatelja
 - d. Želja za dokazivanjem
 - e. Dosada
 - f. Problemi u obitelji (svađe s roditeljima, sukobi među članovima obitelji...)
 - g. Problemi u školi (loše ocjene, neslaganje s vršnjacima...)
 - h. Nedostatak kvalitetno organiziranog slobodnog vremena
 - i. Ostalo: _____